МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І. В. ПОШТАРЕНКО, Л. О. МОСТЕПАНЮК

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Монографія

Київ
2026

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

І. В. ПОШТАРЕНКО, Л. О. МОСТЕПАНЮК

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Монографія

Київ
2026

УДК 343.62:343.435]-053.2
П666

Авторський колектив:

Поштаренко І. В., доктор філософії в галузі права, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ;

Мостепанюк Л. О., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

Рецензенти:

Мозоль С. А., доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Загиней-Заболотенко З. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 27 квітня 2026 року (протокол № 8)

Поштаренко І. В.

П666 Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом [Текст] : монографія / І. В. Поштаренко, Л. О. Мостепанюк. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. – 225 с.

ISBN 000000000000

Монографія є комплексним і системним дослідженням кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. У роботі, з урахуванням положень чинного Кримінального кодексу України, досліджено історичний та міжнародний досвід умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки даного кримінального правопорушення, визначено особливості його кваліфікації, відмежування від суміжних діянь, а також розглянуто питання покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Видання призначене для працівників правоохоронних органів, науковців, студентів та курсантів закладів вищої освіти, всіх, хто цікавиться питаннями сучасного кримінального права.

УДК 343.62:343.435]-053.2

ISBN 000000000000000

© Поштаренко І. В., Мостепанюк Л. О., 2026
© Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....5

ВСТУП.....6

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ 8

1.1. Історичний досвід вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом 8

1.2. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.....43

РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ 65

2.1. Об'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.....65

2.2. Об'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом 94

2.3. Суб'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.....120

2.4. Суб'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом 135

РОЗДІЛ 3. КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ ІЗ СУМІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ.....154

3.1. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.....154

3.2. Покарання за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом 168
3.3. Розмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом із суміжними складами кримінальних правопорушень 179
ВИСНОВКИ 189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 196
ДОДАТОК 223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	–	Європейський Союз
КЗпПУ	–	Кодекс законів про працю України
КК	–	Кримінальний кодекс України
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
ППВСУ	–	Постанова Пленуму Верховного Суду України
СК	–	Сімейний кодекс України
СРСР	–	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	–	Сполучені Штати Америки
УРСР	–	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	–	Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЦК	–	Цивільний кодекс України

ВСТУП

У ст. 51 Конституції України зазначено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Відповідно до положень ст. 5 Сімейного кодексу України (далі – СК), держава створює умови для зміцнення сім'ї та забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Останніми десятиліттями в країні спостерігалася активізація боротьби із безпритульністю дітей шляхом впровадження міжнародно-правових стандартів: Урядом підписано та ратифіковано цілий ряд конвенцій, міжнародних договорів, пактів щодо захисту сім'ї, дітей та осіб, що потребують опіки та піклування, їх положення знаходять відображення у низці законів та підзаконних нормативно-правових актів України (до прикладу – Конвенцію про права дитини Генеральної Асамблеї ООН. 1959 р. в редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 р.[1]). Вказане свідчить, що кримінально-правова охорона дітей є важливою частиною політики держави. Особливого звучання ця проблематика набуває сьогодні, в умовах активної фази війни, коли діти є особливо вразливими категоріями осіб.

Серед норм Кримінального кодексу України (далі – КК), спрямованих на кримінально-правову охорону дітей, особливу увагу звертають діяння, передбачені у ст. 150-1 КК «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом». Згідно статистичних даних офісу Генерального прокурора, у 2018 р. було обліковано 7 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150-1 КК, при загальній кількості облікованих діянь у кількості 487133 кримінальних правопорушень, у 2019 р. – 7 (444130), у 2020 р. – 7 (360622), у 2021 р. – 4 (321443), у 2022 р. – 3 (362626)), у 2023 р. – 3 (475595), у 2024 р. – 1 (492479), у 2025 р. – 2 (279129)[2]. Як бачимо, кількість облікованих кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за використання малолітньої

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

[2] Статистичні дані офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

дитини для заняття жебрацтвом, щороку становить менше 0.01 % від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень.

Питання кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом досліджували В.В. Бабаніна, І.О. Бандурка, О.І. Белова, А.А. Вознюк, О.М. Джужа, В.В. Дзундза, І.М. Доляновська, Л.В. Дорош, М.Г. Заславська, В.О. Іващенко, О.О. Кваша, С.Г. Киренко, В.В. Кузнецов, С.Я. Лихова, Р.О. Мовчан, С.М. Морозюк, І.О. Рощина, Н.О. Семчук, І.О. Топольскова, В.І. Шакун, Н.С. Юзікова та ін. Праці вказаних учених становлять значний науковий доробок, але, незважаючи на сукупність доктринальних досягнень та законодавчих актів щодо кримінально-правової охорони малолітніх, вказана категорія осіб залишається однією з найбільш вразливих, в тому числі – і у зв'язку з запровадженням правового режиму воєнного стану, в якому перебуває Україна з 2022 р. Тому значення кримінально-правової охорони малолітніх істотно підсилюється, оскільки є гарантією дотримання їх прав, свобод та законних інтересів. Особливу роль у цих процесах відіграє наявність якісних кримінально-правових норм, що забезпечують кримінально-правову охорону малолітніх .

З огляду на вимоги Європейського Союзу (далі – ЄС) до України щодо узгодження вітчизняного та міжнародного законодавства, зважаючи на особливо вразливий стан малолітніх осіб, змін потребують і положення ст. 150-1 КК, що зумовлює необхідність дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та засвідчує актуальність обраної тематики. За результатами дослідження будуть сформульовані науково обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до кримінального законодавства України у частині удосконалення кримінально-правової охорони малолітніх, а також рекомендації щодо правильного застосування нових положень на практиці.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИЧНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

1.1. Історичний досвід вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Вітчизняна кримінально-правова теорія при аналізі будь-якого питання не може ігнорувати власний історичний досвід законотворчої діяльності, адже майже всі кримінально-правові норми до того, як набути сучасного вигляду, проходили певний шлях свого розвитку – від декількох років до сотні, а то і до тисячі років. Для того, щоб дослідити особливості генезису кримінально-правових явищ та інститутів, простежити, як виникали, розвивалися та удосконалювалися норми права, які позитивні та які негативні риси законодавства були в минулому, від чого треба відмовитися та на що слід звернути увагу в майбутньому, необхідно використовувати знання про історію кримінального законодавства[1]. Отже, розвиток кримінального права має розглядатися у контексті розвитку держави і права, з урахуванням ідей і поглядів вчених та шляхом аналізу ряду нормативно-правових актів.

В останні десятиліття Україна приділяє особливу увагу кримінально-правовій охороні малолітніх осіб. Конвенція про права дитини (ст.ст. 6, 11, 19) покладає на державу обов'язок захищати життя, здоров'я та особисту свободу дітей, що вимагає рішучої боротьби з посяганнями на ці важливі для кожної

[1] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 38–39.

людини, а тим більше, коли мова йде про малолітніх, блага[1]. Кримінальне законодавство посідає одне з провідних місць у галузі охорони дитинства, оскільки повинно захищати дитину від протиправних посягань на її блага та порушення гарантованих законом прав[2].

В юридичній науці до цього часу відсутня єдність поглядів на зміст етапів щодо періодизації історії кримінального права та законодавства. Аналізуючи загальну історію розвитку українського суспільства, держави та права, а також праці науковців, можна виділити декілька абсолютно несхожих підходів до періодизації розвитку кримінального законодавства України. При цьому критерії для диференціації історичних періодів можуть бути зовсім різними, частково ускладненими відсутністю спеціальних досліджень з історії вітчизняного кримінального законодавця[3].

На думку С.Ф. Денисова, етапами розвитку кримінального законодавства України є: 1) період до заснування Київської держави: до XI ст.; 2) період Київської держави: XI–XV ст.; 3) Литовсько-польська доба: XV-XVI ст.; 4) доба козацька: XVI–XVIII ст.; 5) занепад козаччини і українського життя: XVIII ст. – до 1917 р.; 6) радянський період: 1917-1991 рр.; 7) українське відродження: 1991 р. – сьогодення[4]. С.В. Кудін виділяє такі етапи розвитку вітчизняного законодавства: 1) перша половина X ст.; 2) друга половина X ст. – перша чверть XII ст.; 3) друга

---

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

[2] Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. С. 34.

[3] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 40; Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. С. 65.

[4] Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211[1] КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. С. 10.

чверть XII – перша половина XIV ст.; 4) друга половина XIV – XV ст.; 5) кінець XV – XVI ст.; 6) друга половина XVI – перша половина XVII ст.[1]. Саме на цих етапах, на його думку, відбувалося становлення основних інститутів кримінального права України. Заслуговує на увагу класифікація розвитку українського кримінального законодавства, подана П.Л. Фрісом: 1) період феодальної роздробленості (IX-середина XI ст.); 2) період козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.); 3) період творення Української незалежної держави (1917–1922 рр.); 4) період кримінального законодавства Української РСР (1917–1991 рр.); 5) період кримінального законодавства незалежної України до ухвалення КК (1991–2001 рр.); 6) сучасний період – після прийняття першого національного КК (з 5 квітня 2001 р. і дотепер)[2].

Для гармонізації і безперервності певних історичних дат і подій, з метою уточнення наведеної класифікаційної позиції, в якій спостерігається випадіння століть, протягом яких кримінальне право і законодавство України також розвивалося і мало свою специфіку, А.В. Савченко пропонує власне бачення періодів розвитку національного кримінального законодавства: 1) кримінальне законодавство Київської Русі та земель, що утворилися після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.); 2) кримінальне законодавство в період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.); 3) кримінальне законодавство в період козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської і Російської імперій (друга половина XVII – початок XX ст.); 4) кримінальне законодавство періоду творення Української незалежної держави (1917–1921 рр.); 5) кримінальне законодавство

[1] Кудін С. В. Становлення і розвиток кримінального права України у X – першій половині XVII ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2001. С. 13–16.

[2] Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. С. 67–68.

Української РСР (1921–1991 рр.); 6) кримінальне законодавство незалежної України до ухвалення нового КК (1991–2001 рр.); 7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 р.)[1].

Отже, в теорії кримінального права існує дуже багато критеріїв класифікації і безпосередньо етапів розвитку кримінального законодавства, але найбільш повною і детальною є остання з наведених класифікацій.

Жебрацтво як явище чи як певний спосіб існування виникло із появою християнства і розглядалося протягом певного часу як позитивне явище[2]. Як показує історія, малолітні ніколи не викликали почуття зворушливого ставлення до них, ними нехтували, їх принижували й експлуатували подекуди як тваринну істоту, проявляючи виняткову жорстокість. У ті часи було поширено розповсюджене право батьків розпоряджатися життям своїх дітей[3], а смерть дитини покірно сприймалася в родині як «кара божа», в той час як смерть безпритульної дитини взагалі не викликала жодної реакції в суспільстві[4].

Першим державним утворенням слов'ян стала Київська Русь, право якої складалося із звичаїв, традицій, обрядів, а також писаного права. Найважливішою пам'яткою кримінального права Київської Русі є Руська Правда. Її оригінал не зберігся, а зміст дійшов до нас у 106 списках, які поділяються на три редакції – коротку, просторову та скорочену[5]. Поряд з цим, поширеною є думка, що в Давньоруській державі ще

---

[1] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 42.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. С. 4

[3] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 13.

[4] Баймуратов М. А. Защита прав женщин и детей в период кризисных ситуаций и международное право. Одесса : Юрид. лит., 2003. С. 64.

[5] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 79.

задовго до появи «Руської правди» діяла система звичаєвого права «Закон руський», посилання на яку уперше зустрічаються у русько-візантійських договорах 911 р. та 944 р. На думку О.М. Мироненка, характерними рисами «Закону руського» були: 1) поступовий відхід від поширеної у дофеодальному і ранньофеодальному суспільстві кровної помсти; 2) початок заміни принципу талону (покарання, за силою рівне злочинові) матеріальним відшкодуванням заподіяних збитків; 3) наявність чітко визначених санкцій за крадіжку та інші злочини[1].

Руська правда виділяла наступні види злочинів: 1) проти князівської влади; 2) проти церкви; 3) проти особи; 4) проти честі; 5) майнові злочини; 6) проти родини; 7) проти моралі[2]. Але у праві Київської Русі не існувало норм, які б охороняли інтереси дітей. Свідченням цього, на думку І.М. Доляновської, може бути «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям» (приблизно 1117 р. видання), в якому правитель Київської Русі сформулював основні вимоги до дітей, що зводилися до беззастережної покори, послушання та вшанування старших[3]. Однак у ньому немає жодної згадки про розуміння дитячих інтересів і потреб. У давньоруському суспільстві, в нормах звичаєвого права, Руської Правди, княжих та церковних статутів дитина не розглядалась як суб'єкт права. Церковне право певною мірою охороняло особисті права дітей (право на життя, на свободу), а державне право – майнові та спадкові права дітей[4].

Незважаючи на відсутність у праві Київської Русі норм, які б охороняли інтереси дітей, аналіз положень Руської правди свідчить, що вони були результатом розвитку юридичної думки в

---

[1] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 74.

[2] Там само. С. 87.

[3] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 15.

[4] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

Київський Русі. В подальшому Руська правда справила неабиякий вплив на розвиток права західних і північно-східних слов'ян, відчутно вплинула на становлення таких пам'яток права, як Литовські статути, Псковська судова грамота, Судебники 1497 р., 1550 р. і певною мірою – Соборне уложення 1649 р.[1].

Галицько-Волинське князівство, яке виникло на теренах Київської Русі, майже повністю рецепіювало державний устрій та правові традиції Київської Русі. У різних князівствах діяли поодинокі документи юридичного характеру, в яких чітко не вирізнялися норми кримінального права. Натомість окремі відомості про кримінальну відповідальність містилися в літописах[2].

Після розпаду Галицько-Волинського князівства утворилася Литовсько-Руська держава. Правова система на українських землях формувалась на основі звичаєвого руського права та законодавчих документів польсько-литовського законодавства (статутів, судебників, сеймових постанов, привілеїв).

В контексті нашого дослідження є цікавим Вірменський Судебник 1519 р., який встановлював вік неповноліття, регламентував особливості відповідальності за правопорушення проти дітей та правопорушення, вчинені дітьми. Так, визначалися правопорушення, які вчиняють діти – необережне вбивство та тілесні ушкодження, спричинені у ході дитячих ігор[3].

На українських землях продовжував діяти Другий Литовський статут 1566 р., який взагалі вважався українським. Через декілька років, в 1588 р., був затверджений Третій Литовський статут, який вважався найдосконалішим кодексом феодального права і всебічно регулював суспільні відносини,

---

[1] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 81.

[2] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 43.

[3] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

містив досконалі та той час норми державного, адміністративного, цивільного й кримінального права[1]. Таким чином, наприкінці XVII ст. на території сучасної України залишалися діючими норми права польсько-литовського періоду, а в судочинстві часто використовували норми Магдебурзького права. Найбільшого поширення набули «Право Магдебурзьке» та «Зерцало саксонів».

У Статуті Великого князівства Литовського 1588 р. злочини поділялися залежно від їх об'єкта: 1) злочини проти релігії; 2) злочини проти королівської і панської влади; 3) злочини проти особи; 4) злочини проти власності; 5) злочини проти сім'ї та моральності[2]. Не згадуючи про правове становище дітей, названі законодавчі акти містили цивільно-правові норми стосовно правил спадкування майна дітьми, обмежуючи у спадкуванні дітей-калік, карликів, німих, сліпих, безруких та безногих дітей. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. не позбавляв дітей права на майно через різноманітні вади від народження, але містив норми, які передбачали можливість для батька або матері позбавити спадку дітей у разі їх насильства до батьків.

За доби середньовіччя головною рисою правового регулювання залишалось невизнання дитини суб'єктом права. Правовий статус неповнолітніх цього часу визначався Статутами Великого князівства Литовського, Казимира Великого, правовими пам'ятками вірменської, єврейської, татарської етнічних спільнот, що мешкали на українських землях. Оскільки законодавця цікавила доля дітей шляхти, то саме вони певною мірою були захищені правом[3]. Загалом норми Литовських Статутів є досить скупими щодо особливостей кримінальної відповідальності дітей

[1] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 184.

[2] Там само. С. 189.

[3] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

та молоді, причиною чого був невисокий за часів середньовіччя рівень злочинності неповнолітніх[1].

В середньовіччя на території сучасної України основним джерелом права татарської спільноти – текстами Корану – певною мірою захищалося право дитини на життя, зокрема суворо забороняв інфантицид (вбивство дітей). У праві єврейської спільноти увага акцентувалась на обов'язку дитини (у тому числі – дорослої) поважати своїх батьків, проте в єврейському українському кримінальному праві вже простежувався принцип нерозуміння, тобто малолітня дитина не каралася за крадіжку, але вона повинна була покаятися[2].

Створення Гетьманської держави, яка існувала протягом XVII–XVIII ст., де розвивалися норми кримінального права, стало можливим внаслідок національно-визвольного руху українського народу проти польської шляхти. Формування козацької держави супроводжувалося виробленням відповідних правових норм. У Запорізькій Січі склалася і досягла значного розвитку своєрідна система кримінального права: злочинними визнавалися діяння, що посягали на військово-політичні, економічні, соціальні й моральні основи громади, завдавали шкоди життю, здоров'ю, честі і гідності особи. Сучасні дослідники залежно від об'єкта посягання виокремлюють такі види злочинів, що існували у Запорізькій Січі: 1) військові; 2) службові; 3) проти порядку управління й суду; 4) проти особи; 5) майнові; 6) проти моралі[3].

Особливістю періоду козацько-гетьманської держави (XVII – кінець XVIII ст.) стало спрощення системи злочинів, внаслідок чого утворилося вісім головних їх груп: державні, проти православної віри, військові, службові, проти порядку управління та суду, проти особи, майнові, проти моралі[4].

---

[1] Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. С. 117.

[2] Там само. С. 118.

[3] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 230.

[4] Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Знання, 2003. С. 162.

Отже, в середині XVII ст. посилився вплив козацького звичаєвого права, яке в 1648–1654 рр. регулювало досить широке коло відносин. Охороняючи права малолітніх, кримінальне право тих часів передбачало покарання для матерів-дітовбивць шляхом закопування їх у землю[1].

У середині XVIII ст. нормативно-правовим актом, який узагальнив відомі на той час положення кримінального права, були «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. У його нормах виділялося декілька видів злочинів: 1) проти держави; 2) проти релігії; 3) проти особи; 4) проти честі й свободи, які захищали представників влади; 5) майнові злочини; 6) посадові злочини; 7) проти родини та моралі[2]. Але при регулюванні відносин між дітьми та батьками охороні життю та здоров'ю останніх приділялася значно більша увага: батьків закон вважав святими та недоторканими для дітей і жорстоко карав за недотримання цього положення[3].

Постсередньовічний кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. містив блок правових норм щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх. Так, вперше до пам'ятки українського права було включено дефініцію неповнолітньої особи, але дитина не розглядалась як автономний суб'єкт права. Неповноліття належало до обставин, які унеможливлюють або знижують покарання. Неповнолітня особа, яка вчинила злочин, звільнялася від катувань та смертної кари, натомість батьки мали відшкодувати завдані збитки[4].

---

[1] Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. С. 311; Сафронова І. П., Зайцев Л. О. Історія держави і права України. Державно-правовий розвиток України в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. : навч. посіб. Київ : ІСДОУ, 1993. С. 18.

[2] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 283.

[3] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 16–17.

[4] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

Таким чином, можна констатувати, що кримінально-правова охорона інтересів малолітніх осіб до кінця XVIII ст. кримінальним правом не забезпечувалася взагалі[1].

Повне оформлення українського кримінального законодавства в його сучасному розумінні відбулося у 30-х р.р. XIX ст.[2]. У 1832 р. був прийнятий Звід законів, основу побудови якого становив поділ права на публічне й приватне, характерний для передових західних концепцій, які, в свою чергу, ґрунтувалися на засадах римського права[3]. Згодом, на підставі законодавчих виправлень і доповнень, Звід законів 1832 р. був трансформований в «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., яке із певними змінами діяло до 1917 р.

Прийняття Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. стало значним кроком у розвитку кримінального законодавства, що передбачало відповідальність за злочини проти неповнолітніх. Ґрунтуючись на попередніх досягненнях і недоліках кримінально-правової науки, законодавець присвятив захисту неповнолітнім 11-й розділ, який називався «Про злочини проти прав сімейних». До цього розділу входило чотири глави: «Про злочини проти союзу шлюбного», «Про зловживання батьківської влади та злочинах дітей проти батьків», «Про злочини проти союзу родинного» та «Про зловживання влади опікунів та піклувальників»[4].

---

[1] Поштаренко І. В. Генезис кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28 квіт. 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 299; Поштаренко І. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 2. С. 61. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.9.

[2] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 45.

[3] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 344.

[4] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 15.

Злочинами щодо неповнолітніх вважалися: порушення дітьми влади батьківської, примушування дітей до вступу в шлюб або у чернецтво без їх згоди, втягнення неповнолітніх дітей у злочин, хоча б батьки самі в ньому участі не брали, розбещення моральності дітей, присвоєння та розтрата батьками майна своїх дітей, позбавлення дітей волі, каліцтво, рани, побої та розлад здоров'я дітей, викрадення та підміна дитини, доведення батьками дітей шляхом зловживання владою до самогубства, вбивство законних та незаконнонароджених дітей, залишення незаконнонародженого напризволяще, вбивство новонароджених монстрів та виродків, звідництво дітей[1].

Таким чином, ліквідація української автономії привела до уніфікації національного ювенального права з російським. Інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх зазнав суттєвих змін. Звід законів 1832 р. та Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. встановлювали принципи нерозуміння і неосудності дітей у віці до 10 років та принцип обов'язкового пом'якшення покарання неповнолітньому[2].

На землях, які залишалися під владою Речі Посполитої, а після пізніше опинились у якості колоніальних окраїн Австро-Угорської монархії, законодавство розвивалося інакше. Починаючи з 1787 р., на цій території перестали діяти норми Литовського Статуту і був введений в дію новий австрійський кримінальний кодекс, в якому відповідальність за злочини проти неповнолітніх передбачалася у розділі «Злочини та проступки проти моральності». Злочином визнавалося кровозмішення, вчинення опікуном або піклувальником насильницьких дій відносно осіб, що перебувають під піклуванням, статеві зносини з неповнолітньою особою віком до 14 років, прелюбодіяння, якщо воно потягло розірвання шлюбу, вбивство матір'ю новонародженої дитини, залишення дитини без допомоги, вигнання її з дому або залишення у безлюдному місці. Крім того, встановлення факту

[1] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 15–16.

[2] Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Вид. 4-те, зі змінами. Київ : Кондор, 2018. С. 199.

малолітства чи неповноліття винного визнавалося обставинами, що пом'якшують відповідальність[1].

Отже, Уложення про покарання кримінальні та виправні у вітчизняному кримінальному законодавстві єдину систему норм, спрямованих на захист дітей. Уложення містило ряд статей, які забезпечували кримінально-правовий захист сімейних відносин, що ґрунтувались на додержанні християнських канонів щодо відносин між подружжям, батьками та дітьми[2].

Іншим нормативно-правовим актом, який мав важливе значення для захисту моральності неповнолітніх у XIX ст., був Устав про покарання, які накладаються мировими суддями, затверджений в 1864 році. У ст. 51 передбачалась відповідальність для батьків чи осіб, які мають обов'язок наглядати за неповнолітнім за допуск його до жебрацтва[3].

Таким чином, кримінально-правова охорона дітей за часів дії Уложення про покарання кримінальні та виправні у системі державних пріоритетів і цінностей. Більшість кримінально-правових норм почали зосереджуватися в окремі розділи, що свідчило про поступове віднесення їх до відносно-відокремленої групи злочинів. Паралельно з кримінально-правовою охороною дітей із середини XIX ст. у зв'язку з розвитком промисловості і виникненням робочого руху з'являються перші документи стосовно регулювання праці малолітніх і неповнолітніх. Були прийняті так звані фабрично-трудові закони, що обмежували і частково забороняли використання праці дітей[4]. На жаль, вказані обмеження стосовно дитячої праці існували не довгий час і у

---

[1] Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. С. 371–372.

[2] Поштаренко І. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 2. С. 62. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.9.

[3] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 71; Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Паливода А. В., 2007. С. 13.

[4] Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. С. 497–498.

період Першої світової війни знов відбулося тотальне поширення дитячої праці.

На межі XIX ст. та XX ст. в умовах переходу від традиційних до індустріальних форм життя українське суспільство зіткнулося з проблемою дитячої безпритульності та бездоглядності. Правовою основою для диференціації відповідальності дітей та дорослих став Закон «Про зміну форм та обрядів судочинства у справах про злочинні діяння малолітніх та неповнолітніх, законоположень про їх караність» від 02.06.1897 р.[1].

Наступним етапом розвитку кримінального права на українських землях стало прийняття Уголовного уложення 1903 р., яке містило більш досконалу, порівняно з попереднім Уложенням 1845 р., систему кримінально-правового захисту дітей. Посягання на вказану категорію осіб були об'єднані у главі 19 «Про злочини проти родинних прав», в якій переважна більшість складів злочинів проти неповнолітніх була збережена, але зазнала позитивних змін щодо законодавчого формулювання[2]. Крім того, внесення до даного законодавчого акту таких глав, як № 13 «Про порушення постанов стосовно нагляду за громадською моральністю»; № 15 «Про порушення постанов стосовно нагляду за вихованням юнацтва»; № 27 «Про непотребство» є свідченням про охорону таких прав дітей, як право на належне виховання в родині, на захист статевої свободи, честі та гідності[3].

Злочинами щодо дітей визнавалися жорстоке поводження з тим, хто не досяг сімнадцяти років, обернення його до жебрацтва або іншого аморального заняття або передачу його для цієї мети, а також примушування того, хто не досяг двадцяти одного року

---

[1] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

[2] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 17.

[3] Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. С. 595, 597.

через зловживання батьківською або опікунською владою до вступу в шлюб, якщо шлюб мав місце, віддання малолітнього, що не досяг встановленого віку, на завод, фабрику, гірничий промисел або у ремісничий заклад на роботу[1]. Крім того, ст. 120 передбачала відповідальність батька, опікуна, піклувальника чи винного, що має здійснювати нагляд за неповнолітнім за спонукання осіб, які не досягли 17 років до жебрацтва чи іншого аморального заняття, а ст. 283 регламентувала відповідальність винних за спонукання осіб, які не досягли 17 років, до жебрацтва чи іншого аморального заняття[2].

Можемо підсумувати, що в Уголовному уложенні 1903 р. містилася ціла система кримінально-правових норм, за допомогою яких держава здійснювала охорону неповнолітніх. Незважаючи на спрямованість захисту основних канонів церковного шлюбу та сімейних устоїв християнства, в Уголовному уложенні 1903 р. існували положення, що допомагали здійснювати охорону майнових сімейних інтересів та нормального розвитку дітей[3].

Таким чином, на межі XIX – початку XX століть розвиток законодавства щодо захисту прав неповнолітніх відображав загальноєвропейську тенденцію підвищення якості захисту вказаної сфери та став зразком для подальшого розвитку кримінального права України у цій галузі.

У період творення Української незалежної держави, Української РСР та незалежної України (1917–2001 рр.) розвиток кримінально-правової охорони дітей відбувався в складних умовах жорстокої боротьби українського народу за національну державність України, національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний та повоєнний періоди,

---

[1] Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. С. 599.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 72; Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Паливода А. В., 2007. С. 13.

[3] Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 270.

встановлення на території України радянської влади, розпаду СРСР та розбудови незалежної України. Отже, законодавчої активності щодо регламентації відповідальності за злочини проти дітей або щодо них у цей період не спостерігалося.

Створюючи на початку XX ст. власну правову систему, Директорія змушена була визначитися щодо власного законодавства. Згідно затвердженої 17.05.1919 р. Головою Директорії постановою Ради Народних Комісарів, на території України було анульовано чинність законів і декретів Українського Радянського Радянського урядів і поновлено чинність законів УНР. Однак реально Директорія діяла шляхом часткового поновлення законодавства УНР[1]. У кримінально-правовій сфері за майже повної відсутності власних актів застосовувались норми дореволюційного кримінального законодавства (Кримінальне уложення 1903 р., Військово-кримінальний статут).

Як зазначають вітчизняні науковці, широке застосування норм кримінального законодавства Російської імперії на території України в період українського державотворення 1917–1921 рр. обумовлювалося умовами військового часу та громадянської війни, коли створити нове кримінальне законодавство практично було неможливо. Закони імперії, які не суперечили проголошеним Універсалами Української Центральної Ради принципам, не були скасовані або змінені діючою в Україні владою, продовжували застосовуватися на території України[2].

Важливим етапом розвитку кримінально-правової охорони дітей став радянський період історії України. Аналіз нормативних актів, які забезпечували кримінально-правову охорону неповнолітніх, цікавий тим, що на основі законодавства УСРР, а потім УРСР, частково сформувалося відповідне кримінальне законодавство незалежної України[3].

---

[1] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 466.

[2] Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : монографія. Київ : Європ. ун-т, 2011. С. 8.

[3] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 515.

Встановлення радянської влади в Україні вплинуло на подальший розвиток вітчизняного кримінального законодавства, який супроводжувався ухваленням нових нормативно-правових актів у галузі кримінального права[1]. Перехід до нової економічної політики, яка допускала товарно-грошові відносини і вільну торгівлю, спричинив потребу у правовому регулюванні нових суспільних відносин. На зміну правовому нігілізму перших післяреволюційних років прийшов бурхливий розвиток законодавства: кримінальне право спочатку регулювалося окремими декретами УСРР, а з 4.08.1920 р. на території України були введені в дію «Керівні начала з кримінального права РСФРР»[2], які згодом були замінені першим в історії України КК.

У 20-х рр. XX ст. було прийнято ряд документів, які визначали заходи щодо боротьби з поширенням дитячої бездоглядності та безпритульності та містили норми стосовно покарання за залучення дітей до різних форм експлуатації. Наприклад, Декрет РНК від 4.03.1920 р. «Про справи неповнолітніх, які звинувачуються в суспільно небезпечних діях» в п. 5 вперше передбачав необхідність притягнення до кримінальної відповідальності дорослих осіб за участь у суспільно небезпечних діях неповнолітніх[3]. На підставі декрету Ради Народних Комісарів «Про справи неповнолітніх, яких звинувачують у суспільно небезпечних діяннях» (1920 р.) була видана «Інструкція комісіям у справах неповнолітніх», яка зобов'язувала притягувати до відповідальності дорослих за втягнення ними дітей у злочинну діяльність та вчинення злочину у співучасті з ними, а також за звідництво, схиляння до проституції та розпусти[4]. Постанова Ради Народних Комісарів «Про заходи по боротьбі з дитячою безпритульністю» від 11.06.1922 р. містила вказівку про те, що батьки або інші особи,

---

[1] Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Киев, 1966. Т. 1 : 1917–1925 гг. С. 237–307.

[2] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 520.

[3] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 12.

[4] Репецький С. П Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. С. 34.

які експлуатують неповнолітніх для отримання прибутку, передаються судові для притягнення до відповідальності[1].

Отже, низка законодавчих актів того часу також передбачала захист життя, здоров'я, честі та гідності дитини, охорону її прав.

Першим Кримінальним кодексом в Україні став КК УСРР 1922 р., який було розроблено на основі КК РСФРР. До його структури входило дві частини – Загальна (що містила 5 глав) та Особлива (складалася з 8 глав), що охоплювали 227 статей. Особлива частина КК УСРР 1922 р. передбачала такі види злочинів: 1) державні, що розділялися на контрреволюційні і проти порядку управління; 2) посадові; 3) порушення правил про відокремлення церкви від держави; 4) господарські; 5) проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи; 6) майнові; 7) військові; 8) порушення правил щодо охорони народного здоров'я, суспільної безпеки та громадського порядку.

Наступний кодекс, КК УРСР 1927 р., відображав зміни у кримінальному праві, спричинені прийняттям загальносоюзного кримінального законодавства. До Особливої частини, крім тих, що існували в КК УСРР 1922 р., було включено норми про злочини проти порядку управління, щодо охорони державного майна, а також майна громадських організацій і окремих громадян; поняття посадового злочину було поширене на відповідних працівників кооперативних і громадських організацій; значно розширилось поняття контрреволюційного злочину[2].

За часів дії і КК УСРР 1922 р., і КК УРСР 1927 р. в них не передбачалися окремі розділи або глави, де б були об'єднані злочини проти дітей. Варто вказати, що у різних розділах (главах) містилися окремі суспільно небезпечні діяння, що посягали на ці відносини, але не утворювали єдиної системи норм. Така ситуація знаходить своє пояснення у тому факті, що радянська держава, особливо в перші десятиріччя свого існування, не придавала великого значення сім'ї й сімейному вихованню дітей, намагаючись замінити ці соціальні інститути

[1] Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Киев, 1966. Т. 1 : 1917–1925 гг. С. 271.

[2] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 567.

на виховання у навчальних закладах, робітничих колективах, піонерських, комсомольських та партійних організаціях[1].

За радянських часів розвиток кримінально-правового захисту неповнолітніх не був лінійно прогресивним: у ньому брали верх то прогресивні, то вкрай реакційні тенденції. Головною ж тенденцією охорони дітей стало скасування інституту батьківської влади і проголошення виховання дітей обов'язком батьків перед державою[2].

КК УРСР 1927 р.[3] практично повністю включив до свого складу положення окремих норм, які передбачали злочини проти дітей у КК УРСР 1922 р. Загалом КК УРСР 1927 р. мало чим відрізнявся від попереднього, КК УСРР 1922 р. Незначних змін зазнали декілька статей: норма, що передбачала відповідальність за несплату аліментів і залишення батьками неповнолітніх без підтримки була сформульована не як будь-який неплатіж аліментів, а як злісне ухилення від платежу присуджених судом коштів на утримання дітей (аліментів). Особливістю КК УРСР 1927 р. в аспекті досліджуваних питань стала перша криміналізація примушування до зайняття жебрацтвом. У Постанові ЦВК і РНК СРСР від 7.04.1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» злочином визначалося підбурювання або залучення неповнолітніх до участі в різних злочинах, а також у примушення неповнолітніх займатися спекуляцією, проституцією, жебрацтвом[4]. Даний документ вносив зміни до чинного КК у вигляді включення до

---

[1] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 19.

[2] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 58. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

[3] Кримінальний кодекс УРСР / Міністерство юстиції УРСР : Офіційний текст із змін. та доповн. на 01.11.1949. Київ, 1950. 168 с.

[4] Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх : постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 квіт. 1935 р. № 3/598. *Збірник законів і розпоряджень СРСР.* 1935. № 19 Ст. 155.

його норм статті 67-1, що передбачала відповідальність за вищевказані дії: підбурювання або залучення неповнолітніх займатися спекуляцією, проституцією чи жебрацтвом і розташовувалася у розділі ІІ підрозділу Б «Інші злочини проти порядку управління»[1]. У 20-х та на початку 30-х років ХХ ст. найбільшою проблемою для радянської влади були дитяча безпритульність та бездоглядність, пов'язані з масовим голодуванням[2].

Згодом, у зв'язку із прийняттям Закону СРСР від 27.06.1936 р., стаття, що передбачала відповідальність за примушування до зайняття жебрацтвом, була змінена і була викладена у наступній редакції: «Злісний неплатіж коштів на утримання дітей, а рівно залишення батьками дітей до їх повноліття без усілякої підтримки»[3]. Таким чином виникла конкуренція кримінально-правових норм: поряд із загальною нормою (ст. 67-1) мала місце спеціальна норма, яка містилися в ч. 2 ст. 158-1 КК. На думку сучасних дослідників, необхідності в існуванні цієї спеціальної норми у вигляді кваліфікованого складу злочину, не було, оскільки конструкція ст. 67-1 КК, диспозиція якої закінчувалася словами «та ін.», цілком могла охоплювати своїми ознаками й ознаки тих діянь, які стосувалися неповнолітніх у спеціальних нормах. Тим більше, що «спонукання до бродяжництва» (ч. 2 ст. 158-1) і «примушення неповнолітніх займатися жебрацтвом» (ст. 67-1) дуже близькі за своїм характером діяння і нерідко одне без одного не існують[4].

---

[1] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 14.

[2] Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 58. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

[3] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 23.

[4] Там само. С. 17.

Під час Другої Світової війни зміни у правовій системі УРСР залежали від завдань щодо оборони всієї країни і здійснювались відповідно до змін у загальносоюзному законодавстві[1] при дотриманні загальної тенденції посилення кримінальної репресії. Посилилась відповідальність за державні та військові злочини. Серед нових складів злочинів слід визначити ухилення від трудової мобілізації, приховування трофейного майна, зброї[2], а основні зусилля кримінального права спрямовувалися проти антидержавних злочинів. У зв'язку із закінченням війни основними тенденціями подальшого розвитку кримінального права були: захист інтересів держави, соціалістичної власності, уніфікація кримінально-правового регулювання[3].

Завершальним етапом законотворчої діяльності кримінального законодавства аналізованого нами періоду було затвердження Законом УРСР від 28 грудня 1960 р. КК УРСР, який набув чинності з 1.04.1961 р. КК УРСР 1960 р. базувався на Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р. та повністю увібрав у себе загальносоюзні закони про кримінальну відповідальність за державні, військові злочини та інші злочини, спрямовані проти СРСР[4]. Але КК УРСР 1960 р., як і попередні КК, не визнавав сімейні відносини й відносини щодо забезпечення нормального розвитку неповнолітніх окремим, самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а тому і не містив самостійної глави, норми якої передбачали б відповідальність за ці злочини[5]. Окремі злочинні посягання на неповнолітніх містилися в різних главах КК 1960 р.

Незважаючи на відсутність окремої глави щодо захисту неповнолітніх, КК 1960 р. заслуговує позитивної оцінки в

[1] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 654.

[2] Там само. С. 658.

[3] Там само. С. 698.

[4] Там само. С. 700.

[5] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 25.

захисті прав дітей, адже, порівняно з попередніми кримінальними кодексами, КК 1960 р. значно розширив межі кримінально-правової охорони неповнолітніх: за час його дії (з 1961 р. до 2001 р.) неодноразово вносилися зміни та доповнення, частина яких стосувалась і нових норм щодо відповідальності за злочини проти неповнолітніх[1]. Так, зокрема, значна частина норм, що передбачали відповідальність за посягання на неповнолітніх, містилася у главі ІІІ Особливої частини КК «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи». Це: ст. 114 «Ухилення від сплати аліментів на утримування дітей», ст. 115 «Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги», ст. 115-1 «Розголошення таємниці усиновлення», ст. 115-2 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)», ст. 116 «Ухилення від сплати коштів на утримування непрацездатних батьків», ст. 120 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості», ст. 121 «Розбещення неповнолітніх», ст. 124 «Викрадення чужої дитини». Інші норми, що передбачали відповідальність за злочини у цій сфері, входили до глави Х Особливої частини «Злочини проти громадського порядку, громадської безпеки та моральності». Серед норм цієї глави до злочинів проти неповнолітніх слід віднести: ст. 208 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність», ст. 208-1 «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння», ст. 208-2 «Втягнення неповнолітніх у немедичне вживання лікарських засобів, що викликають одурманювання», ст. 228-10 «Залучення неповнолітніх до організованого збирання відходів (як вторинної сировини), небезпечних для здоров'я»[2]. Причому, варто відмітити, що диспозиція ст. 208 КК в якості однієї з форм

[1] Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 269.

[2] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 27.

об'єктивної сторони розглядала «використання неповнолітніх для цілей паразитичного існування»[1].

З початком перебудови, яка зачепила фактично всі сфери суспільно-політичного життя, відбувся істотний вплив на правову систему УРСР. Постала нагальна необхідність зміни законодавства, і кримінального – в тому числі. Тому головними сферами реформування законодавства стали внесення змін і доповнень у існуючі закони та інші правові акти, а також розробка та прийняття нових законодавчих актів[2].

Фактично реальне реформування законодавства розпочалося разом із розбудовою незалежної України. З прийняттям у 1996 р. Конституції України постала реальна можливість вироблення і запровадження гармонійно поєднаної збалансованої законодавчої системи. В українське право регулярно почали впроваджуватися європейські та міжнародні норми і стандарти і на сьогодні основними напрямами правової реформи є приведення чинного законодавства у повну відповідність до Основного Закону, а також адаптація законодавства України до норм європейського і міжнародного права[3].

Логічним і послідовним етапом реформування законодавства стало прийняття 5.04.2001 р. і набрання чинності з 1.09.2001 р. нового КК. Незадовго до цього у проекті КК, що був підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності (на чолі з професором В.М. Смітієнком), пропонувалося поєднати відповідальність за злочини проти моралі з караними діяннями проти сім'ї та статевої недоторканості[4]. При цьому в главі 23 «Карані діяння проти сім'ї,

---

[1] Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 269.

[2] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 778.

[3] Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. С. 820.

[4] Кримінальний кодекс України : проєкт / підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітієнком; внесений народним депутатом О. Б. Маяковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні. *Іменем Закону*. 16 трав. 1997. № 20 (4946). 16 с.

моралі та статевої недоторканості» розділу VIII «Карані діяння проти особи, її прав, свобод і моралі» пропонувалося криміналізувати діяння, потерпілим в яких була неповнолітня особа: доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180); втягнення неповнолітнього в азартні ігри, пияцтво, зайняття злочинною діяльністю (ст. 181). Разом з тим, позитивним здобутком вказаного проекту КК є визнання потерпілим від втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність й малолітнього (нагадаємо, що вказівка на цього спеціального потерпілого з'явилася у чинному КК тільки у 2008 р.)[1].

За основу нового КК серед кількох проектів був взятий проект КК, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України № 1029 від 12.05.1998 р.[2]. В чинному КК на сьогодні також відсутній окремий розділ, що забезпечував би кримінально-правову охорону дітей. Разом з тим, КК передбачав відповідальність за ряд кримінальних правопорушень, потерпілими від яких визнаються малолітні та неповнолітні особи.

Не варто забувати, що Україна як член міжнародного співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища. Забезпечення гідного розвитку і захисту їх прав здійснюється з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні[3]. Відповідно до Концепції Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006-2010 рр., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5.05.2006 р. № 188-р., в період з 2000 р. по 2006 р. спостерігалося поширення такого явища, як торгівля дітьми з метою їх використання для примусової праці, жебракування, сексуальної експлуатації, поширення наркотиків та інших форм

[1] Репецький С. П Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. С. 8–9.

[2] Кримінальний кодекс України : проєкт / робоча група Кабінету Міністрів України. Київ : Укр. правнича фундація, 1994. 152 с.

[3] Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 5 берез. 2009 р. № 1065-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1065-17.

злочинної діяльності[1]. В той же час, положення ст. 304 КК передбачали кримінальну відповідальність лише за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом. Таким чином, виникла ситуація, яка вимагала додаткового посилення кримінально-правового захисту волі, честі та гідності дитини. Тому 10.01.2007 р. у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування)» за № 2867, який містив положення про необхідність доповнення положень КК статтею 150-1 «Використання дитини для жебракування» наступного змісту:

«1. Використання дитини для жебракування – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або особою, яка не є батьком, матір'ю дитини чи особою, яка їх замінює, або організованою групою, або якщо вони спричинили дитині середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або іншу істотну шкоду здоров'ю дитини – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Ті самі дії, якщо вони спричинили смерть дитини – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років»[2].

Згодом, через два місяці, 13.03.2007 р., на заміну раніше поданого законопроекту № 2867 від 10.01.2007 р. у Верховну Раду знову було подано законопроект з ідентичною назвою, але дещо інший за змістом. Слід вказати, що положення другого законопроекту були якісно змінені і розширені, адже:

1) фактично містили тлумачення поняття жебракування (в диспозиції нової редакції ст. 150-1 КК передбачалося мета

[1] Концепція Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 рр. : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2006 р. № 188-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2006-%D1%80#Text.

[2] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : проєкт Закону України від 10 січ. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

використання дитини – для випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб);

2) у пропонованій статті були змінені кваліфікуючі ознаки: а) зникла кваліфікуюча ознака «діяння, вчинене повторно»; б) такі кваліфікуючі ознаки попередньої редакції законопроекту, як «вчинення діяння організованою групою, або якщо вони спричинили дитині середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або іншу істотну шкоду здоров'ю дитини» були переміщені до ч. 3 ст. 150-1 КК; в) друга редакція ч. 2 ст. 150-1 КК передбачала нові кваліфікуючі ознаки: «діяння, вчинене за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила злочин проти дитини»; г) друга редакція ч. 3 ст. 150-1 КК містила уточнення щодо спричинення іншої істотної шкоди – його положення передбачали, що істотна шкода може спричинятися суспільним відносинам, охоронюваним законодавством про кримінальну відповідальність – здоров'ю, фізичному розвитку чи освітньому рівню дитини;

3) змін зазнали санкції в сторону пом'якшення покарання – замість обмеження та позбавлення волі до п'яти років у ч. 1 ст. 150-1 КК санкція другої редакції даної норми передбачала максимальний термін застосування вказаних покарань до трьох років; у другій редакції ч. 2 ст. 150-1 КК було також знижено мінімальний і максимальний термін покарання – замість позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років санкція передбачала покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років; у другій редакції ч. 3 ст. 150-1 КК термін покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років був зменшений і злочин з особливо тяжкого перейшов до категорії тяжких, адже його санкція передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років[1].

Метою поданих законопроектів було встановлення кримінальної відповідальності за використання дитини для жебракування як одного із стримуючих вчинення таких дій

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : проєкт Закону України від 10 січ. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

факторів, а також з метою забезпечення належного захисту прав та інтересів дітей та попередження поширення так званого «жебрацького бізнесу» з використанням дітей, в тому числі – немовлят. Встановлення кримінальної відповідальності за використання дитини для жебракування дозволило б, на думку суб'єкта законодавчої ініціативи, суттєво підвищити рівень безпеки дітей в Україні та створити правову перешкоду таким негативним явищам, як жебракування та торгівля дітьми[1].

Необхідність прийняття останнього із вказаних законопроектів полягала у розповсюдженні в Україні такого явища, як так званий «жебрацький бізнес», що робив ставку саме на використання дітей. А наявна в КК ст. 304 передбачала кримінальну відповідальність лише за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, тобто за дії, внаслідок яких одна особа спонукається до певної поведінки, залучається до неї, в такої особи виникає бажання поводитися певним чином[2], (в нашому випадку – систематично випрошувати гроші у сторонніх осіб). Таке спонукання може проявлятись у підбурюванні або примушуванні неповнолітнього до самостійного заняття антигромадською діяльністю або в залученні його до участі у такій діяльності разом з повнолітніми особами[3].

Отже, чинна редакція ст. 304 КК не передбачала відповідальності за використання дитини для заняття жебрацтвом, адже ні використання немовляти під час заняття жебрацтвом, ні обманне використання неповнолітнього для вчинення дій, що сприяють вчиненню повнолітнім злочину, коли неповнолітній цього не усвідомлює, не охоплювалися положеннями ст. 304 КК. На думку суб'єкта законодавчої

---

[1] Поштаренко І. В. Початкові етапи процесу криміналізації використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану :* зб. матеріалів ІІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (Київ, 23 трав. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 82.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 813.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. С. 679.

ініціативи, використання дитини для заняття жебрацтвом повинне визнаватися більш суспільно небезпечним, оскільки мова йде про використання жебраком дитини в якості корисної для нього речі, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі йому певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів). Тобто, в цьому разі дитина стає знаряддям вчинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника[1]. Для усунення зазначеної прогалини, яка сприяла створенню умов для порушення прав дитини, передбачених Конвенцією про права дитини, а також викраденню та торгівлі дітьми з метою їх використання під час жебракування, необхідно було доповнити КК статтею 150-1 для встановлення відповідальності за використання дитини для жебракування.

Але навіть друга редакція вказаного законопроекту вимагала значного доопрацювання з огляду на зауваження, які були висловлені. Так, Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України звернуло увагу на наступні моменти:

1. Редакція ч. 1 ст. 150-1 проекту сформульована не досить чітко, а тому не дає точного уявлення про зміст діяння, яке забороняється даною статтею. Виникає сумнів стосовно того, чи йдеться у даному разі про поодинокий епізод використання дитини для «випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб» чи про систематичне заняття жебрацтвом подібно до ст. 304 КК. Доцільно говорити, що встановлення кримінальної відповідальності за поодинокий випадок використання дитини (особливо з врахуванням того, що суб'єктами злочину, передбаченого у ч. 1 пропонованої статті, можуть бути батько чи матір дитини, а мотивом цих дій може бути тяжке матеріальне становище) було б надмірною криміналізацією. Тому слушною виглядала позиція спеціалістів Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо доповнення змісту ч. 1 пропонованої статті: перед словом «використання» доцільно додати «неодноразове».

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : пояснювальна записка до проекту Закону України від 10 січ. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc.

Таким чином, для батьків дитини відповідальність наступатиме лише в разі неодноразового її використання, а для інших осіб – при встановленні хоча б одного епізоду такої поведінки. Окрім цього, кримінальну відповідальність за діяння, передбачене законопроектом, варто встановлювати лише для випадків, коли воно за своїм характером близьке до експлуатації дитини, передбаченої ст. 150 КК, у зв'язку з чим текст ч. 1 доцільно було б доповнити словами «з метою отримання прибутку»[1].

2. Чинний КК широко використовує терміни «дитина» і «неповнолітня особа» і налічує більше 30 статей, які знаходяться в різних розділах Особливої частини КК та передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти дитини. Наприклад, ст.ст. 115, 117, 130, 133, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144 (злочини проти життя та здоров'я), ст.ст. 147-150 (злочини проти волі, честі та гідності особи), ст.ст.152, 153, 156 (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи), ст.ст. 164, 166, 169, 172, 181 (злочини проти виборчих. трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина), ст.ст. 300–304 (злочини проти громадського порядку та моральності), ст.ст. 307, 309, 314, 315, 317, 323, 324 (злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення). Тому виглядає доцільним зауваження спеціалістів Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо юридичної невиваженості запровадження у ч. 2 ст. 150-1 проекту кваліфікуючої ознаки злочину «діяння, вчинене особою, яка раніше вчинила злочин проти дитини», що не відповідає концептуальному призначенню проекту і охоплюватиме надто широке коло злочинів, передбачених КК. Тому слова «або особою, яка раніше вчинила злочин проти дитини» у тексті ч. 2 доцільно виключити або ж замінити словами

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 15 берез. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb23511.

«або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями цього Кодексу»[1].

Враховуючи висловлені зауваження, бажаючи продовжити криміналізацію вказаних діянь, суб'єктом законодавчої ініціативи згодом був підготовлений наступний (третій) законопроект під реєстраційним № 0981 від 23.11.2007 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування)». Зазначеним законопроектом, крім змін до ст. 150-1 КК, пропонувалося запровадити в Україні новий вид покарання – позбавлення батьківських прав і включення його до переліку покарань, передбачених у санкції ст. 150-1 КК. Пропонувалося, щоб позбавлення батьківських прав застосовувалося як додаткове покарання в разі засудження особи за вчинення умисного злочину стосовно дитини[2]. Але дана пропозиція зазнала шквальної критики від всіх експертів: фахівці Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України вказували, що запровадження такого виду кримінального покарання, як позбавлення батьківських прав, є сумнівним, адже згідно зі ст. 50 КК покарання є особливою формою державного примусу, що застосовується судом від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Воно полягає в тому, що засуджений зазнає певних втрат, тобто передбачених чинним законодавством обмежень прав і свобод, і має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. А сутність правового інституту позбавлення батьківських прав полягає в тому, що він є крайнім заходом захисту прав та інтересів дитини і застосовується з метою захисту дитини, а не з метою покарати її батьків, що не виконують своїх

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 15 берез. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb23511.

[2] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : проєкт Закону України від 8 лют. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

батьківських обов'язків чи вчиняють проти дитини злочин. Таким чином, суть позбавлення батьківських прав не відповідає меті кримінального покарання[1].

Президент України, висловлюючи власні пропозиції до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування», який був прийнятий 01.10.2008 р. і який 24.10.2008 р. був повернутий до Верховної Ради України для повторного розгляду, зазначив, що пропоновані зазначеним законом зміни до КК запроваджують новий вид покарання – позбавлення батьківських прав. Але при цьому зазначеним законом не передбачається жодних змін до санкцій статей Особливої частини КК, що в принципі унеможливлює застосування позбавлення батьківських прав як додаткового виду покарання за вчинений злочин. Такий підхід не узгоджувався із загальними засадами призначення покарання, передбаченими КК, за яким суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК)[2].

Фахівці Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України вказували, що застосування судом у кримінальному процесі додаткового покарання у вигляді позбавлення батьківських прав без участі органів опіки та піклування призведе до суттєвих порушень прав дитини[3].

---

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на пропозиції Президента України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc430944.

[2] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : пропозиції Президента України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

[3] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : зауваження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2.

Таким чином, на кінець 2008 р. (16.12.2008 р.) поступово «вималювався» останній варіант проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування», який мав наступний вигляд:

«Стаття 150-1. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) з метою отримання прибутку – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

Проаналізувавши два законопроекти, стало зрозумілим, що ч. 1 ст. 150-1 КК в редакції останнього законопроекту передбачав відповідальність спеціального суб'єкта – батьків дитини чи особи, яка їх замінює. Для осіб, які не є батьками дитини чи особою, яка їх замінює, пропонувалося встановити більш тяжку кримінальну відповідальність, оскільки в даному випадку мова вже йшла не про заробляння грошей для виживання, а про жебрацький «бізнес» з використанням дітей (дуже часто – немовлят), яких спеціально для цієї мети викупляють, викрадають, калічать. Крім того, однією з особливо кваліфікуючих обставин нового законопроекту є вчинення цього злочину «організованою групою», що є дуже важливим, оскільки майже весь жебрацький «бізнес» побудований за принципом розподілу ролей: одні організовують, інші шукають і купляють, міняють, викрадають дітей, треті – розвозять

безпосередніх виконавців до місця їх «роботи» і забирають їх звідти. Таким чином, особливо кваліфікуюча обставина «вчинення злочину організованою групою» логічно знайшла своє відображення у ч. 3 ст. 150-1 КК, що дозволить суб'єктам правозастосування належним чином кваліфікувати дії всіх осіб, причетних до вчинення даного злочину[1].

15.01.2009 р. на підставі Закону України № 894-VI КК був вперше доповнений статтею 150-1 у вищенаведеній редакції, яка передбачала відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Але дискусії щодо необхідності удосконалення даної норми не втихали. Тому закономірною була поява у Верховній Раді України проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи)», реєстраційний № 7110 від 09.09.2010 р., яким пропонувалося відмовитися від мети у вигляді отримання прибутку як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони злочину. Фахівці Головного юридичного управління Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України визначили, що встановлення спеціальної мети в диспозиції ч. 1 ст. 150-1 КК «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» не виправдано, адже експлуатація дітей та примушування їх до заняття жебрацтвом є суспільно небезпечними явищами незалежно від того, яку мету переслідують злочинці, такі дії у будь-якому випадку є протизаконними[2]. Спеціалісти Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України також визнали вказані пропозиції логічними та слушними, оскільки діяльність, пов'язана з експлуатацією дитини, яка не досягла певного віку, завжди є незаконною, незалежно від того, приносить така

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : зауваження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2.

[2] Там само.

діяльність прибуток чи ні[1]. Тому 05.07.2011 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи)», яким скасовувалася спеціальна мета злочину. Такий поспішний процес внесення змін і доповнень до КК, а також їх швидке доопрацювання, внесення повторних змін і доповнень, яке спостерігалося протягом нетривалого часу, свідчить про наявність у кримінальному законодавстві України низки неузгоджених положень[2].

Отже, дослідження хронології прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» від 15.01.2009 р. дало змогу виявити очевидні неузгодженості під час нормотворення, що свідчать про необхідність встановлення конституційної відповідальності органів державної влади за такі рішення, які знижують авторитет державних інституцій та стають на заваді розвитку України як правової держави[3].

В умовах загострення проблем, пов'язаних із загальним падінням рівня життя та неналежним контролем у родині, лібералізацією та комерціалізацією моралі діти дедалі частіше використовуються дорослими особами як спосіб для реалізації своїх кримінальних інтересів[4]. Останнім часом особливе занепокоєння викликає розповсюджене використання

---

[1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 9 верес. 2010 р. № 7110. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=38496.

[2] Навроцький В. О. Про суперечності між окремими статтями Кримінального кодексу України. *Інтернет видання «Юриспруденція on-line».* URL: http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=297.

[3] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 198.

[4] Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 270.

малолітніх дітей для заняття жебрацтвом, що й спонукало законодавця до доповнення КК статтею 150-1, якою встановлена відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Кримінально-правове регулювання використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом еволюціонувало протягом тривалого часу, а результатом цього процесу стала чинна норма в сьогоднішній редакції[1]. Та варто зазначити, що процес удосконалення норм КК ніколи не зупиняється і вже існує кілька законопроектів, які корінним чином можуть змінити структуру і сутність чинного закону про кримінальну відповідальність. Згідно Концепції реформування кримінального законодавства України та Указу Президента України № 584/2019 від 07.09.2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи», в Україні активізувалася підготовка стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність шляхом розроблення нового КК України. Проаналізувавши проект нового КК[2], ми виявили в його Особливій частині в книзі четвертій «Кримінальні правопорушення проти людини» Розділ 4.6, що передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей.

До складу норм даного розділу входять: ст. 4.6.4. «Домашнє насильство», ст. 4.6.5. «Зловживання опікунськими правами», ст. 4.6.6. «Неналежне виконання обов'язків щодо підопічної людини, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду», ст. 4.6.7. «Злісне ухилення від сплати коштів на утримання члена сім'ї», ст. 4.6.8. «Розголошення таємниці усиновлення», ст. 4.6.9. «Незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення дитини», ст. 4.6.10. «Незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України», ст. 4.6.11. «Підміна малолітньої дитини», ст. 4.6.12. «Невжиття належних заходів щодо чужої малолітньої дитини», які пропонується вважати

[1] Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 272.

[2] Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv.

злочинами. До проступків пропонується віднести, діяння, передбачені наступними нормами: ст. 4.6.13. «Домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої людини», ст. 4.6.14. «Зловживання опікунськими правами, що спричинило підопічній людині неістотну майнову шкоду», ст. 4.6.15. «Втягнення дитини у вживання міцних алкогольних напоїв», ст. 4.6.16. «Неналежне виконання обов'язку щодо підопічної людини, що з необережності спричинило значну майнову шкоду», ст. 4.6.17. «Ухилення від утримання члена сім'ї»[1].

Як бачимо, серед переліку пропонованих кримінальних правопорушень проти сім'ї та дітей відсутні норми, що передбачали б відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Таким чином, варто вказати, що кримінально-правова охорона інтересів дітей до кінця XVIII ст. кримінальним правом не забезпечувалася взагалі.

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. вперше передбачалася відповідальність за злочини проти неповнолітніх, а саме Уложенняу вітчизняному кримінальному законодавстві єдину систему норм, спрямованих на захист дітей. Кримінально-правова охорона дітей за часів його дії у системі державних пріоритетів і цінностей. В Уголовному уложенні 1903 р. містилася ціла система кримінально-правових норм, за допомогою яких держава здійснювала охорону неповнолітніх. За часів радянського періоду історії України низка законодавчих актів передбачала захист життя, здоров'я, честі та гідності дитини, охорону її прав. У КК УРСР 1927 р. вперше було криміналізовано примушування до зайняття жебрацтвом. КК УРСР 1960 р. визнавав сімейні відносини й відносини щодо забезпечення нормального розвитку неповнолітніх окремим об'єктом кримінально-правової охорони. Саме тому положення КК 1960 р. заслуговують позитивної оцінки в цьому питанні, адже значно розширювали межі кримінально-правової охорони неповнолітніх. Чинний КК 2001 р. також не містить окремого розділу, що забезпечував би кримінально-правову охорону дітей. Але КК 2001 р. передбачає відповідальність за ряд

[1] Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv.

кримінальних правопорушень, потерпілими від яких визнаються діти. А з 15.01.2009 р. містить статтю 150-1, що передбачає відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, яка 5.07.2011 р. зазнала змін – була скасована спеціальна мета кримінального правопорушення.

1.2. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

При дослідженні питань кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у кримінальному законодавстві зарубіжних країн не можна не звернути увагу на дискусію щодо поділу правових систем світу на правові сім'ї, адже особливості кримінальної відповідальності за аналізоване кримінальне правопорушення залежать саме від правової сім'ї, до якої належить законодавство тієї чи іншої держави. Звертаємо увагу, що у нашій роботі аналіз сучасних правових сімей не є безпосередньою метою дослідження, так як це питання надзвичайно складне і потребує окремого детального вивчення. Саме тому ми будемо намагатися лише в загальному вигляді визначити окремі аспекти диференціації правових сімей. Подальший розгляд питань кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у законодавстві зарубіжних країн ми будемо розкривати з огляду на специфіку типів (сімей) правових систем, класифікація яких відомими вченими з проблем держави і права та порівняльного правознавства дається по-різному.

Як зазначається в науковій літературі, у сучасній науці не існує єдиних підстав класифікації різних правових систем світу у відповідні типи, тому автори пропонують різну як за кількістю, так і за типологією диференціацію правових сімей[1]. Отже, передбачаються різні підходи до диференціації правових сімей.

[1] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 368.

Щодо вітчизняних наукових досліджень типології правових сімей, варто вказати, що одні науковці виділяють романо-германський, англо-американський, мусульманський, нідерландський, скандинавський, соціалістичний їх типи[1]. Інші визначають: романо-германську, англо-американську, соціалістичну, релігійну сім'ї, а також сім'ї традиційного та звичаєвого права[2]. Ще одна група вчених наголошують на існуванні в сучасному правознавстві таких типів правових сімей: романо-германський, англо-американський, мусульманський і традиційного права[3]. Заслуговує на увагу виділення правових сімей: романо-германська (континентальна); правові сім'ї, що є дотичними до романо-германського права (скандинавські та латиноамериканські правові сім'ї); сім'я загального права; релігійно-традиційні правові сім'ї (мусульманська, індуська та сім'я звичаєвого права); далекосхідна правова сім'я[4].

Найбільш повною є класифікація правових систем у правові сім'ї, яка вміщує п'ять відповідних типів[5], що ґрунтуються на таких критеріях, які визначають класифікацію правових систем світу: 1) спільність історичних коренів виникнення і наступного розвитку; 2) спільність основного юридичного джерела права; 3) єдність у структурі системи права і норми права; 4) спільність принципів регулювання суспільних відносин; 5) спільність юридичної техніки. Відповідно до вказаних критеріїв класифікація правових сімей здійснюється на наступні сім'ї:

1) романо-германська сім'я, яка поділяється на романську (представниками якої є Франція, Бельгія, Нідерланди, Італія,

---

[1] Теорія держави і права : навч. посіб. / В. М. Субботін, О. В. Філонов, Л. М. Князькова, І. Я. Тодоров. Київ : Знання, 2005. С. 225–226.

[2] Теорія держави і права : навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, О. Л. Слісаренко. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 127.

[3] Теорія держави і права : підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський / за ред. С. Л. Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 368.

[4] Бехруз Х. Вступ до порівняльного правознавства : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2002. С. 57–58.

[5] Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. С. 310–311.

Португалія, Іспанія, Люксембург) та германську або центральноєвропейську (Федеративна Республіка Німеччина, Австрія, Швейцарія, Україна);

2) англо-американська сім'я, яка поділяється на сім'ю англійського загального права (Великобританія, Ірландія, Канада, Австралія, Нова Зеландія) та сім'ю американського права (США);

3) змішана або дуалістична сім'я, представниками якої є скандинавська (північноєвропейська) група (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія) та латиноамериканська (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чилі);

4) релігійна сім'я, що охоплює: а) мусульманське право (Іран, Ірак, Йорданія, Туреччина, Кувейт, Сомалі, Танзанія, Кенія, Албанія, Косово, Азербайджан, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан), б) індуїстське право (Пакистан, Бірма, Сінгапур, Малайзія) та в) іудейське (єврейське) право;

5) традиційна сім'я, яка містить дві групи: далекосхідну або традиційно-ідеологічну групу (Китай, Японія, Бірма, Корея, Монголія, Гонконг, країни Індокитаю, Малайзія) та африканську або звичаєво-правову групу (країни Африки, Мадагаскар)[1].

Необхідно зазначити, що крім дискусій щодо класифікації типології правових сімей, в науковій літературі не вщухає обговорення з приводу їх назви. Так, значного впливу на формування сучасної правової системи країн континентальної Європи завдало візантійське право, от чому сучасну континентальну правову сім'ю пропонується називати візантійсько-германською[2] або романо-німецькою сім'єю[3].

Отже, вищевикладене свідчить, що більшість учених визначає чотири правові сім'ї: романо-германську, сім'ю загального права (англо-американську), мусульманську правову сім'ю, а також сім'ю традиційного права. Поряд з цим науковцями

---

[1] Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. С. 315–316.

[2] Хавронюк М .І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. С. 33.

[3] Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготовки до держ. іспитів. Київ : КНТ, 2009. С. 297–298.

визначаються й інші типи правових сімей: північноєвропейська (скандинавська) правова сім'я, латиноамериканська, японського та китайського право, правові системи Африки[1]. Поданий поділ є досить умовним та дискусійним навіть і щодо назви самих правових сімей, про що було зазначено вище.

Зважаючи на таке різноманіття класифікаційних підходів щодо типізації правових сімей, їх не варто зводити до якогось загального знаменника, оскільки в основу диференціації покладаються неоднакові критерії (релігійна приналежність, ідеологія, правовий стиль, система джерел права, культурні фактори, расові та мовні критерії). Відтак пропонується виокремити лише ті з них, які є основними, найбільш поширеними (зустрічаються у багатьох наукових класифікаціях) та впливовими, а саме: романо-германську (континентальну), загального права (англо-американську), мусульманську (держав мусульманського права) та далекосхідну (держав Далекого Сходу). До речі, з огляду на специфіку кримінального права саме таку позицію займає й В.Л. Чубарєв, зазначаючи, що всі вказані вище сім'ї певною мірою, а інколи навіть безумовно, можна віднести до категорії правових сімей[2]. Орієнтація на вказані чотири правові сім'ї буде найбільш конструктивною та цілком обґрунтованою, однак при цьому не слід забувати про особливості кримінально-правової політики у відповідних державах; релігійні погляди населення на криміналізацію певних кримінальних правопорушень; правову культуру та правову свідомість громадян; ступінь пріоритетності джерел кримінального права; можливість формулювання положень про використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом судовою практикою та доктриною.

---

[1] Голяк Л. В., Мацко А. С., Тюріна О. В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. С. 18–54; Луць Л. А. Сучасні правові системи світу : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. С. 38–54.

[2] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 386–387.

Безперечно, в межах обсягу нашого дослідження навряд чи вдасться детально розглянути особливості кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у кримінальному законодавстві зарубіжних країн всіх правових сімей.

Дослідження законодавства зарубіжних країн щодо відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом дає підстави до висновку, що особливістю зарубіжного кримінального законодавства є відсутність спеціальної норми про використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Крім того, в більшості зарубіжних країн відсутня відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи антигромадську діяльність[1]. Проте в наукових дослідженнях зустрічаються положення, що в законодавстві зарубіжних країн кількість норм про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та іншу антигромадську поведінку поступово зменшується: мова йде про законодавство країн – колишніх членів СРСР[2].

Натомість, в науковій літературі зустрічається абсолютно протилежна позиція, відповідно до якої кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн передбачає кримінально-правові норми, а подекуди й цілі розділи, в яких передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх в жебрацтво та використання малолітніх для заняття жебрацтвом[3]. На жаль, авторка даної позиції не розвиває свою думку, не наводить приклади з чинного кримінального законодавства зарубіжних країн, не оперує конкретними нормами КК зарубіжних країн, які б слугували найкращим підтвердженням

[1] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 48.

[2] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 62.

[3] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

існування розділів чи статей, що б передбачали відповідальність за втягнення чи використання неповнолітніх в жебрацтві.

Разом з тим, норми, що передбачають кримінальну відповідальність за залучення неповнолітніх та малолітніх до злочинної діяльності, передбачаються в законодавстві держав із різними правовими сім'ями. Звичайно, вони всі мають свої особливості, серед яких можна виділити неоднакову родову належність суспільних відносин, що ставляться під загрозу заподіяння шкоди чи яким безпосередньо заподіюється шкода. За даними І.В. Дегтярьової, злочини, що передбачають кримінальну відповідальність за залучення неповнолітніх та малолітніх до злочинної діяльності, родовим об'єктом мають найрізноманітніші суспільні відносини[1]. Наприклад, в КК Республіки Болгарія та Республіки Узбекистан подібні злочинні дії розміщені в главах «Злочини проти шлюбу, сім'ї та молоді», в КК Нідерландів– в розділах «Злочини проти суспільного порядку» та «Злочини проти суспільної моральності», в КК Іспанії – в розділі «Злочини проти сімейних відносин», в КК Туреччини – в главі «Жебрацтво», в КК Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Республіки Казахстан, Грузії – в главах та розділах «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», в КК Республіки Вірменії – в главі «Злочини проти сім'ї та інтересів дитини». Зазначена різноманітність підходів щодо визначення родового об'єкту вказаних правопорушень здебільшого залежить від історії розвитку та юридичної техніки кримінального законодавства тієї чи іншої зарубіжної країни[2].

Проведеним власним аналізом зарубіжного законодавства (КК Австралії, Грузії, Литви, Молдови, Німеччини, Республіки Сан-Марино, Франції, Швейцарії, кримінального федерального законодавства США) щодо захисту неповнолітніх від різноманітних проявів експлуатації та їх співставленням з відповідними нормами вітчизняного КК доведено, що у

[1] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[2] Там само.

законодавстві зазначених країн кримінально караними є лише дії, які полягають у залученні дітей до сексуальної експлуатації. Крім того, для кримінального законодавства ряду зарубіжних країн характерним є формулювання загального складу поширення серед неповнолітніх інформації та матеріалів негативного характеру – предметів, які пропагують культ насилля та жорстокості чи порнографічного змісту (Нідерланди, Швейцарія), а також особливого складу підбурювання (США)[1]. Так, серед федеральних злочинів проти волі, честі та гідності особи у США глава 110 розділу 18 Зведення Законів США передбачає відповідальність за сексуальну експлуатацію та інше зловживання дітьми[2]. У вказаній главі містяться кримінально-правові норми, що описують конкретні склади злочинів, наприклад: параграф 2251 «Сексуальна експлуатація дітей», параграф 2251А «Продаж або купівля дитини», параграф 2252 «Певна діяльність, пов'язана з матеріальним залученням до сексуальної експлуатації неповнолітніх», параграф 2252А «Діяльність, пов'язана з матеріальним створенням або наявність дитячої порнографії», параграф 2258 «Неповідомлення про зловживання дітьми»[3].

Отже, в кримінальному законодавстві зарубіжних країн передбачається відповідальність за різні види залучення неповнолітніх до злочинної діяльності. Такі норми законодавства фактично є аналогом діяння, передбаченого в розділі «Злочини проти громадського порядку та моральності» у ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність». Спільним є правова природа, а зміст диспозицій норм КК зарубіжних країн має свою деталізацію.

Особливістю законодавства зарубіжних країн є той факт, що загальна норма щодо відповідальності за різного роду залучення неповнолітніх до злочинної діяльності розділена на дві самостійні

[1] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 76.

[2] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. С. 346.

[3] Там само. С. 351.

норми: одна встановлює відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, а інша – за втягнення неповнолітнього в антигромадську поведінку. Наприклад, у КК Республіки Казахстан – ст. 131 «Втягнення неповнолітнього в антигромадську діяльність» і ст. 132 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій»; у КК Азербайджану – ст. 170 «Втягнення неповнолітнього у вчинення злочину» і ст. 171 «Втягнення неповнолітнього у зайняття проституцією або у вчинення інших аморальних дій»; у КК Киргизької Республіки – ст. 156 «Втягнення неповнолітнього у вчинення злочину» і ст. 157 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій»; у КК Республіки Таджикистан – ст. 165 «Втягнення неповнолітнього у вчинення злочину» і ст. 166 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій»; у КК Туркменістану – ст. 155 «Втягнення неповнолітнього у вчинення злочину» і ст. 156 «Втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій»[1].

Але зазначена особливість притаманна не всім країнам СНД: КК Республіки Узбекистан взагалі не передбачає спеціальних норм подібного характеру. Натомість, в КК Узбекистану є одна норма, що передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність або іншу антигромадську поведінку (ст. 127 КК)[2]. КК Грузії також передбачає лише одну норму загального характеру – ст. 171 КК «Втягнення неповнолітніх в антигромадське діяння», яка передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у проституцію або інші сексуальні збочення, або їх схиляння до жебрацтва або іншого антигромадського діяння; за втягнення неповнолітнього у немедичне вживання одурманливих або наркотичних речовин[3]. Як зазначає

[1] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 249.

[2] Там само. С. 158–159.

[3] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 208–209; Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 186.

М.І. Хавронюк, до КК Молдови включено склад ініціювання або організації жебрацтва (ст. 302)[1].

У КК інших країн-учасників СНД, на думку В.В. Дундзи, існують особливості, що полягають у прояві тенденції до збільшення спеціальних норм про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську поведінку як на рівні окремого складу, так і на рівні кваліфікуючої ознаки складу злочину. Так, у КК Республіки Молдова, Естонської Республіки, Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Вірменії є одна загальна норма, яка встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (КК Республіки Молдова, Литовської Республіки, Вірменії) або схиляння їх до аморальних дій (КК Республіки Молдова), або у зайняття проституцією (КК Естонської Республіки) та декілька спеціальних норм, які передбачають відповідальність за: «Втягнення неповнолітніх у незаконне вживання наркотиків, лікарських засобів або інших речовин, що мають одурманюючу дію» (ст. 209 КК Республіки Молдова, ст. 202-4 КК Естонської Республіки, ст. 160 КК Литовської Республіки, ст. 173 КК Латвійської Республіки), «Втягнення неповнолітніх у військові дії або пропаганда війни у їх середовищі» (ст. 210 КК Республіки Молдова); «Втягнення неповнолітнього у пияцтво» (ст. 202-1 КК Естонської Республіки, ст. 161 КК Литовської Республіки, ст. 173 КК Латвійської Республіки), «Схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин» (ст. 202-2 КК Естонської Республіки), «Використання неповнолітнього для порнографії» (ст. 162 КК Литовської Республіки), «Розповсюдження наркотичних або психотропних речовин серед неповнолітніх» (ст. 261 КК Литовської Республіки)[2].

У законодавстві зарубіжних країн кваліфікуючими ознаками таких злочинів є: втягнення неповнолітнього у

[1] Хавронюк М .І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. С. 517.

[2] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 209.

сутенерство, ініціювання або організація жебрацтва, вчинені відносно неповнолітнього, втягнення неповнолітнього у групові акції, що грубо порушують громадський порядок (КК Республіки Молдова, КК Вірменії); схиляння до зайняття проституцією або посередництво у проституції, вчинене відносно неповнолітнього (КК Естонської Республіки, КК Латвійської Республіки, КК Вірменії); схиляння до вживання наркотичних або психотропних речовин відносно неповнолітнього (КК Литовської Республіки, КК Вірменії); втягнення неповнолітнього у виготовлення (виробництво) матеріалів порнографічного характеру або використання його у виготовленні (виробництві) таких матеріалів, схиляння до вживання наркотичних або психотропних речовин відносно неповнолітнього (КК Латвійської Республіки, КК Вірменії), уведення наркотичних або психотропних речовин проти волі особи, вчинені щодо неповнолітнього (КК Латвійської Республіки)[1].

Формами об'єктивної сторони діяння, подібного до ст. 304 КК України, є: втягнення неповнолітнього в систематичне вживання спиртних напоїв, в систематичне немедичне вживання сильнодіючих чи інших одурманюючих речовин, в проституцію, у бродяжництво, в жебрацтво, у вчинення дій, пов'язаних з виготовленням матеріалів чи предметів порнографічного характеру (КК Молдови та Грузії), у пияцтво, вживання наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин без призначення лікаря, вчинення сексуальних дій, у виготовлення матеріалів або предметів порнографічного характеру (КК Киргизької Республіки).

Багато європейських законодавців також вважають доцільним встановити кримінальну заборону на залучення дітей до жебрацтва. КК Болгарії в рамках однієї статті карає осіб, які мали б піклуватися про неповнолітнього, а натомість використовують його для систематичного жебрацтва (ст. 189), а в

[1] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 209.

рамках іншої – осіб, які систематично жебракують самі (ст. 329)[1]. За законодавством Республіки Болгарія злочинними визнаються дії, які полягають у самовільному привласненні або затриманні малолітньої особи шляхом насильства, погрози, обману з подальшою метою використання її в корисних або аморальних цілях, а також систематичне використання її для заняття жебрацтвом[2]. Отже, КК Республіки Болгарія визнає караними дії по використанню малолітнього для зайняття жебрацтвом.

КК Туреччини вважає кримінально караним діянням схилення осіб до 15 років до заняття жебрацтвом або надання дозволу особами до 15 років, які знаходяться під опікою, піклуванням, охороною або наглядом винного, жебракувати, або надання дозволу для використання осіб до 15 років для зайняття жебрацтвом. Суб'єктом злочину визнаватиметься особа, яка була підбурювачем, пособником чи організатором подібних дій. Отже, ст. 229 КК Туреччини містить заборону жебрацтва. Так, караються особи, які використовують дітей і осіб з фізичними та духовними вадами для жебрацтва. Кваліфікована відповідальність настає у випадку, коли для жебрацтва використовують родичі[3].

Кримінальне законодавство Нідерландів передбачає відповідальність за умисну передачу чи залишення під контроль особу молодше 12 років для подальшого використання її для жебракування чи залучення до шкідливих або небезпечних робіт[4]. КК Іспанії визнає злочином викрадення чи надання малолітніх або недієздатних осіб для заняття жебрацтвом[5].

Щодо характеристики і ознак особи, яку втягують, використовують, схиляють чи щодо якої чинять інші форми дій

---

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 187.

[2] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 185, 189.

[3] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 189.

[4] Там само. С. 253.

[5] Там само. С. 233.

для залучення її до використання в жебрацтві, в зарубіжному законодавстві існують різноманітні погляди. Так, в КК Нідерландів потерпілою від злочинів подібного роду є дитина молодше 12 років, в КК Іспанії – поряд з малолітньою особою потерпілим може визнаватися недієздатна особа, в КК Туреччини – діти до 15 років, в КК Норвегії – до 16 років. Цікавим і таким, що вимагає подальшого вивчення для можливого закріплення у вітчизняному законодавстві, є положення примітки ст. 165 КК Республіки Таджикистан «Втягнення неповнолітнього в скоєння злочину», де вказується, що під поняттям неповнолітній слід розуміти не тільки неповнолітніх, а й малолітніх осіб.

У кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн у частині встановлення кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність намітилися дві тенденції: перша тенденція має місце в КК Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан і полягає у зменшенні спеціальних норм (аж до їх повного виключення з КК при вдосконаленні загальної норми) та другої, виявленої в КК Республіки Вірменія, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, для якої характерним є збільшення спеціальних норм при наявності в КК загальної норми[1].

Використання дитини для зайняття жебрацтвом у деяких зарубіжних КК відносяться до злочинів проти особистої свободи. Таке явище є характерним для законодавства Італії. Румунський законодавець статтю про відповідальність за вказане посягання (ст. 215 КК Румунії) розмістив у главі «Торгівля людьми та експлуатація уразливих осіб», турецький – в розділі «Злочини проти громадської моралі» (ст. 229 КК Туреччини), болгарський – в главі «Злочини проти шлюбу, сім'ї

[1] Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 156.

та молоді» (ст. 189 КК Болгарії), колумбійський – в розділі «Злочини проти сім'ї» (ст. 231 КК Колумбії)[1].

Статтею 283 КК Сан-Марино заборонено і дитяче жебрацтво, і жебрацтво дорослих. Особливо захищаються діти та недієздатні – навіть за спонукання їх до заняття жебрацтвом передбачена відповідальність. Про використання дитини в даному разі не сказано, однак враховуючи, що дитина, яка використовується для жебрацтва, за віком не може жебракувати сама та заборону жебрацтва дорослих, така відсутність виглядає природною. Також цією статтею передбачено демонстративне жебрацтво[2].

У Франції посягання на гідність особистості включають діяння, пов'язані з проституцією серед неповнолітніх та осіб з певною уразливістю, діяння, пов'язані з жебрацтвом[3]. КК Франції передбачає скоєння злочину лише шляхом підбурювання, тобто він може здійснюватися лише щодо особи, яка досягла віку, в якому може здійснити вибір – займатись жебрацтвом чи ні. Також підбурювання передбачає тільки ненасильницький вплив[4].

Положеннями КК Іспанії захищаються не тільки неповнолітні, а й недієздатні особи від втягнення їх у жебрацтво. Передбачено відповідальність не лише за «використання», а й за «надання» дитини, якщо особи, які зобов'язані піклуватись про неповнолітніх, передають їх третім особам для зайняття жебрацтвом, але безпосередньо їх для цієї цілі не використовують

[1] Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ужгород, 2021. С. 89.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 187.

[3] Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ужгород, 2021. С. 97.

[4] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 187.

чи безпосередньо до жебрацтва не втягують, вони також винні у нанесенні шкоди моральності дитини[1].

Норми КК Бельгії зосереджують увагу на діях осіб, які мають щодо дитини повноваження. Формулювання діяння здійснюється через використання поняття «дозвіл» – караними є дії щодо непротивлення протизаконній поведінці дитини як умисні, так і необережні, як активні, так і пасивні[2].

В Нідерландах діє специфічне законодавство, спрямоване на протидію жебрацтву в усіх його проявах, адже жебрацтво є забороненим не тільки для осіб, які втягують чи використовують для цих цілей неповнолітніх, а й для дорослих осіб, що жебракують самостійно. КК Нідерландів наголошує не на особі, яка залучає до жебрацтва дитину, а на особі, яка має щодо дитини певні законні повноваження. Стосовно форм скоєння цього злочину, то він може скоюватися шляхом віддання іншій особі або залишення під контролем іншої особи дитини молодше 12 років. Дитину в майбутньому має бути заплановано використати в цілях жебракування, художніх вистав, пов'язаних з ризиком, або роботи, небезпечної чи шкідливої для здоров'я. КК Нідерландів (один із небагатьох) передбачає відповідальність саме за використання дитини. Законодавчо встановлено вік, до якого можливе використання дитини – 12 років. Своєрідним є перелік дій, для яких може бути використана дитина. Обґрунтованою також є караність в першу чергу осіб, які не виконують обов'язків щодо дитини. Така конструкція є дещо недосконалою, оскільки, якщо сама особа, яка має повноваження щодо дитини, вчиняє ці дії самостійно, використання дитини не буде караним, при не меншому ступені небезпеки. Залишення поза увагою КК дій самої особи, що використовує дитину, теж не можна вважати позитивним з точки зору захисту прав дитини[3].

В КК Данії зазначається, що будь-яка особа, яка, незважаючи на попередження поліції, винна в жебрацтві або яка

---

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 187–188.

[2] Там само. С. 188.

[3] Там само. С. 188–189.

дозволяє будь-якій особі, спільно з ним проживає і не досягла віку 18 років, займатися жебрацтвом, підлягає кримінальній відповідальності[1]. Натомість, в Австрії заборону жебрацтва було введено лише в 2011 р.[2].

Зарубіжні законодавці поміщають подібні до ст. 150-1 КК України посягання до розділу, присвяченого злочинам проти сім'ї та неповнолітніх (Грузія, Киргизстан); КК Франції такі посягання згрупував в окремий розділ «Про поставлення під загрозу неповнолітніх»; КК Молдови, Нідерландів, Сан-Марино відносить організацію жебрацтва до злочинів проти громадської безпеки і громадського порядку[3].

Кваліфікуючі ознаки наявні, якщо дії «супроводжувались торгівлею малолітніми або недієздатними особами, жорстоким з ними поводженням, залякуванням, а також постачанням їх шкідливими для здоров'я речовинами». Торгівлю малолітніми особами, як і торгівлю людьми, КК України виділяє в окремий злочин. Кваліфікуючі ознаки про супроводження дій жорстоким з ними (неповнолітніми) поводженням, залякуванням, а також постачанням їх шкідливими для здоров'я речовинами є прийнятним для України прикладом додаткового захисту прав неповнолітніх[4].

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, неможливо оминути особливості міжнародного досвіду правового захисту законних прав та інтересів малолітніх.

При характеристиці міжнародно-правових актів з питань захисту прав дитини слід відмітити, що їх забезпечення відноситься до глобальних проблем сучасності. Водночас, деякі міжнародні нормативно-правові акти із захисту прав дитини були ратифіковані Україною та імплементовані у національне законодавство. Завдяки впровадженню міжнародних стандартів

---

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 189.

[2] Там само. С. 185.

[3] Там само. С. 97.

[4] Там само. С. 189.

відбуваються позитивні зміни: захист прав дітей стає пріоритетним напрямком загальнодержавної політики[1].

Ідеї охорони малолітніх розвивалися поступово і були спрямовані, в першу чергу, на захист дітей від трудової експлуатації. Одними з перших міжнародних угод про охорону малолітніх стали конвенції, прийняті Міжнародною Організацією Праці (МОП): Конвенція про мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості (1919 р.)[2]; Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості (1919 р.)[3]; Конвенція про визначення мінімального віку для допуску дітей на роботу в морі[4]; Конвенція про мінімальний вік допуску дітей у сільське господарство (1921 р.)[5].

Першим міжнародним документом, який спеціально закріпив загальні права дитини, стала Женевська декларація прав дитини 1924 р.[6], прийнята 5-ю Асамблеєю Ліги Націй, розроблена Міжнародним союзом порятунку дітей – першою міжнародною організацією, яка захищала права дітей. Спеціальним документом, повністю присвяченим правам дитини, стала Декларація прав дитини, прийнята 20.11.1959 р. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН[7]. Декларацією прав дитини розширено

---

[1] Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 51–52.

[2] Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу : міжнар. док. від 19 черв. 1976 р. № 138. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text.

[3] Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості : міжнар. док. від 29 жовт. 1919 р. № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_079#top.

[4] Конвенція про визначення мінімального віку для допуску дітей на роботу в морі : міжнар. док. від 15 черв. 2020 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

[5] Конвенція про мінімальний вік допуску дітей на роботу в сільському господарстві : міжнар. док. від 25 жовт. 1921 р. № 10. URL: https://zakononline.com.ua/documents.

[6] Декларація прав дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

[7] Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 52.

і збільшено 5 принципів Женевської декларації 1924 р. до 10 принципів. У її Преамбулі наголошується, що «дитина, зважаючи на її фізичну і розумову незрілість, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження». У Декларації говориться про недопущення відносно дітей дискримінації за будь-якими ознаками (пр. 1); про право дитини на нормальний розвиток (пр. 2); про право на здобування освіти (пр. 7). Згідно з Декларацією, дитина має бути захищена від жорстокості і експлуатації (пр. 9); їй повинне надаватися право на належне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування (пр. 4). Один з принципів Декларації встановлює обов'язок суспільства здійснювати особливу турботу про дітей, неповноцінних у фізичних, психічних або соціальних відносинах (пр. 5). Останній принцип присвячений питанням виховання дитини (пр. 10). Важливе положення було передбачено в ст. 6, відповідно до якої кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності без відмінностей за віком[1].

Декларація прав дитини 1959 р. закріпила положення про те, що дитині повинні належати всі зазначені Декларацією права, які визнаються за всіма дітьми без будь-яких винятків і без відмінностей чи дискримінацій за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або за іншою ознакою, що стосується самої дитини чи її сім'ї (принцип 1). Ця Декларація, по суті, закріплювала все ті права, що надані дитині в даний час (право на ім'я і громадянство, право на соціальне забезпечення, право на здорове зростання і розвиток, право на належне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування, право жити і виховуватися в сім'ї, а також права дітей з обмеженими можливостями)[2].

У ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. закріплювалося право дитини на захист з боку її сім'ї, суспільства і держави, право на реєстрацію негайно після народження і право на ім'я і набуття громадянства, а в

[1] Декларація прав дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

[2] Там само.

Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. встановлювалося, що особливі заходи охорони і допомоги повинні прийматися у відношенні всіх дітей та підлітків без якої б то не було дискримінації (ст. 10), визнавалося право кожної людини на освіту, а початкова освіта повинно бути обов'язковою та безкоштовною (ст. 13)[1].

Пізніше була прийнята Конвенція ООН про права дитини (1989 р.)[2]. Слід підкреслити, що Конвенція ООН про права дитини стала не просто декларацією, а міжнародною угодою, приймаючи яку кожна країна зобов'язується дотримуватися її вимог, спиратися на них, у тому числі шляхом внесення доповнень і змін до свого законодавства з метою всебічного і повного захисту дітей від різного роду посягань[3]. Отже, важливим історичним етапом міжнародно-правового регулювання прав дітей стало прийняття 20.11.1989 р. Конвенції про права дитини, яку СРСР підписав 26.01.1990 р., а ратифікував 13.06.1990 р.[4]. Дана Конвенція мала важливе значення для розвитку законодавчої регламентації прав дитини, адже, закріпивши основні права дитини, вона створила сприятливі умови для вдосконалення відповідного розділу вітчизняного законодавства[5]. У Конвенції вперше дитина розглядається не лише як об'єкт, що вимагає спеціального захисту, але і як суб'єкт права, якому наданий весь спектр прав людини. З прийняттям Конвенції був введений ряд нових прав

[1] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

[2] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

[3] Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 46.

[4] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

[5] Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 52–53.

дитини: на виживання і розвиток (ст. 6), на збереження індивідуальності (ст. 8), на право вільно виражати свої погляди (ст. 12), на неучасть у військових діях (ст. 38), на фізичне і психологічне відновлення і соціальну реінтеграцію жертв зловживань і експлуатації (ст. 39)[1]. Важливим є те, що у рамках Конвенції був створений міжнародний механізм контролю за виконанням положень Конвенції – Комітет з прав дитини[2].

На сьогодні до міжнародних актів, що забезпечують охорону прав і свобод дитини, відносяться і багато інших, зокрема: Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17.06.1999 р., Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р., Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20.05.1980 р. та ін.

Наступним міжнародним правовим актом, який спрямований на захист прав та інтересів дитини, став Факультативний Протокол до Конвенції ООН про права дитини[3], що фактично є додатком до Конвенції про права дитини. В подальшому, для попередження розповсюдження різних форм експлуатації малолітніх, було прийнято Конвенцію № 182 (1994 р.) про заборону та негайні заходи щодо викорінювання найгірших форм дитячої праці, а також

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

[2] Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 53.

[3] Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії : міжнар. док. від 18 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.

Рекомендацію № 190 щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці[1].

Водночас, Конвенція ООН про права дитини 1989 р. стала головним міжнародним документом, з якого розпочалося формування системи міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей. Після її ратифікації 25 років тому Україна, поряд з іншими країнами світу, активно розбудовує своє національне законодавство щодо захисту прав дітей відповідно до міжнародних документів. Міжнародні стандарти захисту прав дитини закріплені у Конституції України, Законі України «Про охорону дитинства»[2], положеннях КК, інших нормативно-правових актах, а їх забезпечення стало найважливішим обов'язком держави. Завдяки впровадженню міжнародних стандартів у нашій країні відбуваються позитивні зміни, адже захист прав дітей стає загальнодержавною політикою та послідовно формується цілісна система захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюється програма реформування системи закладів для цієї категорії дітей. Однак, така існуюча кількість документів міжнародно-правового характеру та нормативних актів чинного законодавства України, положення яких сприяють захисту прав дитини та захисту її від використання для заняття жебрацтвом повинна носити не тільки теоретичний, а й практичний характер[3].

Але, незважаючи на досить серйозну законодавчу охорону законних прав та інтересів дітей на міжнародному рівні, її не можна вважати остаточно вирішеною і досконалою.

Отже, проведений аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн щодо встановлення відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом дає підстави вказати на такі головні особливості: по-перше, норми,

[1] Рекомендація щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці : міжнар. док. від 17 черв. 1999 р. № 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_119#Text.

[2] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

[3] Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. С. 55.

які встановлюють відповідальність за різні форми залучення дитини до кримінально караної діяльності, знаходяться у різних розділах чи главах кримінального законодавства, як правило – у розділах чи главах, об'єктом яких є сімейні відносини та нормальний розвиток неповнолітніх[1].

По-друге, поряд із суспільно небезпечним діянням «використання» у диспозиціях статей присутні такі форми об'єктивної сторони, як: утримання дитини з метою використання у жебрацтві, передача дитини іншій особі чи надання малолітнього для заняття жебрацтвом іншій особі, торгівля малолітніми, жорстоке поводження, примушування до вживання шкідливих для здоров'я речовин, втягнення в проституцію та бродяжництво, схиляння чи дозвіл дитині жебракувати.

По-третє, існує неоднозначний підхід щодо визначення особи, потерпілої від використання для заняття жебрацтвом чи втягнення в жебрацтво: зокрема, під поняттям неповнолітній розуміються не тільки неповнолітні, але і малолітні особи. Під поняттям «дитина» розуміється особи молодше 12 років, особи до 15 років та до 16 років. Потерпілим при використанні для заняття жебрацтвом, поряд з малолітньою особою, визнається і недієздатна особа.

Таким чином, кримінальне законодавство країн-учасників СНД (Республіки Молдова, Грузії, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Киргизької Республіки, Вірменії) передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, але окремої норми про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не містить.

Щодо правових систем світу, варто зазначити наступне. Для законодавства романо-германської (континентальної) сім'ї характерною є наявність кримінальної відповідальності за залучення неповнолітніх до кримінально караної діяльності. Для країн-членів СНД як окремої групи романо-германської

[1] Поштаренко І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у законодавстві зарубіжних країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя НАПрН України (Київ, 18 трав. 2023 р.). Одеса : Юридика, 2023. С. 1033.

(континентальної) сім'ї спільною ознакою є існування двох норм: за втягнення у кримінальне правопорушення та за втягнення в антигромадську поведінку (в тому числі – і за втягнення у заняття жебрацтвом). Англо-американська сім'я (сім'я загального права) визнає кримінально караними щодо малолітніх осіб дії, які полягають у залученні їх до різного роду сексуальної експлуатації. У законодавстві релігійної (мусульманської) сім'ї караними є схиляння малолітніх до заняття жебрацтвом або надання їм дозволу жебракувати чи дозволу для їх використання для зайняття жебрацтвом.

Як зазначає колектив авторів, низка країн – Грузія, Киргизстан, Молдова, Сан-Марино, Франція, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Туреччина, Болгарія, Вірменія, Узбекистан, Казахстан, Азербайджан, Туркменістан, Данія, Австрія вживають низку заходів, направлених на протидію жебрацтву. Водночас інші країни, зокрема: Німеччина, Фінляндія, Норвегія, Швеція не вважають жебрацтво незаконним; а Литва, Латвія, Польща, Ізраїль не вважають будь-яке жебрацтво злочинним[1]. Отже, законодавство проаналізованих країн особливо карає дорослих, які так чи інакше сприяли дитячому жебрацтву.

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 185.

РОЗДІЛ 2
ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

2.1. Об'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Питання об'єкта кримінального правопорушення завжди були предметом жвавих дискусій, які проводили вчені-криміналісти, починаючи з кінця XIX ст. і до сьогодні. Найвідомішими дослідниками даного явища є В.К. Грищук[1], А.В. Савченко[2], М.І. Панов[3], В.В. Сташис[4], В.Я. Тацій[5] та інші. Але вчені не дійшли єдиної думки щодо розуміння об'єкта і на сьогодні в теорії кримінального права існує кілька протилежних розумінь об'єкта кримінального правопорушення. Ми притримуємося висновку, який раніше прозвучав у теорії кримінального права щодо достатньої аргументації кожної з наведених позицій, але, разом з тим, необхідно визнати, що

[1] Грищук В. К., Ортинський В. Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2004. № 1. С. 30–37.

[2] Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

[3] Панов М. І., Харитонов С. О., Гальцова В. В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2021. № 4. С. 262–269. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.262-269.

[4] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.

[5] Таций В. Я. Предмет преступления. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю.* Харків : Право, 2010. С. 157–168; Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267697.

дискусія стосовно визначення об'єкта кримінального правопорушення є перебільшеною[1]. Дійсно, особливого значення назва об'єкта посягання не має, головним повинно бути чітке встановлення усіх його характеристик і подальше перенесення та відображення в ознаках конкретного складу кримінального правопорушення. Варто підтримати позицію, обрану І.В. Дегтярьовою, щодо доцільності використання в якості об'єкта правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» такої категорії, як суспільні відносини[2].

Як випливає з назви Розділу ІІІ Особливої частини КК, родовим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення виступають воля, честь та гідність особи[3]. Але в кримінальному праві поширена думка, що Особлива частина КК України у розділі ІІІ «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» не містить склади кримінальних правопорушень, для яких честь та/або гідність особи є основним безпосереднім об'єктом[4].

Для глибокого розуміння сутності аналізованого складу правопорушення необхідно детально охарактеризувати кожне з вказаних понять.

В юриспруденції поняття «воля» тлумачиться як право самостійно визначати свої вчинки, розпоряджатися собою та своїм

---

[1] Донченко О. І. Авторитет органів місцевого самоврядування як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. С. 97.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[3] Поштаренко І. В. Особливості об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2024. Вип. 1 (21). С. 138. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306241.

[4] Почтовий М. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи у законодавстві Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 210–211. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-210-215.

часом[1]; право вибору людини за своїм власним розсудом місця перебування[2]; свобода пересування і вибору місцезнаходження[3]; право людини ніким не бути примушеною робити те, що не передбачено законодавством, бути незалежною при обранні своєї манери поведінки та право здійснювати розвиток власної особистості, на невтручання в особисте життя[4]. Воля особи означає гарантовану можливість реалізації фізичною особою її окремих конституційних прав та свобод як людини і громадянина; право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством; право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 19, 23 Конституції України). До означеної категорії прав і свобод належать: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України); право на материнство, дитинство та батьківство (ст.ст. 51, 52 Конституції України); право на свободу дитини від будь-яких форм її експлуатації (ч. 2 ст. 52 Конституції України); право на невтручання в її особисте життя, свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання (ст.ст. 32, 33 Конституції України)[5].

Поняття «воля» в літературі досить часто співставляють з поняттям «свобода». У тлумачних словниках термін «свобода» має декілька значень: відсутність політичного й економічного

---

[1] Уголовное право Украины. Общая и особенная части : учебник / под ред. Е. Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. С. 313.

[2] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. В. Ф. Бойко та ін.]. 6-те вид., доповн. Київ : А.С.К., 2000. С. 471.

[3] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 293.

[4] Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнєцов, О. Ф. Штанько. Київ : Паливода А. В., 2005. С. 333.

[5] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 333; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 334.

гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якогось класу або всього суспільства; перебування не під арештом, не в ув'язненні, не в неволі; життя, існування без залежності від кого-небудь, можливість поводитись на свій розсуд, простота, невимушеність; можливість діяти без перешкод і заборон у будь-якій галузі[1]. Як філософська категорія «свобода» розуміється як можливість вияву в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства[2]. У юридичному плані термін «свобода» треба розглядати у трьох аспектах: 1) як стан суспільства, стан демократії у державі; 2) як суб'єктивна можливість певної поведінки у визначених законом сферах; 3) як можливість особи діяти за власним бажанням й інтересами, враховуючи права інших людей та інтереси суспільства. Свобода як стан суспільства означає, що воля людини є незалежною від волі інших, вона не є комусь підпорядкованою, і її правовий статус не залежить від волі інших. Також свобода означає і стан демократії у державі, коли йдеться про визнання загальнолюдських цінностей[3].

Отже, свобода – це можливість особи за власним бажанням, виходячи із власних спонукань, інтересів, потреб, без застосування примусу, обирати свою лінію поведінки; воля – це можливість особи діяти у напрямку свідомо обраної мети. Тому не можна погодитися з позицією І.В. Дегтярьової, що поняття «воля» та «свобода» є тотожними поняттями[4], адже поняття «свобода» є ширшим за змістом, ніж поняття «воля»[5].

---

[1] Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 30.

[2] Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : для студ. вищ. та серед. навч. закл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2002. Т. 1. 648 с. Київ : Аконіт, 2001. Т. 4. С. 167.

[3] Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 36.

[4] Там само. С. 49.

[5] Поштаренко І. В. Особливості об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2024. Вип. 1 (21). С. 139. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306241.

Словники та енциклопедії містять наступні визначення поняття «честь» та «гідність»: честь – це сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці[1]; це етична категорія, яка узагальнює погляди на громадську й особисту гідність людини, її суспільну цінність, моральну відповідальність за свої вчинки[2]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «честь» трактується також як «сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській та особистій поведінці»[3].

Гідність є вираженням особистісної цінності людини; сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості і усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку, сукупність високих моральних якостей, повага цих якостей у самому собі[4].

Згідно з великим юридичним енциклопедичним словником, поняття «честь та гідність» – це охоронювані законом немайнові права і невідчужувані блага, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Честь є поняттям моральної свідомості й категорією етики, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом або організацією свого суспільного значення і визнання цього значення з боку суспільства. Гідність є чинником моральної свідомості, в якому виявляється уявлення про самостійність особистості, її моральну рівність з усіма іншими, та є категорією етики, що відображає моральне ставлення індивіду до самого себе і суспільства до нього[5]. Часом вважають, що поняття честі виражається через

---

[1] Словник української мови : у 12 т. / під ред. Л. І. Петренко. Київ : Наук. думка, 1978–1982. Т. 11. С. 316.

[2] Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. / голов. ред. М. П. Бажан. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. Т. 3 : Полюс – Ь. С. 750.

[3] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 1600.

[4] Словник української мови : у 12 т. / під ред. Л. І. Петренко. Київ : Наук. думка, 1978–1982. Т. 11. С. 65.

[5] Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 401.

гідність: честь визначається як моральна, професійна, соціальна гідність, яка викликає повагу до самого себе з боку оточуючих, а також як повага, знаки уваги до когось, цінність, те, чим пишаються, гідність – це повага до себе, усвідомлення своїх прав, своєї значущості, незалежність поглядів, суджень.

Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту[1]. Стосовно визначенні змісту понять «честь» та «гідність» особи в юридичній літературі існує дві позиції: перша розглядає зазначені поняття як окремі категорії, друга їх ототожнює. Представники першої групи вважають, що «честь» – це позитивна моральна репутація особи (або групи осіб), яка випливає із її морального ставлення (поваги, шанування) та відношення особи до своєї моральної репутації, а також це сукупність моральних принципів, якими керується людина у своїй поведінці[2]; це та міра поваги, яку вона заслуговує, певна соціальна оцінка громадянина, об'єктивна суспільна властивість, яка вказує на зв'язок особи як громадянина з певною спільністю людей[3]. Честь – це соціальна оцінка індивіда.

Поняття «гідність» розглядається як цінність особи (як людини взагалі, як конкретної особистості, як представника певної соціальної групи) або спільноти, усвідомлення ним цієї цінності і відповідна поведінка; це певна самооцінка особистості, оцінка особою своїх моральних та інших якостей[4];

---

[1] Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2009 р. № 1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 334.

[3] Храмцов О. М. Філософсько-етичний зміст понять честі та гідності особи та його значення для визначення їх об'єктами кримінально-правової охорони. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2005. № 31. С. 205–211.

[4] Харитонов Е. О. Гражданское право : учеб. пособ. Киев : АСК, 2002. С. 168.

це цінність людини безвідносно до її суспільного стану, професії, національності, кольору шкіри, тобто, це суспільна цінність людини, усвідомлення особою як носієм сукупності певних моральних, світоглядних, професійних якостей своєї суспільної цінності, що створює у неї підстави для самоповаги[1]; гідність базується на праві кожної людини на повагу[2]; невід'ємна цінність самої людини з моменту її народження, усвідомлення своїх кращих якостей і свого суспільного і правового стану[3]; сукупність високих моральних, світоглядних якостей людини, які дають їй підстави для самоповаги, усвідомлення власної суспільної цінності[4]. Честь і гідність розглядаються як особливі взаємодії соціальних суб'єктів, на упорядкування яких спрямовується дія всього механізму, і зазначені цінності стають предметом правового регулювання[5].

Отже, часом складається враження, що честь і гідність є парними категоріями, що означає парне існування соціальних явищ, які суспільство намагається захистити за допомогою наявних правових засобів і процедур. У цьому дуалізмі є певна логіка, адже і в честі, і в гідності розкривається ціннісний аспект особистості, тільки в одному випадку як характеристика з позиції самої особи, а в іншому – як її характеристика з боку соціуму. Загалом можна констатувати, що ці поняття хоча і відрізняються, але доповнюють одне одного у характеристиці особистості, що і зумовлює їх парне використання в нормопроектуванні. Крім того,

---

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. С. 334.

[2] Храмцов О. М. Філософсько-етичний зміст понять честі та гідності особи та його значення для визначення їх об'єктами кримінально-правової охорони. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2005. № 31. С. 205–211.

[3] Бортник В. А. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004.. С. 10.

[4] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 135.

[5] Гусарєв С. Д. Розуміння категорій честі й гідності в теоретичній юриспруденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 532. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/126.

категорія «гідність» означає площину універсального в індивідуальній свідомості, що належить всім і кожному, а «честь» – площину індивідуального, часткового, відокремленого, а отже, особливого, відмінного від інших[1].

Відповідно до п. 4 ППВСУ № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», гідністю є визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності; честь – це позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло[2]. Але в науці кримінального права, як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, гідність виокремлюється не у всіх випадках. Зазвичай, вчені шукають спеціальні аргументи на користь цього (спрямованість умислу домашнього насильства, специфіка цілеспрямованого характеру катування)[3].

Охарактеризувавши поняття «воля, честь та гідність», необхідно розкрити власне бачення на питання визначення родового об'єкта аналізованого кримінального правопорушення. У разі використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом шкода її волі може спричинятися лише частково: малолітня дитина може сама обирати місцезнаходження чи вільно пересуватися[4]. Згода випрошувати гроші, речі, інші

---

[1] Гусарєв С. Д. Розуміння категорій честі й гідності в теоретичній юриспруденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 531. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/126.

[2] Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2009 р. № 1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

[3] Таволжанська Ю. С. Гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 450. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/111.

[4] Поштаренко І. В. Воля, честь та гідність особи як об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу*? : матеріали ІІ Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 62.

матеріальні цінності у сторонніх осіб без примусу охоплюються аналізованим складом кримінального правопорушення. Але при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом їй певною мірою нав'язується воля винного щодо діяльності, яка виконується малолітньою дитиною, тобто, право на свободу вибору малолітньої дитини обмежується. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може призводити до негативних наслідків: ізоляції малолітньої дитини від спілкування з однолітками та родиною, позбавленні можливості навчання, творчого, художнього, духовного розвитку особистості. Слід наголосити, що припинення навчання заважає в подальшому здобути повну освіту та відповідну кваліфікацію; нестача спілкування та всебічного розвитку призводить до деградації особистості, замкнутості дитини. В майбутньому дитина може перетворитися на дорослу людину з низькими самооцінкою та почуттям власної гідності, що завадить їй знайти належне місце в суспільстві[1].

Отже, як свідчить аналіз понять «воля», «честь» та «гідність», використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не спричиняє шкоду ані її честі, ані гідності. Лише залежно від тривалості використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та його наслідків можна оцінювати таке використання з точки зору спричинення шкідливих наслідків честі та гідності особи. Воля в результаті вчинення такого кримінального правопорушення може страждати частково. Тому необхідно погодитися з думкою, що діяння, які посягають на честь і гідність особи, не віднесені законодавцем до кримінально караних[2], воля, честь і гідність не мають прямого відношення до реальних суспільних відносин, на які посягає аналізоване кримінальне правопорушення[3].

---

[1] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 65–66.

[2] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 333.

[3] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 194.

Як зазначає А.В. Андрушко, у юридичній літературі немає єдності думок стосовно об'єкта використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом[1]. Дійсно, думки вчених щодо визначення об'єкта аналізованого кримінального правопорушення вражають різноманіттям: об'єктом пропонується визнавати волю, честь і гідність дитини[2]; суспільні відносини у сфері охорони та сприятливого функціонування сім'ї, а також нормального фізичного і морального розвитку малолітнього[3]; суспільні відносини, які забезпечують нормальний моральний, фізичний та психічний розвиток дитини, нормальний уклад сімейних відносин, збереження громадського порядку та свободу дитини від використання її для жебрацтва[4]; суспільні відносини у сфері забезпечення здоров'я, фізичного розвитку, освітнього рівня дитини тощо[5]; гідність людини[6]; основні моральні принципи, тобто певна сфера моральних засад суспільства[7]; суспільні відносини, що забезпечують право кожної людини на свободу,

[1] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 148.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 451; Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 244.

[3] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. С. 8.

[4] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 99.

[5] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одіссей, 2012. С. 285.

[6] Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. С. 121.

[7] Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 60, 66.

повагу її честі та гідності[1]; суспільні відносини, які забезпечують нормальний моральний, фізичний та психічний розвиток дитини, нормальний уклад сімейних відносин, збереження громадського порядку та свободу дитини від використання її для жебрацтва[2].

Варто підтримати наукову позицію, що використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є кримінальним правопорушенням, яке ставить під загрозу нормальний фізичний і моральний розвиток малолітньої дитини, а не її волю, честь чи гідність[3]. Зважаючи на те, що захист моралі та моральності, утвердження гуманістичних цінностей, здорового способу життя, патріотичне, правове та естетичне виховання є пріоритетними напрямами діяльності державних інститутів[4], на дане твердження слід зважати.

Враховуючи чинну систематизацію Особливої частини КК, А.Р. Топузян зазначає, що вказане діяння посягає насамперед на основні моральнісні принципи, тобто на певну сферу моральнісних засад суспільства. І в цьому є його подібність до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК, що посягає на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості та умови нормального розвитку і виховання неповнолітніх[5].

Подібну думку висловлює В.В. Кузнецов, який вважає, що вказане кримінальне правопорушення посягає на основні моральні принципи, тобто, суспільну моральність і є подібним

---

[1] Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 119.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 99.

[3] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[4] Лихова С. Я. Кримінологічна характеристика злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 210.

[5] Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 249 с.

до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК, що посягає на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості та умови нормального розвитку і виховання неповнолітніх[1]. Вважається, що у ст. 150-1 КК потерпілий унаслідок свого віку не усвідомлює факту використання його як фактичного «знаряддя» для жебракування. Проте це не виключає нанесення моральної шкоди навіть немовляті: фізичного болю (який не призвів до тілесних ушкоджень); душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, коли замість їжі та комфортного місця знаходження, дитину змушують знаходитись на морозі. Тому правильно говорити, що діяння, передбачене ст. 150-1 КК передбачає нанесення саме моральної шкоди[2].

Тому В.В. Кузнецов зазначає, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 КК, відноситься до такого підвиду кримінальних правопорушень проти суспільної моральності, як діяння, що посягають на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства. Відповідно, пропонує аналізоване кримінальне правопорушення розмістити в Розділі XII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності»[3]. Варто нагадати, що в теорії кримінального права тлумачення моральності як об'єкта правової охорони, викликає жваві дискусії[4].

З вказаною пропозицією ми погоджуємося лише часткового, адже видається доречним розглядати у якості родового об'єкта

---

[1] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195.

[2] Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 249 с.

[3] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195.

[4] Людвік В. Мораль (моральність) як об'єкт кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 244. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-243-248.

використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства, а сукупність конституційних прав та свобод на вільний розвиток особистості, яким під час вчинення кримінального правопорушення спричиняється шкода або які ставляться під небезпеку спричинення шкоди, на вільний розвиток особистості, закріплених у ст. 23 Конституції України[1]. Таким чином, родовим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення повинні визнаватися суспільні відносини у вигляді сукупності конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості.

Правильною видається позиція І.В. Дегтярьової щодо визнання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, багатооб'єктним[2]. У юридичній літературі безпосередній об'єкт кримінального правопорушення визначають, як і при визначенні родового об'єкту, виходячи з назви розділу ІІІ Особливої частини КК та тих суспільних відносин, яким дане кримінальне правопорушення завдає шкоду. Це можуть бути суспільні відносини, які гарантують право кожної людини на свободу, вільний розвиток особистості, освіту[3]; фізичне та психічне здоров'я дитини[4], забезпечують особисту волю дитини, її психічне здоров'я[5]; просто фізичний

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. С. 122.

[4] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.]. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2003. С. 327.

[5] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. С. 432.

розвиток неповнолітніх[1]; навіть воля, честь, гідність[2]. Але, як правильно зазначає І.М. Доляновська, шкода перерахованим вище суспільним відносинам кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 150-1 КК, безпосередньо не спричиняється, а призводить до таких наслідків лише внаслідок використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, а не відразу після її початку[3]. В.В. Кузнецов вважає, що основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є суспільні відносини, які регламентовані соціальними нормами та формують авторитет сім'ї в суспільстві, зокрема, у сфері правового захисту інтересів дитини (фізичного та психічного розвитку)[4]. На думку А.В. Андрушка, основним безпосереднім об'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не слід визнавати здоров'я, фізичний розвиток та освітній рівень дитини, оскільки зазначеним цінностям шкода заподіюється далеко не завжди. Аналогічно не завжди страждає від вказаного посягання й честь малолітньої дитини. Водночас більш переконливою видається точка зору про те, що використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом посягає на свободу дитини від використання її для жебракування. Крім того, зважаючи на специфіку сфери, у якій використовують малолітнього, є підстави вважати, що вказане діяння посягає і на її гідність[5].

---

[1] Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. С. 7.

[2] Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 119; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 452.

[3] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 67.

[4] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195.

[5] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 148–149.

Найбільш слушною є думка, що безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є суспільні відносини, які гарантують умови нормального розвитку, психічне та фізичне здоров'я дитини, її свободу від використання у будь-якій формі в асоціальній діяльності[1]. Отже, пропонується основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, визнавати відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, а також свободу від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності.

Як зазначалося вище, однією з основних ознак аналізованого кримінального правопорушення є, поряд із завданням шкоди фізичному та психічному розвитку малолітньої дитини, позбавлення її можливості отримання якісної освіти. Адже діти, які використовуються для заняття жебрацтвом, не сприймають освіту як необхідну умову для свого майбутнього і тому деякі з них віддають перевагу асоціальній діяльності як можливості мати власні кошти. Це не може не позначитися на періодичному відвідуванні навчального закладу та відсутності прагнення отримати якісну освіту. Тому використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом створює безпосередню загрозу шкоди їх освітньому рівню. Так, у *справі № 243/3734/20 (провадження № 1-кп/243/618/2020) Слов`янського міськрайонного суду Донецької області встановлено, що ОСОБА_3 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК за наступних обставин. ОСОБА_3, ігноруючи моральні засади суспільства у ставленні до виховання дітей, в період часу з січня 2020 р. по кінець березня 2020 р., маючи умисел на використання своєї малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, з корисливих мотивів, систематично використовувала свою малолітню дочку ОСОБА_7 для випрошування грошей у сторонніх осіб з метою отримання прибутку, при цьому малолітня ОСОБА_7*

[1] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 349.

постійно знаходилась поряд з матір'ю ОСОБА_3, чим викликала жалість та милосердя у громадян, які давали гроші. Постановами Слов`янського міськрайонного суду Донецької області від 13.03.2020 р. ОСОБА_3 неодноразово притягувалася до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 184 КУпАП за те, що ухиляючись від виконання обов`язків щодо виховання своєї малолітньої доньки ОСОБА_7 з корисливих мотивів, з метою отримання прибутку у вигляді грошових коштів, умисно використовувала свою малолітню доньку ОСОБА_7 для зайняттям жебрацтвом, а саме під час випрошування грошей у перехожих тримала останню на своїх руках. Однак, незважаючи на те, що ОСОБА_3 вже неодноразово притягувалась до адміністративної відповідальності за невиконання обов`язків щодо виховання дитини, а саме прохала гроші у перехожих, вона продовжила свої умисні систематичні дії, направлені на використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Таким чином, обвинувачена вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК, тобто використання матір`ю малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичне випрошування грошей у сторонніх осіб). Суд призначив ОСОБА_3 покарання у виді 1 (одного) року позбавлення волі, застосувавши до неї ст. 75 КК, і відповідно положень наведеної статті, звільнити засуджену ОСОБА_3 від відбуття покарання, призначеного за даним вироком з випробуванням та іспитовим строком 2 (два) роки[1].

Зрозуміло, що дитина, маючи моральні цінності, привиті батьками, навряд чи приділятиме належну увагу освіті. Отже, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом аналізованого правопорушення необхідно розглядати суспільні відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей.

При цьому, не можна погодитися з позицією В.В. Кузнецова щодо виділення в якості додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкту тих суспільних відносин, які забезпечують недоторканість здоров'я малолітньої

[1] Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91462642.

дитини, її нормальний фізичний розвиток та волю[1]. Зазначені цінності виділені нами в якості основного безпосереднього об'єкту аналізованого кримінального правопорушення.

Через вплив на поведінку малолітньої дитини під час її використання для заняття жебрацтвом або у разі здійснення щодо неї приниження, погроз, будь-якого іншого виду примушування, у дитини страждають честь і гідність. Крім того, в результаті вчинення аналізованого кримінального правопорушення, шкода може спричинятися фізичному і психічному здоров'ю дитини. Це означає, що у разі, коли дії винного завдали шкоди здоров'ю дитини, такі дії можуть охоплюватись відповідною частиною ст. 150-1 КК і додаткової кваліфікації за статтями розділу ІІ Особливої частини КК не потребують[2]. Тому додатковим факультативним безпосереднім об'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є суспільні відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини. Знову ж таки, не зовсім правильною є позиція В.В. Кузнецова, який вказує, що додатковим факультативним безпосереднім об'єктом правопорушення є життя малолітньої дитини[3].

А.В. Андрушко, погоджується з дослідниками, які звертають увагу на те, що об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, по суті є тотожним об'єкту діяння, передбаченого ст. 304 КК (моральні засади суспільства у ставленні до виховання дітей)[4] і зазначає,

---

[1] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 452.

[3] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195.

[4] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195; Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 98.

що позиція законодавця, який подібні за своєю суттю діяння розмістив у різних розділах Особливої частини КК України, є суперечливою[1].

Не можна погодитися з позицією вченого, який зазначає, що виходячи зі специфіки розглядуваного посягання, а також зважаючи на його подібність до діяння, передбаченого ст. 304 КК більш переконливою видається точка зору тих авторів, які основним безпосереднім об'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом визнають моральні засади суспільства у ставленні до виховання дітей та висловлюються за виключення з положень КК ст. 150-1 та удосконалення у зв'язку з цим чинної редакції ст. 304 КК[2].

Зважаючи на вищевикладене, виникають думки щодо правильності розміщення аналізованого кримінального правопорушення саме у ІІІ розділі Особливої частини КК. Ми схиляємося думки, що дане кримінальне правопорушення необхідно помістити у розділ V Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» з наступних міркувань: норми даного розділу охороняють конституційні права і свободи людини, тому родовим об'єктом даної групи кримінальних правопорушень (V розділ Особливої частини КК) є сукупність конституційних прав та свобод людини та громадянина[3]. Вище нами було визначено, що родовий об'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом складають сукупність конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є свобода малолітньої дитини від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом –

[1] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 149.

[2] Там само.

[3] Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнєцов, О. Ф. Штанько. Київ : Паливода А. В., 2005. С. 355; Уголовное право Украины. Общая и особенная части : учебник / под ред. Е. Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. С. 331.

суспільні відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей.

Тому пропонується ст. 150-1 КК виключити із розділу ІІІ «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» і включити до розділу V Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» як ст. 169-1 КК, що обумовлюється відповідністю об'єкту посягання даного складу кримінального правопорушення тим діянням, які містяться у розділі V.

Згідно пануючій у кримінальному праві доктрині, предмет кримінального правопорушення є факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення[1]. Сприяючи правильній кваліфікації кримінального правопорушення, розмежуванню суміжних кримінальних та інших правопорушень, предмет бути обставиною, що пом'якшує або обтяжує відповідальність. Найбільш точно предмет кримінального правопорушення визначає Є.В. Лащук як факультативну ознаку об'єкта кримінального правопорушення, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом впливу на які вчинюється кримінально каране діяння[2].

У кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 150-1 КК, відсутня чітка вказівка на його предмет. Але увагу притягує розуміння жебрацтва як систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. З огляду на вказане, варто зробити висновок, що караними є дії, які полягають у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом саме з метою отримання певного виду прибутку у вигляді грошей, речей, інших матеріальних цінностей. Тому правильним виглядає висновок, що суб'єкт кримінального правопорушення здійснює протиправний вплив на суспільні

[1] Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : консп. лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 64.

[2] Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. С. 59; Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. С. 95.

відносини, які стосуються малолітньої дитини, як стосовно абстрактних цінностей (воля, честь, гідність, сукупність певних прав), так і стосовно матеріальних (здоров'я, фізичний та психічний розвиток, життя).

КК передбачає відповідальність за ряд посягань на людину (кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи), які можуть бути вчинені лише відносно окремої людини. В.Я. Тацій[1], П.С. Матишевський[2], А.В. Савченко[3] визначають, що предметом вказаних кримінальних правопорушень є речі матеріального світу, тому вказані діяння є безпредметними. В.Я. Тацій зазначає, що предметом кримінального правопорушення є будь-які речі матеріального світу, з визначеними властивостями яких закон пов'язує наявність в діях особи ознак складу кримінального правопорушення[4]. І.В. Дегтярьова також стверджує, що людина не може бути предметом кримінального правопорушення: вона може відноситися лише до предмету, який є структурним елементом суспільних відносин[5]. Таку ж позицію займає і М.І. Хавронюк[6].

Загальновизнаною є позиція, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, слід визнавати гроші, речі та інші матеріальні цінності, які малолітня дитина випрошує у сторонніх осіб.

---

[1] Таций В. Я. Предмет преступления. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю.* Харків : Право, 2010. С. 157–168.

[2] Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. С. 76.

[3] Александров Ю. В. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. Киев : Атика, 2002. С. 127; Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнєцов, О. Ф. Штанько. Київ : Паливода А. В., 2005. С. 106.

[4] Таций В. Я. Предмет преступления. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю.* Харків : Право, 2010. С. 157–168.

[5] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[6] Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. С. 246.

Гроші – це грошові знаки у вигляді національної валюти України та іноземної валюти. Відповідно до положень ст. 192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня[1]. Гроші є платіжним засобом, особливим товаром, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг, виступає мірилом вартості та засобом обігу, є засобом платежу. Гроші виконують низку важливих функцій: а) забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни; б) є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг; в) можуть бути засобом збереження вартості, вони перетворюються на скарб, виходять зі сфери обігу; г) обслуговують погашення боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин.

Як зазначено у ст. 179 ЦК, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки[2]. Отже, речі – це будь-які предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки. Речі можуть бути рухомі і нерухомі, замінні і незамінні, подільні та неподільні, споживні та неспоживні. Виділяються також такі специфічні речі, як: тварини; головні речі та їх приналежності; складні речі; продукція, плоди, доходи; майно. До нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі. Поняття «речі» охоплює будь-які матеріальні цінності. Предметом аналізованого кримінального правопорушення не можуть бути цінності нематеріального характеру, тобто нематеріальні блага: результати робіт; послуги; результати інтелектуальної, творчої діяльності; інформація; особисті немайнові блага. Іншими словами, не може наставати відповідальність за ст. 150-1 КК за систематичне прохання у

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[2] Там само.

сторонніх осіб надати які-небудь послуги, виконати певну роботу, здійснити творчу діяльність, передати інформацію[1].

Як відомо, факультативною ознакою об'єкту є потерпілий. У разі, якщо ознаки потерпілого зазначаються в диспозиції норми, потерпілий із факультативної ознаки складу кримінального правопорушення стає обов'язковою. Таку ситуацію ми можемо спостерігати на прикладі ст. 150-1 КК, де чітко зазначено, що потерпілим від даного діяння є малолітня дитина.

Говорячи про нормативне визначення потерпілого, першочергово слід звертатися до положень ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) України, відповідно до ч. 1 якої потерпілим може бути фізична особа, якій завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди[2].

Більш доцільно розглядати потерпілого як факультативну ознаку об'єкту кримінального правопорушення, що характеризує людину, з приводу якої вчиняється кримінальне правопорушення та (або) якій кримінальним правопорушенням заподіюється істотна шкода чи створюється загроза її заподіяння[3]. Ознаками, що характеризують Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text потерпілого від кримінального правопорушення, є соціальна належність (потерпілим не може бути тварина, річ чи явище – лише соціальний суб'єкт, тобто фізична чи юридична особа, держава), спричинена шкода (збитки, які заподіяні (чи можуть бути

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 543.

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/4651-17#Text.

[3] Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. С. 82.

заподіяні) внаслідок кримінального правопорушення), а також факт вчинення кримінального правопорушення, а не будь-якого іншого діяння, зокрема малозначного, або вчиненого за обставин, що виключають його протиправність. З огляду на це слід погодитись із визначенням, що потерпілий – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що перебуває під охороною закону, кримінальним правопорушенням заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої[1].

Ознаки потерпілого додатково дозволяють з'ясувати соціальну сутність кримінального правопорушення, характер та ступінь його суспільної небезпечності, розмежовувати суміжні кримінально карані діяння. Потерпілий входить до кола ознак, що характеризують об'єкт кримінального правопорушення, проте є обов'язковим лише у тих складах, у яких він сам чи його поведінка, будучи зазначеними у диспозиції норми, впливають на кваліфікацію дій винної особи. Таку ситуацію можна побачити на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК.

В доктрині кримінального правова відсутнє єдине загальновизнане поняття потерпілого, хоча більшість вчених сприймають позицію, згідно якої потерпілий – це конкретна особа, якій спричинена шкода в результаті вчинення кримінального правопорушення[2]. В Україні було захищено кілька дисертацій, які прямо чи побічно розглядали поняття і ознаки потерпілого від

[1] Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 7.

[2] Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. С. 76; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 96; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 100; Митрофанов І. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Кременчук, 2009. С. 119; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 173.

кримінального правопорушення[1]. Так, М.В. Сенаторов вказує, що потерпілий від кримінального правопорушення – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, кримінальним правопорушенням заподіюється шкода або створюється загроза такої[2]. Т.І. Присяжнюк вважає, що потерпілим від кримінального правопорушення є фізична особа, яка, як об'єкт загальнопревентивної дії КК, відчуває захищеність останнім, яку втрачає внаслідок спричинення кримінальним правопорушенням безпосередньо їй шкоди (або у випадку загрози її заподіяння), в результаті чого особа свідомо чи ні сприймає органами чуття зменшення або втрату майнових чи немайнових благ, переживає з цього приводу і набуває право вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення[3]. А.А. Музика та Є.В. Лащук розглядають потерпілого від кримінального правопорушення як факультативну ознаку об'єкту кримінального правопорушення, що характеризує людину, з приводу якої вчиняється кримінальне правопорушення та (або) якій відповідно до кримінально-правової норми, завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння)[4].

Вперше вікові межі дитини було визначено в Конвенції ООН про права дітей: дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом повноліття не настає раніше (ст. 1 Конвенції)[5]. Аналогічне поняття визначено у п. С ст. 2 Європейської Конвенції про громадянство[6]. Разом з

---

[1] Поштаренко І. В. Малолітня дитина як потерпілий у ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22–23 лют. 2024 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 753.

[2] Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 183.

[3] Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. С. 84.

[4] Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. С. 176.

[5] Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Київ : Дитяч. Фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2003. С. 221–245.

[6] Європейська Конвенція про громадянство : міжнар. док. від 6 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text.

тим, Конвенція «Про мінімальні норми соціального забезпечення» визначає, що термін «дитина» включає особу, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку, як це може бути встановлено[1]. Тобто, досягнення певного віку є основним критерієм, що відображає поступові зміни на збільшення вікового критерію при визначенні особи «дитиною» (з 15 до 18 років)[2].

Згідно Закону України «Про охорону дитинства», дитина – це особа віком до 18 років (до повноліття), якщо вона не набуває прав повнолітньої раніше[3]. Положеннями ЦК визначено, що малолітня особа – це фізична особа, яка не досягла 14 років, а неповнолітня – це фізична особа віком від 14 до 18 років[4]. У нормах Сімейного кодексу України (далі – СК) зазначено вікові рамки для малолітньої, так і неповнолітньої особи: малолітні особи – це особи віком до 14 років, а неповнолітні – віком від 14 до 18 років[5]. Кодексом законів про працю України (далі – КЗпПУ) визначено, що неповнолітні – це особи, що не досягли 18 років[6]. Норми КПК визначають малолітню особу як дитину до досягнення нею чотирнадцяти років[7].

---

[1] Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення : міжнар. док. від 16 берез. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text.

[2] Поштаренко І. В., Кононович О. С. Малолітня дитина як потерпілий у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 листоп. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 177.

[3] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

[4] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[5] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

[6] Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

[7] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

У чинному КК для вказівки на молодий вік особи використовуються різні терміни: «неповнолітній», «малолітній», «дитина». При цьому якоїсь закономірності у використанні термінів «неповнолітні» чи «діти» не простежується[1]. Отже, з аналізу положень КК, ППВСУ та досягнень науки кримінального права випливає, що поняття «дитина» та «малолітній» ототожнюються і застосовуються до осіб, які не досягли 14 років. Особи у віці від 14 до 18 років визначаються як неповнолітні. Подібний підхід, на думку вчених, суперечить дефініції «дитина = неповнолітній = особа, яка не досягла 18-ти років», що закріплена у Конвенції про права дитини[2].

Положення КК, які, крім терміну «дитина», передбачають ще й «новонароджена дитина» (ст. 117 КК, ч. 2 ст. 135 КК), «малолітня дитина» (п. 2. ч. 2. ст. 115 КК), «особа, яка не досягла чотирнадцяти років» (ч. 4 ст. 152, ч. 4 ст. 153 КК), «особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку» (ч. 1 ст. 156 КК, ч. 1 ст. 156-1 КК), «малолітня особа» (ч. 2 ст. 156 КК, ч. 3 ст. 156-1 КК), «дитина до 14 років» (ч. 2 ст. 172 КК), вступають в протиріччя з положеннями Конституції України, у нормах якої також вжито термін «діти», зміст якого повністю аналогічний змісту Конвенції про права дитини[3]. В ряді Законів України («Про основні засади молодіжної політики»[4], «Про охорону дитинства»[5], «Про органи і служби у справах дітей та

[1] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 80–81.

[2] Венедиктов В. С., Зозуля О. І. До трудового статусу неповнолітніх в Україні: стан та юридичні гарантії. *Право і безпека.* 2002. № 4. С. 89–98; Крестовська Н. М. Проблеми вдосконалення правового захисту дітей від різних форм насильства. *Закон і підліток* : матеріали конф. Донецьк, 2001. С. 180–186; Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 14.

[3] Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 13.

[4] Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text.

[5] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

спеціальні установи для дітей»[1]) термін «діти» використовується до осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Загальновизнано, що терміни «неповнолітній» позначають особу, яка не досягла 18-річного віку, а «малолітній» – той, хто не досяг 14-річного віку, та закріплено у ряді міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, постановах ПВСУ. При такому розумінні обсяг поняття «неповнолітній» повністю охоплює собою поняття «малолітній», тобто усі малолітні є одночасно неповнолітніми, але лише частина неповнолітніх є малолітніми. Разом з тим, «дитина» – це також особа, яка є неповнолітньою, тобто поняття «неповнолітній» та «дитина» з огляду на вікову ознаку є повністю тотожними. Тому викликає подив використання законодавцем цих термінів поряд, як однопорядкових, без визначення особливостей, які стосуються вчинення посягання щодо малолітньої особи[2].

Потерпілою від використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може бути лише малолітня дитина, тобто дитина, яка на момент вчинення щодо неї цього злочину не досягла 14 років. При цьому у ст. 150-1 КК диференційовано відповідальність залежно від того, вчиняється вказане діяння батьками або особами, які їх замінюють (ч. 1), чи щодо чужої малолітньої дитини (ч. 2). За використання чужої малолітньої дитини законодавець передбачив значно суворіше покарання, ніж за вчинення вказаного діяння щодо своєї дитини[3]. В юридичній літературі слушно зверталася увага на те, що у ст. 304 КК позиція законодавця є протилежною: втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, вчинене батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи

[1] Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text.

[2] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 81.

[3] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 177.

піклування про нього, визнано кваліфікуючою ознакою, яка підвищує караність вчиненого[1].

У понятті «дитина» та «чужа дитина» існують два критерії:

1) біологічний – дитина є чужою тоді, коли вона не споріднена кровно з батьками. І, навпаки, рідна дитина – це та, яка народжена від батьків;

2) юридичний, що стосується правових стосунків осіб, наявність прав та обов'язків батьків щодо дітей та дітей відносно своїх батьків.

Зазвичай ці два аспекти поняття «чужа (своя) дитина» виражають різні сторони взаємовідносин у сім'ї. Разом із тим, вони можуть відображати і відносини колізії:

1) коли рідні батьки позбавлені батьківських прав, тоді батьки та їх діти залишаються рідними по крові, але юридично певною мірою – чужими. «Певною мірою», на думку В.О. Навроцького, означає той факт, що позбавлення батьківських прав не говорить про звільнення від виконання батьківських обов'язків. Тому особи, позбавлені батьківських прав, підлягають кримінальній відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), невиконання обов'язків по догляду за дитиною (ст. 166 КК);

2) коли відбулося усиновлення чи удочеріння, за якого відсутність біологічних зв'язків між особами не виключає виникнення юридичних прав та обов'язків між дітьми й усиновителями та навпаки. Такі діти й батьки не виступають чужими у правовому сенсі.

Таким чином, діти чи батьки мають визнаватися своїми (не чужими) за наявності хоча б одного з вказаних критеріїв: або біологічного, або юридичного[2].

В судовій практиці трапляються випадки, коли винна особа використовує кілька малолітніх дітей для заняття жебрацтвом. Так, *Трускавецький міський суд Львівської області, розглянувши у підготовчому судовому засіданні в залі суду в м.*

[1] Хавронюк М. І., Калмиков Д. О. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Вісник Верховного Суду України.* 2011. № 10 (134). С. 46.

[2] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 84–85.

Трускавці матеріали кримінального провадження № 12020140140000218 про обвинувачення ОСОБА_4 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК, встановив наступне. ОСОБА_4, маючи постійне джерело доходу у вигляді державної допомоги відповідно до Закону України 21.11.1992 р. «Про державну допомогу сім`ям з дітьми» та Закону України від 01.06.2000 р. «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім`ям», зокрема, з 04.07.2010 р. – допомогу одинокій матері, з 01.02.2015 р. – державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім`ям, з 01.07.2019 р. – допомогу при народженні дитини, ігноруючи моральні засади суспільства, установлені до виховання дітей, негативно впливаючи на підростаюче покоління, заподіюючи шкоду його духовно-моральному благополуччю, порушуючи умови нормального розвитку та виховання своїх малолітніх дітей, діючи з корисливих мотивів, з метою отримання прибутку та особистого збагачення неодноразово, перебуваючи у громадських місцях м. Трускавець Львівської області, систематично використовувала своїх малолітніх доньок, а саме: ОСОБА 6, яка постійно знаходилась поряд з нею для заняття жебрацтвом та ОСОБА 7, яку тримала на руках під час випрошування грошей у сторонніх осіб, тим самим привертаючи увагу до дітей, викликала в перехожих жалість та милосердя, у зв`язку з чим перехожі давали їй гроші.

Суд визнав ОСОБУ 4 винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК та призначив їй покарання у виді позбавлення волі строком один рік. На підставі ст. 75 КК звільнив ОСОБУ 4 від відбування покарання з іспитовим строком один рік[1].

В теорії кримінального права дана ситуація не врегульована, у зв’язку з чим пропонується кваліфікуючою ознакою даного кримінального правопорушення вважати використання кілька малолітніх дітей для заняття жебрацтвом. Тому пропонується у ч. 3 після слів «організованою групою» додати «чи щодо кількох малолітніх дітей».

[1] Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 20 жовт. 2020 р. Справа № 457/1089/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/92393234.

Отже, потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 150-1 КК, є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення та визначається як малолітня особа, тобто особа, яка не досягла чотирнадцятирічного віку.

2.2. Об'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Об'єктивна сторона – другий обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення; це сукупність ознак, які характеризують діяння із зовнішньої сторони, це певний акт поведінки фізичної особи (ст.ст. 2, 11 КК). Загальновизнана позиція науковців свідчить про включення до ознак об'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності), а також суспільно небезпечних наслідків, причинного зв'язку між діянням та наслідками, а також засобів, знарядь, часу, місця, обстановки та способу вчинення кримінального правопорушення[1]. Об'єктивна сторона, порівняно з іншими елементами складу кримінального правопорушення, найбільш повно описується у диспозиціях кримінально-правових норм, при цьому законодавець вказує на основні ознаки, які характеризують те чи інше діяння. В багатьох випадках саме ці ознаки слугують критеріями розмежування схожих за об'єктом, суб'єктом або суб'єктивною стороною посягань.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, обов'язковою ознакою має діяння – використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного

[1] Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для ВУЗів / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 103; Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. С. 106–121; Правова система України: історія, стан та перспективи. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Система запобігання та боротьби зі злочинністю в Україні. С. 147–148.

випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей)[1]. Об'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення може виражатися лише в активних суспільно небезпечних діях – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. При вчиненні такої дії суб'єкт не здійснює безпосередній вплив на свідомість та волю потерпілої особи з метою викликати у неї рішучість (бажання) займатися жебрацтвом, а лише використовує малолітнього як своєрідне «знаряддя» при випрошуванні майна у сторонніх осіб (наприклад, використання немовляти при випрошуванні грошей у перехожих). У разі встановлення зазначеного впливу на свідомість і волю малолітньої дитини, такі дії винного повинні слід кваліфікувати не за ст. 150-1 КК, а за ч. 2 ст. 304 КК[2]. До прикладу, *06.05.2019 р. Малиновський районний суд м. Одеси, розглянувши у підготовчому судовому засіданні в м. Одесі обвинувальний акт по кримінальному провадженню, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12019160470001502 від 06.05.2019 року з угодою про визнання винуватості від 12.06.2019 р., встановив, що ОСОБА_7, усвідомлюючи, що її донька ОСОБА_8, є малолітньою, на територію 2-го Християнського кладовища, розташованого в м. Одесі по вул. Люстдорфська дорога, 6 та, ігноруючи моральні засади суспільства, установлені до виховання дітей, з корисливих мотивів, з метою отримання прибутку, використовувала малолітню ОСОБА_8 для заняття жебрацтвом, а саме систематичного випрошування матеріальних цінностей, продуктів харчування та грошей у громадян, внаслідок чого порушила умови вільного розвитку особистості та нормального виховання малолітньої. Суд визнав*

[1] Поштаренко І. В., Кононович О. С. Малолітня дитина як потерпілий у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 листоп. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 178.

[2] Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 491.

ОСОБА_7 винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК та призначив покарання у виді позбавлення волі строком на 2 (два) роки. На підставі ст. 75 КК ОСОБА_6 була звільнена від відбування покарання у виді позбавлення волі із встановленням іспитового строку на 1 (один) рік[1].

Термін «використання» ототожнюється з поняттям «використовувати» і тлумачиться як застосовувати, вживати щонебудь з користю, користуватися чимось, утримання для використання, користуватися кимось чи чимось, використати з користю, застосовувати для своєї потреби[2]. Використання – це залучення малолітньої особи до жебрацтва у супроводі дорослого чи тримання дитини на руках у процесі жебрацтва; залучення особи для заняття жебрацтвом з користю для себе[3].

У науковій літературі не часто зустрічається тлумачення зазначеного терміну, де використання дитини зазвичай пов'язується із залученням її до жебрацтва. Так, вважається, що під «використанням» слід розуміти залучення дитини до певної діяльності на власну користь[4]; залучення до жебрацтва у супроводі дорослого чи тримання дитини на руках в процесі жебрацтва[5]. Залученням у жебрацтво є умисне схилення малолітнього до

---

[1] Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 29 жовт. 2019 р. Справа № 1-кп/521/1090/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/85563831.

[2] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 97; Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : для студ. Вищ. та серед. навч. закл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2002. Т. 1. 648 с. Київ : Аконіт, 2001. Т. 4. С. 214; Тлумачний словник сучасної української мови: загальновживана лексика / за заг. ред. В. С. Калашника. Харків : Співак Т. К., 2009. С. 412.

[3] Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 246.

[4] Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. С. 122.

[5] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта : КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. С. 388.

систематичного випрошування грошових або інших цінностей як самостійно малолітнім, так і разом із дорослими[1].

Разом з тим у юридичній літературі висловлювалися й інші точки зору з приводу розуміння сутності «використання» і «втягнення»[2]: втягнення – це схиляння дитини до протиправного діяння, тобто вчинення дитиною активної протиправної або аморальної дії (зокрема, жебракування; використання – це трактування винним дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм виглядом спонукає інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів), тобто в такому разі дитина є знаряддям учинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника[3].

Заслуговує на схвалення думка, що за ст. 150-1 КК потрібно кваліфікувати діяння, у яких потерпілий через свій вік не усвідомлює факту використання його як фактичного «знаряддя» для жебракування, а за ст. 304 КК – усвідомлює[4]. Як зазначає І.В. Дегтярьова, «втягнення» передбачає свідоме рішення дитини брати участь у злочинній діяльності, а термін «використання» стосується нездатних усвідомлювати свої вчинки немовлят або дітей молодшого віку, котрих винні використовують як «корисну річ», в якості «знаряддя» кримінального правопорушення[5].

---

[1] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одіссей, 2012. С. 285.

[2] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 235.

[3] Крестовська Н. М., Готвянська М. А. Використання дітей молодшого віку при жебракуванні: проблеми кваліфікації та юридичного реагування. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2005. № 12. С. 126.

[4] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 195; Черевко К. О. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 103–104.

[5] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

Під використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом слід розуміти цілеспрямовану діяльність винного із забезпечення утримання чи пред'явлення потерпілого в якості корисної для суб'єкта речі, яка своїм видом спонукає сторонніх осіб до безоплатної передачі йому грошей, речей, інших матеріальних цінностей[1].

Крім того, варто взяти до уваги позитивний досвід зарубіжних країн, в законодавстві яких передача малолітньої особи стороннім особам для використання її у занятті жебрацтвом вважається кримінально протиправним і тягне кримінальну відповідальність за умови вчинення діяння з прямим умислом. Зазначена думка обґрунтовується фактом, що ч. 2 ст. 150-1 КК передбачає наявність такого потерпілого, як «чужа малолітня дитина». Тобто, рідні мати, батько або особи, які їх замінюють, за певних умов особистого характеру самостійно не використовують малолітню дитину для заняття жебрацтвом, а передають її сторонній особі для використання у занятті жебрацтвом. Такі дії є не менш суспільно небезпечними, ніж безпосереднє «використання» потерпілого, навіть можуть спричиняти несформованій дитячій психіці значної психологічної травми, тому вимагають визнання в якості суспільно небезпечних. *У слідчій і судовій практиці досить розповсюдженими є випадки використання у занятті жебрацтвом чужої малолітньої дитини. Так, 25.08.2023 р. Подільський районний суд міста Києва, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань 05.08.2020 р. за № 12020100070002488 про обвинувачення ОСОБА_3, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК, встановив наступне. Приблизно на початку червня 2020 р., у ОСОБА_3 виник злочинний умисел, спрямований на особисте збагачення шляхом використанням чужої малолітньої дитини ОСОБА_8*

[1] Поштаренко І. В. Ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 Кримінального кодексу України). *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України.* 2024. № 1 (4). С. 94. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.93-98.

для зайняття жебрацтвом, а саме систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб, намагаючись викликати в людей почуття жалю, при цьому утримуючи поряд із собою чужу малолітню дитину, яка має фізичні вади, очевидні для сторонніх осіб. Протягом літа 2020 р. органами досудового розслідування задокументовано кілька епізодів використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Усвідомлюючи злочинність таких дій, ігноруючи моральні засади суспільства, установлені до виховання дітей, діючи з корисливих мотивів, ОСОБА_3, сидячи на тротуарі та тримаючи перед собою картонну коробку для збирання незаконно отриманих грошових коштів, в якій розмістив табличку з проханням до сторонніх осіб про передачу ОСОБІ_3 грошей, при цьому він використовував малолітню ОСОБА_8, яка внаслідок свого малолітства та захворювання обмежена у вільному волевиявленні, для зайняття жебрацтвом. Таким чином, ОСОБА_3 систематично використовував чужу малолітню дитину, ОСОБА_8, для заняття жебрацтвом. Своїми умисними діями, які виразились використанні чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, тобто систематичному випрошуванні грошей у сторонніх осіб, ОСОБА_3 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 150-1 КК.

Суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінивши кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів з точки зору достатності, взаємозв`язку для прийняття відповідного процесуального рішення, вважає, що винуватість ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК повністю підтверджується дослідженими в судовому засіданні доказами.

Суд визнав ОСОБУ_3 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК і призначив йому покарання у виді 3 (трьох) років позбавлення волі. На

підставі ст. 75 КК ОСОБА_3 звільнена від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на 2 роки[1].

В описаній ситуації необхідно притягувати до кримінальної відповідальності і рідних батьків малолітньої особи, які знали про неодноразові факти використання їх малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Батьки повинні притягуватися до відповідальності за «передачу малолітньої дитини іншим особами для використання у занятті жебрацтвом». В даній ситуації під пропонованою формою об'єктивної сторони, крім активних дій у формі безпосередньої передачі, усної чи письмової згоди, власної пропозиції варто розуміти і бездіяльність у вигляді так званої «мовчазної згоди» батьків. Отже, на підставі вищевикладеного, пропонується до форм об'єктивної сторони аналізованого правопорушення віднести «умисну передачу малолітньої особи стороннім особам для використання її у занятті жебрацтвом». Відповідно, у ч. 2 ст. 150-1 КК необхідно внести наступні зміни: «Передача іншим особам або використання…..» і далі по тексту.

Можна погодитися з висновком І.В. Дегтярьової, що в переважній більшості матеріалів кримінальних проваджень мова взагалі не йде про певну форму використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, а вказується лише загальне формулювання диспозиції ст. 150-1 КК[2], що підтверджувалося і власним дослідженням матеріалів слідчої та судової практики. Способом залучення дитини можуть бути прохання, вказівка, спокушання грошима чи іншими благами, якщо йдеться про дітей відносно старшого віку, або їх мовчазне використання[3].

Диспозиція ч. 1 ст. 150-1 КК є описовою і безпосередньо з неї випливає, що під заняттям жебрацтвом розуміється

---

[1] Вирок Подільського районного суду м. Києва від 25 серп. 2023 р. Справа № 758/13702/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113031870.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта : КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. С. 378.

систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. При цьому випрошувати матеріальні цінності у сторонніх осіб може як малолітня дитина, так і доросла особа, яка використовує дитину (найчастіше, коли дитина ще не вміє розмовляти). Випрошування може відбуватися усно, письмово або конклюдентними діями[1].

Сторонні особи у ч. 1 ст. 150-1 КК – це будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які замінюють батьків. Тобто, це будь-які особи, за винятком родичів і знайомих, до яких іноді звертаються з проханням допомогти, розраховуючи на родинні або інші особисті стосунки[2]. У діяннях, передбачених ч. 2 і ч. 3 ст. 150-1 – будь-які особи, крім тих, що є його суб'єктами[3].

В нормах КК тлумачення поняття «систематичність» ми не знаходимо, хоча поняття «систематичність» передбачено в ряді норм КК: у ст.ст. 78, 79, 83, 116, 120, 150[1], 345, 390 КК[4]. Систематичністю є послідовність у діяннях і вчинках[5], систематична поведінка – це поведінка постійна, регулярна[6]. Саме тому систематичність характеризується кількісною ознакою, яка позначає повторення однорідних діянь, що утворюють систему та якісною ознакою – вона відображає взаємозв`язок між актами поведінки.

---

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 237.

[2] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта : КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. С. 378.

[3] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 237.

[4] Поштаренко І. В., Кононович О. С. До розуміння поняття «систематичність» у нормах Кримінального кодексу України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 93.

[5] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 851.

[6] Там само.

Кількісна ознака систематичності означає вчинення відповідних дій три або більше рази (вчинення діяння два або більше рази охоплюється поняттям неодноразовості – у випадку вчинення однорідних діянь або повторності – у випадку вчинення різнорідних діянь)[1]. Саме так тлумачить кількісну ознаку систематичності Верховний Суд України: про це свідчить п. 10 ППВСУ від 10.12.2004 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання»; п. 4, 10 ППВСУ від 25.04.2003 р. «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності»[2].

Якісна ознака систематичності означає:

1) тривалість чи постійність вчинення дій: положення п. 28 ППВСУ від 10.12.2003 р. «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров`я особи»[3] визначають, що систематичним приниженням людської гідності при доведенні до самогубства є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним);

2) вчинення трьох чи більше дій протягом певного часу, без значного розриву. Положеннями п. 4 ППВСУ «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р.[4] визначено, що систематичними є дії у разі їх вчинення не менше ніж три рази протягом одного календарного року.

---

[1] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 176–177.

[2] Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text.

[3] Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2003 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text.

[4] Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text.

Отже, систематичність повинна мати місце при поєднанні кількісного і якісного критеріїв, передбачаючи вчинення відповідних діянь три чи більше рази постійно або тривало, що позначається у нормах КК термінами «злісність», «діяльність»[1].

Згідно ч. 4 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», заняття жебрацтвом визнається систематичним, якщо вчинювалося не менш трьох разів протягом нетривалого часу[2]. Натомість в теорії кримінального права зустрічається неоднозначне тлумачення вказаного поняття. Так, вчинення діяння «систематично» означає здійснення випрошування неодноразово, упродовж певного періоду часу – від кількох днів і більше[3]. Інша думка говорить, що три і більше епізоди усного висловлення прохання подати милостиню охоплюється поняттям «систематичність»[4]. Останнє положення є більш чітким, тому воно і вимагає законодавчого закріплення, адже «неодноразовість», «кілька днів» – це навіть два дні чи два епізоди, що замало для систематичності, а вказані поняття часом ототожнюються з поняттям повторності, про що мова йтиме пізніше.

Також у літературі зустрічаються пропозиції про визнання «систематичністю» письмове чи конклюдентними діями висловлення прохання подати милостиню трьом і більше

[1] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 177.

[2] Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 349.

[4] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 421.

стороннім особам[1] чи одночасне використання трьох та більше осіб для заняття жебрацтвом, три з яких хоча б одноразово усно, письмово чи конклюдентно висловили прохання подати милостиню сторонній особі. При цьому, особа повинна мати єдиний умисел на одночасне використання у жебрацтві мінімум трьох осіб[2]. Вказані положення не зовсім правильні. Варто погодитися, що систематичність підтверджується неодноразовим затриманням винної особи працівниками правоохоронних органів, притягненням батьків або осіб, які їх замінюють, до адміністративної відповідальності за невиконання обов'язків щодо виховання дітей[3].

Отже, «систематичність» – це вчинення суспільно небезпечного діяння три і більше рази[4]. М.І. Бажанов зазначав, що під систематичністю кримінальних правопорушень слід розуміти вчинення кримінальних правопорушень більше двох разів (тобто хоча б утретє), якщо при цьому протиправні дії є вираженням певної тенденції у поведінці винного[5]. В.Л. Чубарев вказує, що під терміном «систематичність» треба розуміти вчинення певних дій більше ніж два рази, бо в останньому

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 422.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 349.

[4] Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть : консп. лекций. Харьков : Одиссей, 2003. С. 42; Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для ВУЗів / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 240; Харченко В. Б., Перекрестов Б. Ф. Уголовное право. Особенная часть в вопросах и ответах : конспект лекций. Киев : Атика, 2002. С. 202.

[5] Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для ВУЗів / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 119.

випадку має місце звичайна «повторюваність»[1]. В.К. Грищук та М.І. Мельник вважають, що під систематичністю слід розуміти діяння, що мають багаторазовий (три і більше) характер[2].

У контексті ст. 150-1 КК систематичність означає здійснення випрошування неодноразово, упродовж певного періоду часу – від кількох днів і більше[3]; це таке випрошування грошей, яке відбулося тричі в часі, причому не є важливим, у однієї чи кількох осіб дитина випрошувала гроші. Період, протягом якого мало місце жебракування, також не змінює кримінально-правової оцінки вчиненого, утім, слід говорити саме про невеликий проміжок часу, коли дитина жебракує, зокрема, протягом дня, тижня, місяця[4]; випрошування, яке відбувалося не менше трьох разів протягом нетривалого проміжку часу[5]. Серед наведених позицій дещо вирізняється спільна точка зору науковців, згідно якої у зміст поняття «систематичність випрошування» вкладає не лише неодноразовість актів випрошування, а й звернення з відповідним проханням щонайменше до трьох сторонніх осіб[6].

---

[1] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 215.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. С. 283.

[3] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 349.

[4] Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. С. 122.

[5] Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 119.

[6] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 452; Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 182; Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 245.

В Україні було захищено кілька дисертаційних досліджень, в яких побічно розкривався термін «систематичність». Так, О.С. Авраменко притримується думки, що під терміном «систематичність», який передбачений ст. 116 КК, слід розуміти заподіяння потерпілому психічних або моральних страждань не менше трьох разів, якщо при цьому протиправні діяння є виявом певної тенденції у поведінці винного[1]. А.В. Байлов також притримується подібної думки[2]. Л.А. Остапенко під систематичністю знущання в кримінальних правопорушень проти життя особи розуміє повторюваність фізичного або психічного впливу не менше трьох разів, які викликають накопичення негативних емоцій у винного і сприяють виникненню стану сильного душевного хвилювання[3].

Слід вказати, що кількість потерпілих, які одночасно залучаються до жебрацтва, не може свідчити про систематичність як визначену законодавцем ознаку розглядуваного суспільно небезпечного діяння[4].

В судовій практиці загалом правильно вирішується питання про визначення поняття «систематичність» в контексті аналізованого кримінального правопорушення. *Так, 16.11.2022 р. Іршавський районний суд Закарпатської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в м. Іршава Закарпатської обл. матеріали обвинувального акту в кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12022071100000347 від 02.09.2022 р., встановив, що ОСОБА_4, переслідуючи корисливу мету незаконного збагачення та покращення свого*

[1] Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2008. С. 120, 145.

[2] Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. С. 89.

[3] Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. С. 8, 79.

[4] Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 98.

матеріального становища, нехтуючи положеннями ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., порушуючи принцип відповідного розвитку особистості, умови нормального розвитку та виховання малолітнього, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, діючи умисно, систематично, а саме 04.08.2022 р., 19.08.2022 р. та 02.09.2022 р., в один і той же час, з 08 години до 16 годин, перебуваючи біля державних установ, де є велике скупчення людей, достовірно знаючи що його син ОСОБА_7 є малолітнім, тримаючи його на руках під час зайняття жебрацтвом, випрошував гроші у сторонніх осіб та мешканців м. Іршава Хустського району Закарпатської області, чим викликав в перехожих жалість та милосердя, у зв`язку з чим перехожі давали йому гроші, які він в подальшому використовував на власний розсуд. Таким чином, обвинувачений ОСОБА_4 вчинив використання батьком малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, тобто – кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК.

Суд визнав ОСОБУ_4 винуватим за пред`явленим обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК і призначити йому покарання у виді обмеження волі на строк 2 (два) роки, на підставі ст. 75 КК звільнивши ОСОБУ_4 від відбування покарання з випробуванням, якщо він протягом 1 (одного) року іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов`язки[1].

Таким чином, в науці кримінального права окреслюється спільна позиція стосовно того, що систематичність випрошування означає вчинення зазначених дій неодноразово (не менше трьох разів) протягом невеликого проміжку часу, коли відбувалося безпосереднє випрошування незалежно від кількості потерпілих, які одночасно залучаються до жебрацтва.

Отже, мова про «систематичність» повинна іти не тоді, коли особа використовує трьох чи більше малолітніх дітей для заняття жебрацтвом і не тоді, коли винний звертає прохання до

[1] Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 16 листоп. 2022 р. Справа № 301/3297/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107371075.

трьох чи більше сторонніх осіб про подання милостині, а лише в тому випадку, коли вчиняються самостійні дії три і більше рази, які підтверджуються або затриманням працівниками правоохоронних органів або притягненням винних до адміністративної відповідальності.

Крім того, систематичне використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом батьками чи особами, які їх замінюють, свідчить про злісне невиконання цими особами обов'язків по догляду за дитиною та в разі спричинення тяжких наслідків потребує додаткової кваліфікації за ст. 166 КК.

Погляди науковців на систематичність використання малолітнього для заняття жебрацтвом суттєво розходяться. Позиція М.І. Хавронюка щодо систематичності є обґрунтованою, але на практиці досить складно її довести, оскільки три і більше епізоди усного висловлення прохання подати милостиню або висловлення такого ж прохання трьом і більше стороннім особам письмово чи конклюдентними діями – при тому, що специфікою жебрацтва є вираження бажання отримати милостиню перед щонайбільшою кількістю випадкових осіб[1], важко встановити кількість епізодів висловлення прохання подати милостиню або кількість осіб, яким висловили таке бажання. Тому більш реалістично говорити про визнання підставою кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 150-1 КК, навіть одного епізоду вказаних дій через те, що розуміння систематичності стосується не стільки поняття «використання дитини», а поняття жебрацтва[2].

Як зазначалося вище, випрошування може відбуватися усно, письмово або конклюдентними діями[3]. При здійсненні кримінально-правової та кримінологічної характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

[1] Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 247.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 164.

[3] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 421.

І.В. Дегтярьова детально проаналізувала форми випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, надавши їх авторське визначення. Так, під усним випрошуванням грошей, речей чи інших матеріальних цінностей дослідниця пропонувала розуміти прохання допомогти грошима, речами чи іншими матеріальними цінностями, звернуте до сторонніх осіб в словесній формі, вербально, яке здійснюється малолітньою дитиною, дії якої контролює доросла особа, чи самою особою, поряд з якою чи на руках у якої знаходиться малолітня дитина. Випрошуванням зазначених предметів, яке здійснюється конклюдентними діями, на її думку, є прохання допомогти грошима, речами чи іншими матеріальними цінностями, звернуте до сторонніх осіб малолітньою дитиною, дії якої контролює доросла особа, чи особою, поряд з якою чи на руках у якої знаходиться малолітня дитина, використовуючи такий акт поведінки, який сам собою свідчить про наміри чи бажання особи, що не відбувається у формі усного чи письмового волевиявлення («випрошування з протягнутою рукою» чи «стояння на колінах»; знаходження поряд з предметами чи тримання в руках предметів, які можуть бути використані для збирання в них грошей, речей чи інших матеріальних цінностей, наявність яких сама по собі свідчить про намір особи (предмети посуду, поліетиленові пакети, головні убори)[1].

Поряд з цим, І.В. Дегтярьова вказує, що існують інші форми випрошування, такі, як:

а) умисне стимулювання уразливого стану дитини дорослою особою під час її використання для заняття жебрацтвом – дії дорослої особи, спрямовані на створення або посилення уразливого стану дитини, що відбувається шляхом пощипування дитини для примушування її до плачу; демонстрації дитини, яка жадібно споживає продукти харчування, спричинене попереднім умисним ненаданням їй їжі,

[1] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

одягання на дитину зношеного, пошкодженого чи брудного одягу або одягу, яке не відповідає погодним умовам чи порі року;

б) умисне використання предметів під час використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, наявність яких викликає розчулення у оточуючих – це застосування допоміжних засобів для хворих осіб чи інвалідів, які мають обмежені можливості пересування, коли реальної потреби в їх застосуванні немає (здорова дитина перебуває в інвалідному візку)[1].

Особливістю об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є відсутність у дитини рішучості для заняття жебрацтвом, тобто її бажання чи небажання щодо участі в такому виді антисуспільної діяльності не актуалізоване[2].

Аналізоване кримінальне правопорушення є продовжуваним діянням – тобто, кримінальним правопорушенням, що складається із двох чи більше тотожних діянь, які є реалізацією єдиного кримінально протиправного наміру винної особи щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Такими діяннями можуть бути: тримання на руках немовляти чи іншої маленької дитини, контролювання зовні дій дитини, яка самостійно випрошує матеріальні цінності у сторонніх осіб[3].

Отже, лише суспільно небезпечне, протиправне та винне діяння, з точки зору закону про кримінальну відповідальність, може бути підставою кримінальної відповідальності, а не думки, переконання, настрої, погляди чи наміри особи, не об'єктивовані у конкретних суспільно небезпечних діяннях, заборонених законом про кримінальну відповідальність під загрозою кримінального покарання.

Як було зазначено вище, залежно від опису суспільно небезпечних наслідків у диспозиції статті КК, відбувається

---

[1] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[2] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 196.

[3] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. С. 422.

поділ кримінальних правопорушень на діяння з матеріальним та із формальним складом[1]. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК, в диспозиції не містить вказівки на заподіяну шкоду, тому, як вказувалося вище, визнається діянням з формальним складом і є закінченим з моменту початку третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб з використанням суб'єктом малолітньої дитини[2]. Крім того, діяння, передбачене ст. 150-1 КК, є прикладом продовжуваного кримінального правопорушення, що складається із двох чи більше тотожних діянь, які є реалізацією протиправного наміру винної особи щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом[3].

Але, незважаючи на продовжуваний характер аналізованого кримінального правопорушення, кожен окремий акт випрошування, як правило, є триваючим і може охоплювати декілька окремих фактичних звернень до сторонніх осіб. Однак про систематичність варто говорити тоді, коли буде зафіксовано три і більше самостійних, завершених акти випрошування, кожен з яких може бути триваючим[4]. Закінченням одного акту випрошування є залишення певного місця, переміщення до іншого місця, заміна особи винного, що супроводжує дитину (передача малолітньої дитини іншій особі з метою використання її у жебрацтві), заміна малолітньої дитини на іншу. Водночас зміна адресата звернень з проханням подати милостиню може розглядатися як закінчення одного акту випрошування й

---

[1] Александров Ю. В. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. Киев : Атика, 2002. С. 281.

[2] Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 197; Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету*. *Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 246.

[3] Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету*. *Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 247.

[4] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 238.

початок іншого лише в тому разі, коли одночасно змінюється місце випрошування[1]. Так, *вироком Гайсинського районного суду Вінницької області від 05.10.2023 р. у справі № 129/1507/21, провадження по справі № 1-кп/129/180/2023 встановлено, що ОСОБА_4, нехтуючи моральними засадами суспільства щодо виховання дітей, з корисливих мотивів та метою отримання прибутку в період з 28.09.2020 р. по 06.05.2021 р. умисно використовувала свою дочку ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) у громадських місцях населених пунктів Вінницької області. 28.09.2021 р. в м. Гайсин використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом та відповідно до постанови Гайсинського районного суду № 129/2457/20 у зв`язку з малозначністю звільнена від адміністративної відповідальності. 22.02.2021 р. в м. Вінниці на території ринку «Урожай» використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом та згідно з постановою Вінницького міського суду Вінницької області від 13.04.2021 р. у справі № 127/7584/21 на ОСОБА_4 накладено адміністративне стягнення у виді попередження. 07.03.2021 р. в м. Вінниці використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом та згідно з постановою Вінницького міського суду Вінницької області від 13.04.2021 р. у справі № 127/7595/21на ОСОБА_4 накладено адміністративне стягнення у виді попередження. 06.04.2021 р. в м. Калинівка Хмільницького району Вінницької області використовувала свою малолітню дочку ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом та за постановою Калинівського районного суду № 132/1107/21 від 21.04.2021 р. у зв`язку з малозначністю звільнена від адміністративної відповідальності з оголошенням усного зауваження. 06.05.2021 р. в м. Вінниці зі своєю малолітньою дитиною ОСОБА_6 на руках викликала у сторонніх осіб почуття жалості та випрошувала у них гроші, тим самим*

[1] Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 98.

використовувала свою дочку для заняття жебрацтвом всупереч інтересам останньої.

ОСОБА_4 визнана винною у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК з призначенням покарання за ч. 1 ст. 150-1 КК у виді позбавлення волі на строк 1 рік шість місяців. На підставі ст. 75 КК ОСОБА_4 звільнена від відбування призначеного покарання, якщо протягом іспитового строку один рік вона не скоїть нового злочину і виконає покладені на неї обов'язки[1].

Таким чином, слід підтримати висновок науковців, що моментом закінчення використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом слід визнавати момент початку третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб з використанням такої дитини. Саме така точка зору є домінуючою у кримінально-правовій літературі[2].

Разом з тим, серед кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак аналізованого кримінального правопорушення є діяння, пов'язані з насильством чи погрозою його застосування (ч. 2), а також спричинення малолітній дитині середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3). Отже, в даному випадку аналізоване кримінальне правопорушення стає діянням із матеріальним складом і буде вважатися закінченим або з моменту застосування насильства і спричиненням у зв'язку з його

---

[1] Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 5 жовт. 2023 р. Справа № 129/1507/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/113969893.

[2] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 238; Денисов С. Ф., Гальцева К. В. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Юридична наука.* 2012. № 8. С. 55; Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. С. 122; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 452; Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. С. 99; Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 245.

застосуванням легких тілесних ушкоджень (ч. 2), або з моменту настання описаних у ч. 3 наслідків. Детально про наслідки у кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі аналізованого кримінального правопорушення мова йтиме далі, у підрозділі, який буде присвячений розкриттю вказаних ознак.

Отже, якщо говоримо про матеріальний склад кримінального правопорушення у ч. 2 і 3 ст. 150-1 КК, не можна оминути третю обов'язкову ознаку об'єктивної сторони діянь з матеріальним складом – причинний зв'язок між дією та наслідком. Необхідно констатувати, що причинний зв'язок встановлює об'єктивну межу відповідальності: не можна ставити питання про суспільну небезпеку діяння й винність особи, якщо діяння особи не сприяло настанню наслідків. Правильною є позиція, що причинний зв'язок встановлюється лише тоді, коли наслідки є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення[1]. Саме тому при вирішенні питання про наявність чи відсутність причинного зв'язку слід виходити з того, що він є об'єктивним, існує поза і незалежно від нашої свідомості та є зв'язком, унаслідок якого діяння породжує і обумовлює виникнення наслідку.

Причинний зв'язок повинен існувати лише в матеріальних складах кримінальних правопорушень. У нашому випадку – це ч. 2, ч. 3 ст. 150-1 КК, де між суспільно небезпечним діянням у вигляді використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і настанням наслідків у вигляді легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень існує необхідний причинний зв'язок. Причинний зв'язок характеризується тим, що суспільно небезпечне діяння (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом), вчинюване спеціальним (ч. 1 ст. 150-1) чи загальним (ч. 2, ч. 3 ст. 150-1) суб'єктом кримінального правопорушення є безпосередньою і достатньою причиною вказаних у ч. 2, ч. 3 ст. 150-1 суспільно небезпечних наслідків (легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень).

Досконале розуміння об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення можливе з урахуванням факультативних ознак складу кримінального правопорушення

[1] Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Київ : Атіка, 1999. С. 283.

(місця, часу, обстановки, способу, засобів та знарядь його вчинення), незважаючи на те, що такі ознаки є факультативними і на кваліфікацію не впливають. Логічною виглядає думка, що зазначені обставини не є самостійними елементами об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, оскільки не входять у поняття діяння, причинного зв'язку чи суспільно небезпечного наслідку, з яких складається їх об'єктивна сторона. Місце, час і обстановка вчинення кримінального правопорушення являють собою сукупність конкретних умов, за яких здійснюється кримінально протиправна дія (бездіяльність), розгортається об'єктивна сторона і настає результат[1]. Не дивлячись на те, що факультативні ознаки на кваліфікацію аналізованого кримінального правопорушення не впливають, вони потребують встановлення, так як можуть суттєво впливати на призначення судами покарання.

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія, що пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення, де було почато і закінчено діяння або настав результат або його вчинення саме у цьому місці робить діяння кваліфікованим[2]. Як свідчить судова практика, місцями вчинення даного кримінального правопорушення є місця масового перебування громадян (місця торгівлі (як базари, стихійні ринки, так і сучасні торгові центри), релігійні споруди чи комплекси, станції метро чи громадського транспорту, вокзали, переїзди, стадіони за умови проведення там масових заходів), часом навіть приватні помешкання громадян[3]. *Так, у*

[1] Поштаренко І. В. Ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 Кримінального кодексу України). *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України.* 2024. № 1 (4). С. 95. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.93-98.

[2] Александров Ю. В. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. Киев : Атика, 2002. С. 95.

[3] Поштаренко І. В. Факультативні ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 року). Хмельницький : НАДПСУ, 2024. С. 399.

справі № 444/3862/12 Центрально-Міського районного суду м. Кривий Ріг встановлено, що ОСОБА_1 протягом липня 2011 р., грудня 2011 р., січня-квітня 2012 р., знаходячись поблизу церкви, переслідуючи корисливу мету для збільшення доходу від жебрацтва, використовувала своїх малолітніх ОСОБА_2 та ОСОБА_3 для заняття жебрацтвом. Дії ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 1 ст. 150-1 КК. Як бачимо, місцем вчинення кримінального правопорушення був майданчик біля церкви[1]. *В іншій справі, № 1-624/12 Печерського районного суду м. Києва, місцем вчинення кримінального правопорушення стала вулиця Лаврська, на якій знаходиться Києво-Печерська Свято-Успенська Лавра. У вказаній справі встановлено, що ОСОБА_1, будучи матір'ю малолітнього ОСОБА_2, систематично, протягом тривалого часу, використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_2 для зайняття жебрацтвом, тобто систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб з метою отримання прибутку, при наступних обставинах: 6 липня 2012 р. з метою систематичного випрошування грошей, спеціально взявши з собою свою малолітню дитину ОСОБА_2, прибула до Києво-Печерської Свято-Успенської Лаври на вул. Лаврську в м. Києві, де, стоячи під стіною Києво-Печерської Свято-Успенської Лаври, використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_2 для зайняття жебрацтвом – тобто систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб з метою отримання прибутку. Такі дії жінкою вчинялися на протязі кількох днів (7, 8, 13, 14, 15, 20, 22, 27, 28 липня 2012 р.). Дії ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 1 ст. 150-1 КК*[2].

В інших матеріалах кримінального провадження місцем вчинення кримінального правопорушення став міський центральний ринок: у справі № 0549/1852/2012 *Торезького міського суду Донецької області встановлено, що ОСОБА_2, будучи матір'ю малолітньої ОСОБА_3, протягом січня 2012 р. використовувала свою малолітню дочку ОСОБА_3 для заняття*

[1] Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua /Review/25547237.

[2] Вирок Печерського районного суду м. Києва. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26961828.

жебрацтвом на території центрального ринку міста. Дії ОСОБА_2 були кваліфіковані за ч. 1 ст. 150-1 КК[1]. Чи навіть торговий центр*: у справі № 403/56312 Бабушкинського районного суду м. Дніпро встановлено, що ОСОБА_4, маючи умисел на використання своєї дитини ОСОБА_5 для систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб з метою отримання прибутку, прибула до торгового центру «Новий Центр», де, використовуючи свою малолітню дитину ОСОБА_5, займалася жебрацтвом. Дії ОСОБА_4 були кваліфіковані за ч. 1 ст. 150-1 КК*[2].

Час є обов'язковою ознакою складу конкретного кримінального правопорушення в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби. В слідчій і судовій практиці часом вчинення аналізованого кримінального правопорушення був денний час (як правило, з 9.00 до 17.00-18.00). У будні дні популярним серед суб'єктів кримінального правопорушення ставав так званий «час пік», якщо діяння вчинювалося у містах, що пояснюється зростанням кількості людей у громадському транспорті. Так, *вироком Подільського районного суду міста Києва у справі № 758/6860/21 від 03.06.2021 р. ОСОБУ_3 визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК. Так, 24.06.2020 р. ОСОБА_3, усвідомлюючи, що ОСОБА_6 є малолітньою дитиною, сиділа на тротуарі та тримала перед собою картонну коробку для збирання незаконно отриманих грошових коштів, в якій розмістила табличку, на якій в письмовій формі висловила прохання до сторонніх осіб про передачу їй грошей. При цьому остання використовувала малолітню ОСОБА_6, яка внаслідок свого малолітства та захворювання обмежена у вільному волевиявленні, для зайняття жебрацтвом, в результаті чого отримувала гроші, якими в подальшому розпоряджалася на власний розсуд. Такі ж дії ОСОБА_3 вчинила в один і той же*

[1] Вирок Торезького міського суду Донецької області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24634019.

[2] Вирок Бабушкинського районного суду м. Дніпро. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24387159.

час, з 08 години до 16 годин, 01.08.2020 р., 02.08.2020 р., 04.08.2020 р., тобто систематично використовувала малолітню ОСОБА_6 для заняття жебрацтвом, чим вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК. Суд ухвалив ОСОБА_3 визнати винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК і призначити їй покарання у виді 1 (одного) року позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК звільнити ОСОБА_3 від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 (один) рік[1].

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом зовнішніх обставин, що характеризуються прилюдністю (публічністю) або наявністю певних подій, тобто, це конкретні та специфічні об'єктивні умови, в яких вчиняється суспільно-небезпечне діяння, що у багатьох випадках може свідчити про підвищений ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення[2]. Кримінально-правове значення має лише та обстановка, яка вказана в диспозиції кримінально-правової норми. Обстановкою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК, можна визначити наявність сторонніх осіб, як і здатні задовольнити потреби суб'єкта кримінального правопорушення. Крім того, обстановка може полягати в таких умовах, за яких дитині спричиняється шкода для її здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня (пора року, погодні умови, загазованість вулиць, шкідливі для здоров'я малолітньої особи умови).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення кримінального правопорушення. У випадках, коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є ознакою конструктивною,

[1] Вирок Подільського районного суду м. Києва від 3 черв. 2021 р. Справа № 758/6860/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/97378246.

[2] Александров Ю. В. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. Киев : Атика, 2002. С. 95–96.

необхідне його спеціальне вивчення і доказування, оскільки це має значення для кваліфікації діяння. Як зазначалося вище, способом залучення дитини до жебрацтва можуть бути прохання, вказівка, спокушання грошима чи іншими благами або їх мовчазне використання[1]. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, пов'язане із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, передбачає спосіб його вчинення – насильство чи погрозу його застосування, які виступають кваліфікуючою ознакою даного кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 150-1 КК). Так, *у справі №613/23/14-к Богодухівського районного суду Харківської області встановлено, що ОСОБА_1, маючи умисел на використання малолітньої дитини ОСОБА_2 для зайняття жебрацтвом із застосуванням насильства та погрозою його застосування, примусив свою співмешканку ОСОБА_3 разом зі своїм малолітнім сином ОСОБА_2 одягати старий ношений одяг з метою виклику співчуття у сторонніх людей та займатись жебрацтвом. Дії ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 2 ст. 150-1 КК, а способом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом стало примушування із застосуванням насильства*[2].

Отже, конкретизація існуючих та запровадження і реалізація нових форм об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення сприятимуть чіткому застосуванню норм кримінального законодавства практичними підрозділами Національної поліції України, а також скасують суперечності і прогалини при вирішенні питань про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які використовують малолітню дитину для заняття жебрацтвом.

---

[1] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта : КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. С. 378.

[2] Вирок Богодухівського районного суду Харківської області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37446083.

2.3. Суб'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність, і в передбачених законом випадках наділена спеціальними ознаками, які вказані в кримінально-правовій нормі або випливають з неї[1]. В КК інститут суб'єкта кримінального правопорушення отримав своє законодавче закріплення в ст. ст. 18-22 КК, де вказано ознаки суб'єкта (осудність та вік) та міститься вказівка про можливість визнання суб'єктом лише фізичної особи.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Це визначення охоплює ознаки суб'єкта, які традиційно називають загальними: 1) особа має бути фізичною; 2) особа має бути осудною; 3) особа має досягти встановленого у законі віку. Відсутність зазначених ознак суб'єкта свідчить про відсутність ознак складу діяння.

Терміном «фізична особа» позначають людину як біологічну істоту. Попри те, що в КК на це немає прямої вказівки, зазначене об'єктивно випливає із суті поняття та норм інших нормативно-правових актів, наприклад – положень ст. 24 ЦК[2].

Друга ознака загального суб'єкта кримінального правопорушення – це осудність, тобто передбачена законом обставина, що є фіксованим показником достатніх в особи здібностей для усвідомлення своїх дій (бездіяльності) і керування ними під час вчинення кримінального правопорушення, що є необхідною умовою наявності суб'єкта кримінального правопорушення та його можливості бути

[1] Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. С. 284.

[2] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

підданим дії заходів кримінально-правового впливу[1]. Осудність – це нормальний стан психічно здорової людини. Існує презумпція психічного здоров'я: кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених законом. Якщо виникає сумнів із приводу осудності, органи досудового розслідування чи суд призначають судово-психіатричну експертизу. Особа повинна бути визнана судом осудною чи неосудною не взагалі, а лише стосовно діяння, що їй інкримінується[2]. Додамо, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, як і будь-яких інших суспільно небезпечних діянь, визнаних КК кримінальними правопорушеннями, може бути і обмежено осудною особою (тобто фізичною особою, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними). В такому разі суд враховує названу обставину при призначенні покарання, яка (обставина) може стати підставою для застосування примусових заходів медичного характеру[3].

Вік – найбільш універсальний, хоча і не абсолютний критерій досягнення чи недосягнення особою такого розвитку, за якого вона стає здатною усвідомлювати свої дії і керувати ними. У КК законодавцем визначається вік суб'єкта кримінального правопорушення у широкому значенні та пов'язується саме з можливістю притягнення до відповідальності відповідно до календарного періоду, який проходить з часу народження особи до досягнення нею певного моменту, що визначається законом як «досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Так, відповідно до положень ст. 22 КК, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення

[1] Васильєв А. А. Проблеми осудності у кримінальному праві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 21.

[2] Шувальська Л. Р. Проблема суб'єкта злочину та його психології у кримінальному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 578. С. 119.

[3] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років[1]. Дане положення є загальним правилом, проте в окремих випадках особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності у молодшому віці. У ч. 2 ст. 22 КК законодавець визначив вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа підлягає кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. М.І. Хавронюк констатує недосконаліть ст. 22 КК та непослідовність законодавця щодо визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність[2].

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, випливає безпосередньо зі змісту аналізованої статті. Батьками потерпілого або особою, яка замінює батьків, не можуть бути особи, які, за загальним правилом, не досягли 16 років. На прикладі ст. 304 КК обґрунтовується, що суб'єктом втягнення неповнолітніх у будь-які антисоціальні дії повинна визначатися лише особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку[3].

Відповідно до положень ст. 23 СК «Право на шлюб», право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам[4]. Логічно, що матір'ю чи батьком особа може стати до досягнення нею повноліття, тому теза про 18 років як вік суб'єкта у ст. 150-1 КК є спірною[5]. Вважаємо, що батьки можуть бути суб'єктами аналізованого кримінального

---

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

[2] Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. С. 82–83.

[3] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 213.

[4] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

[5] Поштаренко І. В. Вік як ознака суб'єкта у ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 407.

правопорушення до досягнення ними 14-річного віку. Вказана пропозиція підтверджується положеннями ст. 35 ЦК «Надання повної цивільної дієздатності», де зазначено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини[1].

З огляду на досягнення науки кримінального права та законодавчо визначені положення ЦК, вважаємо, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, може бути особа, яка досягла 14-річного віку і записана матір'ю або батьком дитини.

У теорії кримінального права зазначається, що поряд із загальним суб'єктом існує і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 18 КК, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Слід погодитись з думкою В.Я. Тація, який вважає, що ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що певне кримінальне правопорушення може вчинити не будь-яка особа, а лише та, яка наділена виключними ознаками[2]. Отже, ряд норм Особливої частини КК передбачають відповідальність осіб, наділених, крім ознак загального суб'єкта, додатковими ознаками, що характеризують відповідну особу як спеціального суб'єкта[3]. Ознаки спеціального суб'єкта або прямо зазначені в

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

[2] Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Киев : Юринком Интер, 2003. С. 161.

[3] Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного : дис … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. С. 75.

диспозиції статті, або їх визначають шляхом тлумачення кримінально-правових норм КК[1].

Тривалі дискусії в юридичній літературі та відсутність загальновизнаного змісту поняття «спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення», сприяли першому закріпленню поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення у чинному КК, хоча відкритим залишилося питання про ознаки спеціального суб'єкта, що обумовлено неможливістю в Загальній частині КК передбачити вичерпний перелік таких ознак[2]. Ч. 2 ст. 18 КК визначає, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Спеціальні ознаки суб'єктів кримінального правопорушення мають різний правовий зміст, що виражається в правовому статусі, професійної діяльності, що виконується, фізичних властивостях особи і наявності родинних відносин чи в особливостях вчинення дій.

Аналіз положень ст. 18 КК та ст. 150-1 КК дає підстави стверджувати, що суб'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є спеціальний суб'єкт: батьки або особи, які їх замінюють. Тобто це – фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 КК, у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність і є одним батьків потерпілого або особою, яка замінює батьків. Тобто, ознакою спеціального суб'єкта у ст. 150-1 КК є наявність родинних зв'язків між потерпілою особою і суб'єктом кримінального правопорушення. Родинні відносини з потерпілим як ознака спеціального суб'єкта кримінального правопорушення зазначаються у багатьох нормах КК. При чому,

[1] Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. С. 163; Юріков О. О. Кримінально-правова охорона об'єктів електронних комунікацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. С. 199–200.

[2] Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2004. С. 57.

їх філологічне наповнення та юридичний зміст різний[1]. Формами прояву родових зв'язків як ознаки спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень є: мати (матір) (ст. 117, ч. 2 ст. 135, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), батько (ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), батьки (ч. 3 ст. 149, ст. 150-1, ст. 164, ст. 166), особи, які їх замінюють (ст. 150-1), близькі родичі або члени сім'ї (ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156), усиновителі (ч. 3 ст. 149), опікуни чи піклувальники (ч. 3 ст. 149, ст. 166, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї (ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), вітчим, мачуха (ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323)[2].

Подружжя, в яких є дитина, та шлюб яких зареєстрований у передбаченому законом порядку, вважається батьками дитини[3]. Права та обов'язки батьків і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану (ст. 121 СК). Як зазначається у положеннях ст. 150 СК, батьки (мати та батько) зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний, моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; поважати дитину. Норми СК забороняють експлуатацію батьками дитини, а також фізичні покарання дитини батьками та застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини[4].

Згідно з положеннями ч. 3 ст. 52 Конституції України, ст. 24 Закону «Про охорону дитинства», ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального

---

[1] Мостепанюк Л. О. Родинні зв'язки як ознака спеціального суб'єкта у нормах Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2024. № 1. С. 218. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.21.

[2] Там само.

[3] Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2006. С. 16.

[4] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Основними формами влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнаються усиновлення, встановлення опіки та піклування над дітьми, патронату над дітьми (розділ IV СК).

Аналізуючи положення СК щодо виховання та розвитку дітей на предмет виявлення категорій осіб, що замінюють батьків, ми з'ясували, що такими є: 1) опікун (ч. 4 ст. 249 СК); 2) піклувальник (ч. 4 ст. 249 СК); 3) особа, що усиновила чи удочерила (ч. 4 с. 232 СК); 4) патронатний вихователь (ст. 255 СК); 5) прийомні батьки (ч.2 ст. 256-2 СК); 6) батьки-вихователі дитячого будинку (ч.2 ст. 256-6 СК); 7) фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (ст. 261 СК)[1].

У нормах Закону України «Про охорону дитинства»[2] досить часто зустрічається словосполучення «особи, які замінюють батьків, але тлумачення його змісту чи опису кола вказаних осіб нормативно-правовий акт не містить.

Відповідно до змісту ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства», усиновлення (удочеріння) – це оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки[3]. Норми СК (ст. 207) пояснюють, що усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, здійснене на підставі рішення суду[4]. Отже, усиновлювачем слід вважати особу, яка приймає на підставі рішення суду у свою сім'ю іншу дитину на правах дочки чи сина.

---

[1] Сингаївська І. В. Спеціальний суб'єкт злочинів – батьки та особи, що їх замінюють: питання термінологічної уніфікації. *Право і суспільство.* 2012. № 5. С. 107.

[2] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

[3] Там само.

[4] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

Наступною правовою формою захисту особистих прав та інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування, а також забезпечення їх утримання, виховання та навчання, є піклування. Згідно з Правилами опіки та піклування, піклування є особливою формою державної турботи про неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, хвороби батьків або позбавлення їх батьківських прав чи з інших причин залишились без батьківського піклування[1]. Як зазначається у ст. 243 СК, опіка та піклування встановлюються над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, з тією різницею, що опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування – над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Метою опіки і піклування є забезпечення виховання вказаної категорії дітей та захист їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів.

Опікуном, відповідно до положень СК, може бути призначена органом опіки та піклування за її згодою повнолітня дієздатна особа, яка здійснює опіку над дитиною, котрій не виповнилось 14 років. Піклувальник – це так само призначена органом опіки та піклування за її згодою повнолітня дієздатна особа, яка здійснює піклування над дитиною у віці від 14 до 18 років[2].

Функції опікуна чи піклувальника можуть покладатися на адміністрацію дитячого закладу або закладу охорони закладу і в такому випадку виконуються його керівником (директором, завідувачем, головним лікарем). Така ситуація може виникнути у разі, якщо позбавлена батьківського піклування дитина, яка не має опікуна чи піклувальника, постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я.

До кола осіб, що замінюють батьків, входять заклади, які у відповідності з ст. 245 СК, здійснюють щодо неповнолітніх осіб функції піклувальника (учбові заклади, виховні та лікувальні установи, школи-інтернати та загальноосвітні санаторні школи-

[1] Правила опіки та піклування : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді Міністерства освіти України від 26 трав. 1999 р. № 34/166/131/88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

[2] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

інтернати). Покладений державою на ці заклади комплекс відповідних прав та обов'язків[1] не відрізняється від змісту норми СК, присвяченої правам та обов'язкам піклувальника. Саме тому навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, виступаючи піклувальниками своїх вихованців, входять до кола осіб, які замінюють батьків.

Особами, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, є:

а) патронатний вихователь – особа, яка на підставі договору про патронат взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування. Але, відповідно до ст. 255 СК, до обов'язків патронатного вихователя входить лише піклування про дитину (забезпечення дитини житлом, одягом, харчуванням; створення умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; співпраця з батьками, іншими законними представниками дитини задля подолання складних життєвих обставин у межах та у спосіб, визначені органом опіки та піклування; забезпечення надання чи доступ до послуг, визначених договором про патронат над дитиною; сприяння контактам дитини з батьками, іншими законними представниками, родичами, крім випадків, коли батьки позбавлені батьківських прав або в судовому порядку обмежені у праві спілкування з дитиною)[2];

б) прийомні батьків і батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу – це можуть бути подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання від одного до чотирьох та не менш як п'ять дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (ст. 256-2, ст. 256-6). Прийомні батьки зобов'язані виховувати дітей, піклуватися про їх здоров'я, духовний, моральний та фізичний розвиток, створювати необхідні умови для одержання ними

[1] Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 10 верес. 2012 р. № 995/557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12#Text.

[2] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

освіти, готувати їх до самостійного життя. Батьки-вихователі зобов'язані створювати належні умови для всебічного розвитку вихованців, одержання ними освіти, підготовки до самостійного життя. Саме на батьків-вихователів покладається відповідальність за життя, здоров'я, фізичний і психічний розвиток вихованців (п. 19)[1];

в) фактичний вихователь, таким є особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту чи дитину, з інших причин позбавлену батьківського піклування, і яка зобов'язана виховувати таку дитину і піклуватись про неї так само, як опікун чи піклувальник. Це наступна форма сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Як випливає зі змісту ст. 260 та 261 СК, до фактичних вихователів дитини можна віднести вітчима, мачуху; осіб, які не є родичами дитини, але дитина на прохання родичів тимчасово перебуває у цих осіб; чоловіка (жінку), з яким матір (батько) дитини перебуває у фактичних шлюбних відносинах; чоловіка (дружину) батька-вихователя в дитячих будинках сімейного типу, прийомного батька в прийомних сім'ях, один з подружжя опікуна (піклувальника), усиновлювача[2]. Тобто фактичними вихователями визнаються особи, які здійснюють утримання та виховання дитини без офіційного оформлення таких правовідносин. При цьому в більшості випадків між дитиною і фактичним вихователем відсутні відносини рідства[3], а сімейні відносини складаються між ними в процесі виховання дитини і за своєю природою тотожні відносинам між рідними батьками та дитиною;

г) особа, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (няня, домашній вчитель);

---

[1] Положення про дитячий будинок сімейного типу : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2002 р. № 564. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text.

[2] Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. С. 14.

[3] Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2006. С. 22.

д) працівники закладів охорони здоров'я, навчальних, позашкільних навчальних та інших закладів, зобов'язані наглядати за дітьми і піклуватись про них (працівники лікарень, будинків дитини, шкіл, дитячих садочків, оздоровчих таборів, дитячих будинків та будинків-інтернатів, шкіл-інтернатів, притулків для дітей)[1].

Окремо слід розглянути питання про визнання вітчима чи мачухи особами, які замінюють батьків. Наявність у матері нового чоловіка та (або) у батька нової дружини не впливає на обов'язки батьків щодо дітей, адже даний факт не надає вітчиму (мачусі) прав чи обов'язків щодо дитини. Відповідно до ч. 2 ст. 142 СК, розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Теоретично дитина може мати і вітчима, і мачуху одночасно. При цьому, якщо батько або мати, які мають нову сім'ю та проживають окремо, дитина може ні разу в житті не бачити вітчима чи мачухи. В такому випадку говорити про їх обов'язки щодо дитини не можна[2].

Положення ст. 268 СК пов'язують виникнення обов'язків щодо утримання дитини у мачухи чи вітчима з фактом сумісного проживання їх з дитиною та відсутністю у дитини батьків чи інших родичів чи неможливістю батьків чи інших родичів надавати дитині матеріальну допомогу; при чому дані обов'язки виникають лише в тому разі наявності у вітчима (мачухи) можливості надавати дітям матеріальну допомогу[3]. За наявності у дитини живих батьків, вітчим чи мачуха не мають юридичних обов'язків з виховання дитини.

Лише у випадку смерті батьків та бажання вітчима чи мачухи піклуватися про дитину, вона може переходити із статусу вітчима чи мачухи у статус усиновлювача, опікуна чи

---

[1] Лісогор В. Г. Криміналістична характеристика особи злочинця в кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 155 КК України. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2020. Вип. 71. С. 159.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 182.

[3] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

піклувальника – і тільки в цьому випадку можна говорити про їх обов'язки по вихованню дитини[1].

Зважаючи на відсутність чіткої законодавчої регламентації кола осіб, які можуть замінювати батьків та кола осіб, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, в науковій літературі періодично лунають думки з приводу уніфікації даної термінології норм КК: у кримінально-правових нормах, передбачених ст. 155, 156, 304, 323 КК, визначення спеціального суб'єкта «батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього» пропонувалося замінити на «батьки або особи, які їх замінюють, а також особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування про потерпілого»[2].

Як свідчить практика по внесенню змін і доповнень до норм КК, законодавець неодноразово прагнув удосконалити положення КК шляхом уточнення родинних зв'язків як ознаки спеціального суб'єкта. Так, відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» від 25.09.2008 р., вказані норми зазнали змін у частині визначення суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Замість такого спеціального суб'єкта – особи, яка замінює батьків, у диспозиції ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК з'явилися ознаки іншого спеціального суб'єкта – вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього[3]. Тобто,

---

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 183.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 212; Сингаївська І. В. Спеціальний суб'єкт злочинів – батьки та особи, що їх замінюють: питання термінологічної уніфікації. *Право і суспільство.* 2012. № 5. С. 108.

[3] Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх : Закон України від 25 верес. 2008 р. № 600-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/600-17#Text.

законодавець розширив і уточнив коло спеціальних суб'єктів даних правопорушень.

Згодом, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14.03.2018 р. перелік спеціальних суб'єктів у вказаних нормах знову зазнав змін. Так, ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК на сьогодні, замість матері, батька, вітчима, мачухи, опікуна чи піклувальника спеціальним суб'єктом визначають близьких родичів або членів сім'ї[1].

Але, провівши роботу з уточнення диспозицій ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156, законодавець упустив такого ж спеціального суб'єкта, «особу, яка замінює батьків», у ст. 150-1 КК, що свідчить про відсутність системності законодавчих процесів щодо удосконалення норм КК.

Таким чином, сьогодні змушені констатувати ситуацію, коли ознаки спеціального суб'єкта «особа, яка замінює батьків» у двох нормах КК (ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156) зазнали змін і включають членів сім'ї чи близьких родичів, осіб, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, а у ст. 150-1 КК залишилися в тому варіанті, що існував на момент прийняття відповідної норми.

Положення п. 1 ст. 3 КПК, яке тлумачить розуміння терміну «близькі родичі та члени сім'ї», охоплює більшість вищевказаних родинних зв'язків як ознак спеціальних суб'єктів (мати, батько, усиновителі, опікуни чи піклувальники, вітчим, мачуха). Тому логічним є висновок про потребу уніфікації вищевказаних термінів шляхом заміни їх відповідно до змісту п. 1 ст. 3 КПК. Разом з тим, проект нового КК у п. 66 ст. 1.4.1. «Значення термінів Кримінального кодексу» Розділу 1.4. «Глосарій» пропонує визнавати членами сім'ї подружжя та їх дітей до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання, а також осіб, які спільно проживають, незалежно від перебування в шлюбі, що пов'язані спільним побутом і

[1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації : Закон України від 14 берез. 2018 р. № 2334-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#n13.

мають взаємні права та обов'язки (крім прав та обов'язків, які не мають характеру сімейних)[1].

Отже, стає зрозумілим, що за межами регулювання п. 1 ст. 3 КПК залишилося два спеціальних суб'єкти – особи, які замінюють батьків та особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї. Як було зазначено вище, до кола осіб, які замінюють батьків, входять ті особи, які, відповідно до положень КПК, є близькими родичами та членами сім'ї (опікун; піклувальник; особа, що усиновила чи удочерила).

Відповідно до напрацювань доктрини кримінального права, патронатний вихователь, прийомні батьки, батьки-вихователі дитячого будинку, фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування одночасно вважаються і особами, які замінюють батьків, і особами, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї. Тому, з огляду на те, що вказані терміни співвідносяться як частина і ціле, немає сенсу вживати в різних нормах КК вказані словосполучення «особи, які замінюють батьків» та «особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї». Термін «особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» є більш повним і законодавчо обґрунтованим. Даний термін є більш ширшим ще й тому, що охоплює вітчима і мачуху. І така пропозиція видається доцільною з огляду на сьогодення: в умовах воєнного стану, коли діти можуть перебувати під опікою чи піклування поза законом (не у встановленому законом порядку) чи перебувати на вихованні у сторонніх або зовсім чужих осіб, виникає необхідність спеціальним суб'єктом аналізованого правопорушення вважати і мачуху чи вітчима.

Крім того, вживання словосполучення «особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» дозволить уніфікувати положення КК і запровадити наскрізну кримінально-правову термінологію. Як було зазначено вище, на момент прийняття КК в 2001 р. у ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК спеціальним суб'єктом, як і в ч. 1

[1] Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv.

ст. 150-1 КК, визнавалися «особи, які замінюють батьків». У 2008 р. законодавець «батьків» як ознаку спеціального суб'єкта замінив на «вітчима, мачуху, опікуна чи піклувальника, а також особу, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього». Через 10 років, у 2018 р. у даних нормах замість матері, батька, вітчима, мачухи, опікуна чи піклувальника спеціальним суб'єктом визначають близьких родичів або членів сім'ї. При цьому, ознаки спеціального суб'єкта у ст. 150-1 КК залишилися без змін.

В чинній редакції ч. 1 ст. 150-1 КК суб'єктом кримінального правопорушення визнається особа, для якої малолітня дитина є чужою. Випадки використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у вітчизняній судовій практиці є непоодинокими. Так, *у справі № 216/8196/15-к Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у кримінальному провадженні за № 12015040770002920 від 04.10.2015 р. ОСОБА_5 обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК. Встановлено, що ОСОБА_5, не маючи жодного постійного заробітку, достовірно знаючи, що її племінники: ОСОБА_8 та ОСОБА_9 є малолітніми, умисно, з метою отримання додаткового прибутку на проживання, а також з метою отримання матеріальної вигоди та наживи, вирішила використати своїх малолітніх племінників ОСОБА_8 та ОСОБА_8 для заняття жебрацтвом, тобто для систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. 24.08.2015 р. ОСОБА_5 привезла малолітніх ОСОБА_8 та ОСОБА_8 до Криворізького академічного міського театру драми та музичної комедії імені Т.Г. Шевченка, де шляхом обіцянки придбання солодощів переконала їх у необхідності стояти біля неї в той час, коли сама випрошувала гроші у сторонніх осіб, тобто жебракувала. Такі ж дії ОСОБА_5 вчинила 01.09.2015 р., 02.10.2015 р., 03.10.2015 р. Таким чином, ОСОБА_5 систематично, у період часу з 24.08.2015 р. до 03.10.2015 р., тобто більше трьох разів, використовувала чужих малолітніх дітей, а саме своїх малолітніх племінників ОСОБА_8 та ОСОБА_9 для заняття жебрацтвом.*

Дії ОСОБА_5 органами досудового слідства правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 150-1 КК за ознаками використання

чужих малолітніх дітей для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб). ОСОБА_5 визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК та їх призначено покарання у вигляді обмеження волі строком на 1 (один) рік. На підставі ст. 75 КК ОСОБА_5 звільнена від відбуття покарання у вигляді обмеження волі з випробуванням строком на 1 (один) рік[1].

З огляду на викладене, пропонується розширити коло суб'єктів даного кримінального правопорушення шляхом викладення диспозиції ч. 1 ст. 150-1 КК у такому вигляді: «використання близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб)…».

2.4. Суб'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення відіграє дуже важливу роль під час його кваліфікації. Це пояснюється тим, що саме вказаний елемент дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки особи, а також встановити мотивацію протиправного вчинку. Тобто, суб'єктивна сторона є психологічним змістом кримінального правопорушення та характеризує його внутрішню сторону. Суб'єктивна сторона нерозривно пов'язана з іншими елементами складу, оскільки в психіці суб'єкта знаходять відображення усі об'єктивні якості діяння[2].

[1] Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 30 груд. 2015 р. Справа № 216/8196/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/56990063.

[2] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 148.

До ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносять такі ознаки, як вина (обов'язкова ознака), мотив, мета та емоційний стан (факультативні ознаки)[1]. Отже, зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують вина, мотив, мета вчинення правопорушення та емоційний стан особи. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку є різними[2].

Відповідно до ст. 23 КК, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності[3]. Отже, законодавчо встановлено дві форми вини: умисел та необережність.

Відповідно до основних положень концепції вини, запропонованої О.М. Костенком, поняття вини визначається як вияв волі і свідомості особи, які утворюють комплекс ілюзій у виді протиправного діяння, що визначається кримінальним правопорушенням[4]. Така позиція дає змогу розглядати вину та її форми як єдність суб'єктивного та об'єктивного у поведінці суб'єкта кримінального правопорушення.

О.В. Авраменко зазначає, що при вчиненні кримінального правопорушення у свідомості особи, яка здійснює посягання, відбуваються психічні процеси – особа оцінює своє діяння, передбачає його наслідки, керується певними мотивами, намагається досягти відповідної мети. Ці психічні процеси є тим, що не піддається безпосередньому сприйняттю, а відбувається у

[1] Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : консп. лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 90.

[2] Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. С. 159.

[3] Сенько М. М., Беленок В. П. Деякі проблеми вини в злочинах з формальним складом. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми практичного застосування та перспективи удосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 7–8 квіт. 2006 р.) : у 2 ч. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. 2. С. 261–264.

[4] Мала енциклопедія кримінального права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, З. А. Тростюк. Київ : Кондор, 2012. С. 35.

свідомості та волі особи. Тому їх відносять до внутрішньої, суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення[1].

З огляду на наявність у КК складів кримінальних правопорушень із формальним і матеріальним складом, вказане визначення потребує уточнення. Тому слушними є доповнення Р.В. Вереші про те, що під час вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом суб'єкт передбачає, що вчинювані ним діяння є суспільно небезпечними і можуть потягти за собою певні негативні зміни в об'єкті посягання. Отже, у діяннях із формальним складом встановлення ознаки передбачення ґрунтується на усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій і передбаченні внаслідок їх вчинення негативних змін у сфері охоронюваних КК об'єктів[2].

Цікавою також є думка В.П. Ємельянова стосовно того, що вина як невід'ємна складова суб'єктивної сторони кримінального правопорушення не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони кримінального правопорушення відіграють також мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності суб'єкта кримінального правопорушення, до яких в юридичній літературі відносять емоційний стан, потреби та інтереси особи, яка вчиняє кримінально протиправне посягання[3]. Зауважимо, що останні явища (потреби та інтереси особи) не можна розглядати в якості самостійних елементів суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, так як вони тісно пов'язані з об'єктом правопорушення.

Водночас у науці кримінального права виділяється так звана складна форма вини. Р.В. Вереша зазначає, що сутність складної вини полягає в тому, що вона має похідний характер від умислу та необережності і займає окреме самостійне місце

---

[1] Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2008. С. 8.

[2] Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. С. 214.

[3] Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. С. 118–119.

серед форм вини. Складна вина існує при неоднорідності психічного ставлення до суспільно небезпечного діяння і до його наслідку. При дослідженні кримінальних правопорушень із складною виною має значення саме складний склад кримінального правопорушення з ознаками двох і більше наслідків[1]. Кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини, або так звана «складна» вина завжди викликала і викликає багато дискусій, адже безпосередньо стосується свободи вибору поведінки суб'єкта. Це означає, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, усвідомлює фактичні та соціальні властивості прояву необхідності, але діє протилежно[2]. У такому разі має місце особлива змішана форма вини, або ж, як її ще називають, – складна форма вини, під якою розуміють особливе психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, яке характеризується умислом (прямим або непрямим) щодо суспільно небезпечної дії чи бездіяльності у межах основного складу кримінального правопорушення та необережністю у виді кримінальної протиправної самовпевненості або кримінальної протиправної недбалості щодо похідних наслідків, передбачених у кваліфікованому чи особливо кваліфікованому складі кримінального правопорушення[3]. Законодавець не передбачає наявність складної форми вини, проте, як демонструє практика, така форма об'єктивно існує. Враховуючи це, органи досудового розслідування та суд в разі наявності у складі правопорушення змішаної форми вини здатні обирати лише одну з двох передбачених форм.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 КК, не містить вказівки на форму вини, тому для визначення її форми слід давати цілісну характеристику суб'єктивним ознакам ст. 150-1 КК, яка полягає в оцінці ставлення суб'єкта до окремих об'єктивних

---

[1] Вереша Р. В. Основні проблеми складної вини у кримінальному праві України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 4 (37). С. 177.

[2] Вереша Р. В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 2 (35). С. 181.

[3] Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. С. 278.

ознак вчиненого діяння. Оскільки ст. 150-1 КК має кілька частини, перша з яких передбачає простий склад, а ч. 2 і ч. 3, відповідно, кваліфікований, то слід характеризувати форми вини даного кримінального правопорушення, виходячи із ставлення винної особи до кожного дії, які передбачені у його складі.

Так, говорячи про склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК, слід пам'ятати, що аналізоване діяння має формальний склад. Тому для кваліфікації в діях особи достатньо лише виявити, щоб малолітня дитина (діти) почала використовуватися для зайняття жебрацтвом. Як зазначає з цього приводу О.І. Бєлова[1], така законодавча конструкція складу виключає можливість вчинення діянь з необережності, оскільки, якщо суспільно небезпечні наслідки винесені за межі складу, то особа не має можливості їх передбачити або легковажно розраховувати на відвернення останніх, або не передбачати можливості їх настання за умови, що вона мала і могла це передбачити. Таким чином, для ч. 1 ст. 150-1 КК характерною є лише умисна форма вини, причому умисел – лише прямий[2].

Таким чином, ми можемо констатувати, що зі змісту диспозиції ст. 150-1 КК випливає вказівка на умисну форму вини. З цього приводу з-поміж учених немає заперечень. Крім того*, в окремих випадках суди не тільки встановлювали умисну форму вини, а й визначали вид умислу. Так, у справі № 307/1564/22 (судове провадження № 1-кп/307/134/22) Тячівського районного суду Закарпатської області встановлено: ОСОБА_4 виховуючи свою малолітню дитину ОСОБА_6, діючи умисно з прямим умислом, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, у період з 22.04.2022 р. по 04.05.2022 р., у будні дні під час зайняття*

[1] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 121.

[2] Поштаренко І. В., Кравчук Т. І. Особливості визначення суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2025. Вип. 1 (23). С. 191.

жебрацтвом, систематично випрошуючи гроші у сторонніх осіб з метою отримання прибутку, використовувала власну дитину ОСОБА_6, яка постійно знаходилась біля неї, тобто випрошувала грошові кошти разом з нею, чим викликала в перехожих жалість та милосердя, в зв`язку з чим перехожі давали їй грошові кошти. Дії обвинуваченої ОСОБА_4 органами досудового розслідування кваліфіковані за ч. 1 ст. 150-1 КК, тобто у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб).

Суд визнав ОСОБУ_4 винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК та призначив їй покарання у виді 2 (двох) років позбавлення волі. На підставі ст. 79 КК ОСОБА_4 звільнена від призначеного покарання, якщо вона протягом одного року не вчинить нового злочину[1].

Як зазначає І.В. Дегтярьова, особливістю суб'єктивної сторони складу діяння, передбаченого ст. 150-1 КК, є вчинення його тільки з прямим умислом[2]. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом визнається вчиненим умисно, якщо винна особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання або свідомо припускала їх настання. Ставлення винної особи до наслідків у вигляді середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК) може характеризуватися необережністю[3].

Що стосується ставлення винної особи до використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, то воно має бути усвідомленим, що і свідчить про умисне ставлення до діяння. В свою чергу, усвідомлення особою змісту і характеру вчиненого

[1] Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 3 серп. 2022 р. Справа № 307/1564/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/105542889.

[2] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[3] Там само.

діяння супроводжується бажанням його вчинення. Саме така оцінка психічного ставлення суб'єкта до вчиненого ним суспільно небезпечного діянню випливає зі змісту ст. 24 КК, незважаючи на те, що визначення, сформульовані в ній, зорієнтовані на кримінальне правопорушення з матеріальним складом. Під час використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом суб'єкт усвідомлює, що його діяння заподіює шкоду відносинам, спрямованим на охорону волі малолітніх. Отже, усвідомлення суспільної небезпечності використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і бажання такого використання свідчить про умисне вчинення діяння. У разі встановлення того, що суб'єкт не усвідомлював фактичної сторони вчиненого діяння, не можна говорити про умисел[1].

Як відзначалося раніше, при визначенні особливостей об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, це посягання має формальний склад. У науці кримінального права відомі дві основні позиції щодо питання про зміст вини при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом. Перша розглядає вину як психічне ставлення не тільки до дій, а й до суспільно небезпечних наслідків. Однак така конструкція умислу в формальних складах не одержала визнання, тому що:

1) у ній змішуються два різні питання: про те, що не буває кримінальних правопорушень без наслідків, тобто таких, що не заподіюють шкоди суспільним відносинам, і про те, що є цілий ряд кримінальних правопорушень, котрі виражаються у заподіянні конкретних наслідків, прямо передбачених законом;

2) вона ігнорує об'єктивне розходження між матеріальними і формальними складами, обумовлене їх законодавчою конструкцією;

3) у спробі довести можливість непрямого умислу в формальних складах вона відступає від законодавчого опису умислу і робить предметом бажання не наслідки, а соціальні властивості діяння (особа свідомо допускає суспільно небезпечний характер дії);

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4) вона, всупереч законодавчому умислу, ігнорує вольовий чинник, без якого взагалі неможливо оцінювати ту чи іншу поведінку[1].

Інша позиція стосується того, що воля суб'єкта в цих випадках спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом переміщається з наслідків на діяння. Тому правильним є висновок, що суб'єктивна сторона аналізованого діяння знаходить свій вираз у психічному ставленні особи саме до діяння, яке може бути вчиненим лише з прямим умислом[2].

Крім того, при дослідженні суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом необхідно точно встановити факт обізнаності винної особи про те, що потерпілий не досяг 14 років і є малолітнім. Це важливий момент для правильної юридичної оцінки дій винної особи, оскільки не виключені випадки, коли суб'єкт, використовуючи малолітню дитину для заняття жебрацтвом, не обізнаний про її вік. Винний може припускати, що потерпілий є малолітнім, але байдуже до цього ставиться. В той же час неможливо виключити випадки, коли винна особа не знає про вік особи, яку вона використовує для заняття жебрацтвом, хоча за обставинами справи в нього була можливість мати точне уявлення про це. Тому правильно сформулювати позицію, що вина суб'єкта кримінального правопорушення стосовно дій з використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може характеризуватись як прямим, так і непрямим умислом, а щодо факту малолітства потерпілого – як умислом (прямим чи непрямим), так і необережністю у вигляді кримінальної протиправної недбалості.

Отже, обов'язково слід наголосити на усвідомленні винною особою віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом, оскільки дане діяння наявне лише за умови, що дитина є малолітньою. Наведене дає підстави стверджувати, що ставлення до віку дитини, яка використовується для зайняття

---

[1] Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 142–143.

[2] Там само. С. 143.

жебрацтвом, характеризується прямим умислом, за якого винний усвідомлює факт залучення дитини такої вікової категорії, та бажає цього[1].

У зв'язку з викладеним О.І. Белова ставить запитання: як саме має ставитися винна особа до вказаних у ч. 3 ст. 150-1 КК наслідків вчиненого діяння – умисно, необережно чи, можливо, і умисно, і необережно?[2]. У науковій літературі єдність думок з цього приводу відсутня. Сьогодні не існує спільного єдиного підходу до вирішення питання щодо форми вини у правопорушеннях, подібних за законодавчою конструкцією (основний склад сформульовано як формальний і його ознакою є вчинення діяння з прямим умислом, а кваліфікований (особливо кваліфікований) склад є матеріальним)[3]. Дослідниця наводить кілька варіантів вирішення цього питання:

1) суб'єктивна сторона характеризується лише стосовно основного складу кримінального правопорушення, де вказується, що діяння може бути вчиненим лише з прямим умислом. При цьому ставлення особи до наслідків, передбачених як ознака кваліфікованого складу кримінального правопорушення, спеціально не розглядається, з чого може випливати висновок про те, що воно також має характеризуватися прямим умислом. Прикладами цього може бути якраз і вирішення цього питання щодо ч. 2 ст. 150-1 КК[4];

2) ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків, що є ознаками кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу

[1] Поштаренко І. В., Кравчук Т. І. Особливості визначення суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2025. Вип. 1 (23). С. 191.

[2] Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 139.

[3] Там само.

[4] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. С. 432–433; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. С. 284.

кримінального правопорушення характеризується окремо й визначається, що воно має бути виключно необережним[1];

3) ознакою суб'єктивною сторони кваліфікованого складу кримінального правопорушення, що передбачає настання наслідків, може бути непрямий умисел або необережність (наприклад, така думка висловлюється щодо ч. 2 ст. 150 КК – експлуатація дітей, що спричинила істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини)[2];

4) суб'єктивна сторона кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, що передбачають у якості обов'язкової ознаки настання суспільно-небезпечних наслідків, може характеризуватися умисною або необережною формою вини[3].

Останній спосіб вирішення проблеми визначення суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, основний склад яких є формальним і характеризується прямим умислом, а кваліфікований (особливо кваліфікований) – матеріальним, є найбільш переконливим. Ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків, які передбачені як кваліфікуючі або особливо кваліфікуючі ознаки розглядуваних діянь, може характеризуватися або умисною, або необережною формою вини.

Значно складніше визначити форму вини у ч. 2 та ч. 3 ст. 150-1 КК, що містить такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення дій щодо чужої малолітньої дитини, застосування насильства чи погроза його застосування, повторність, вчинення особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 150, 303, 304 КК, вчинення дій за попередньою змовою групою осіб або організованою групою, а також спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень.

Говорячи про таку кваліфікуючу ознаку, як застосування насильства чи погроза його застосування, слід зазначити, що для

---

[1] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. С. 369–370.

[2] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. С. 354–355.

[3] Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. С. 309–312; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. С. 401–404.

кваліфікації дій винної особи у даному випадку достатньо лише усвідомлення нею самого факту застосування насильства чи погроза його застосування. Настання наслідків у даному випадку не є обов'язковим і не має значення при кваліфікації дій особи, оскільки дії становлять формальний склад кримінального правопорушення. Отже, дані дії вчиняються винною особою з прямим умислом, за якого вона усвідомлює факт застосування насильства чи погроза його застосування.

В описаній ситуації, коли відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, що є ознакою кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу кримінального правопорушення, характеризується необережністю, тоді як основний склад кримінального правопорушення передбачає умисну форму вини, має місце подвійна (змішана) форма вини. Таким чином, вчинення правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 150-1 КК, можливо тільки при необережному ставленні суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків.

Ставлення до спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень характеризується необережною формою вини, що, згідно ст. 25 КК, поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість і кримінальну протиправну недбалість. Кримінальна протиправна самовпевненість має свої особливості, які дають достатні підстави для негативної оцінки психічного ставлення суб'єкта до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння і його суспільно небезпечних наслідків[1]. Легковажність, недостатня продуманість своїх дій, неповага до чужих інтересів – така психологічна характеристика кримінальної протиправної самовпевненості в кримінальному праві[2]. Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їхнє відвернення.

[1] Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 152–153.

[2] Там само. С. 164.

Розрахунок на зазначені вище обставини дозволяє суб'єкту з'ясувати відносну значимість покладених на нього обов'язків. Суб'єкт вважає, що відхилення, які допускаються саме ним, не призведуть до настання суспільно небезпечних наслідків[1]. Бажання уникнути настання суспільно небезпечних наслідків при розрахунку не на конкретні обставини, а на «що-небудь», на «либонь», на якусь випадковість свідчить про психічне ставлення суб'єкта до таких наслідків у виді непрямого умислу. Таке ставлення до небезпечних наслідків зобов'язує розцінити діяння особи як умисне правопорушення проти життя і здоров'я потерпілого та змінює кваліфікацію вчиненого.

Відповідно до ч. 3 ст. 25 КК, необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

Відносно наслідків використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у вигляді середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження також слід говорити як про непередбачувані і, в силу їх не передбачення, небажаним. Підставою кримінальної відповідальності за недбале заподіяння шкоди є факт заподіяння шкоди життю і здоров'ю малолітнього, а умовами відповідальності – обов'язок і можливість утриматися від посягання на об'єкт кримінального правопорушення[2]. З урахуванням викладеного, психічне ставлення суб'єкта до використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може виражатися у вигляді прямого умислу, а ставлення до суспільно небезпечних наслідків – у вигляді кримінальної протиправної самовпевненості або кримінальної протиправної недбалості.

Теоретичний аналіз вини передбачає також розгляд її інтелектуального і вольового моментів, тобто характеристики внутрішнього ставлення суб'єкта до вчиненого з погляду сформульованих у законі комбінацій інтелектуальних і вольових

[1] Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 155–156.

[2] Там само. С. 157.

процесів, що відбуваються в психіці особи в зв'язку зі вчиненням, зокрема, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. При цьому інтелектуальний момент умислу – це усвідомлення суб'єктом об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, відображення в його психіці фактичної і юридичної сторін посягання[1].

Ю.В. Орел визначає інтелектуальний момент вини як усвідомлення особою характеру здійснюваних дій, тобто засновану на мисленні здатність людини розуміти як фактичну сторону своїх дій і обставин, за яких вони відбуваються, так і їх соціальний зміст і значення. Найважливішою передумовою усвідомлення характеру своїх дій є здатність людини передбачати їх можливі наслідки (фактичну сторону і соціальний зміст), тобто сприймати причинний зв'язок між діями і наслідками[2]. У наукових працях зазначається, що реальність передбачення особою наслідків своїх дій свідчить про достатні знання або досвід, який накопила у результаті попередньої роботи.

Однак інтелектуальна сторона його психічної діяльності не обмежена лише усвідомленням фактичних ознак вчиненого. Суб'єкт усвідомлює і соціальне значення вчинюваного ним посягання, тим самим розуміння цієї обставини є усвідомленням суб'єктом безпосереднього об'єкта діяння – волі особи, право на яку встановлено Конституцією України[3].

Таким чином, викладене дає можливість сформулювати інтелектуальну ознаку прямого умислу при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом як усвідомлення особою суспільної небезпечності свого діяння в тому, що вона обмежує свободу потерпілого.

---

[1] Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 144.

[2] Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право.* 2015. № 1. С. 146.

[3] Вереша Р. В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 2 (35). С. 171–184.

Характеристика прямого умислу при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не вичерпується лише розглядом його інтелектуальної ознаки, оскільки остання нерозривно пов'язана з вольовим ставленням до вчиненого. Встановлення того факту, що особа, усвідомлюючи фактичні ознаки і суспільно небезпечний характер діяння, бажала його вчинення, є достатнім для констатації прямого умислу. Отже, вольовий момент умислу при використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом виявляється в бажанні вчинити певні дії щодо обмеження волі потерпілого[1].

Інтелектуальний момент кримінальної протиправної самовпевненості характеризується в законі словами «особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності)». Деякі вчені вважають, що при цьому виді необережності у суб'єкта відсутнє усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваного діяння, а ознакою самовпевненості є лише обов'язок і можливість такого усвідомлення[2]. Інші, навпаки, вважають, що усвідомлення потенційної суспільної небезпечності діяння охоплюється змістом самовпевненості[3]. При кримінальній протиправній самовпевненості ставлення суб'єкта до наслідків використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом виражається в спричиненні середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК).

Вольовий момент кримінальної протиправної самовпевненості відображається в законі вказівкою на те, що особа легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків. Такого роду розрахунок при самовпевненості має передумовою наявність певних обставин, які здатні нейтралізувати можливість настання передбачуваних

[1] Вереша Р. В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 2 (35). С. 174.

[2] Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. С. 153–154.

[3] Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Право України*. 2001. № 8. С. 107.

наслідків. Ці обставини за своїми властивостями повинні бути об'єктивно здатними запобігти настанню наслідків (життєвий досвід, професійна майстерність, дії інших осіб, у тому числі самого потерпілого).

У юридичній науці багато уваги приділялося питанню мотиву кримінального правопорушення: поняттю, зв'язку з виною та її формами, класифікації, юридичному значенню та іншим аспектам. Але, як зазначає з цього приводу А.В. Савченко, ні в психологічній, ні в юридичній літературі поки що не вироблено загальновизнаного поняття як мотиву людської поведінки або діяльності, так і поняття мотиву кримінального правопорушення. Вчений пропонує власне визначення мотиву кримінального правопорушення як інтегрального психічного утворення, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Сам мотив треба вважати початковою спонукальною причиною, витоком кримінального правопорушення[1]. Мотив для різних кримінальних правопорушень має різне значення, але у діянні, передбаченому ст. 150-1 КК, мотив не названий, та його можна з'ясувати із сутності самого діяння. У цьому разі психологічна потреба, яка є основою мотиву вчинення кримінального правопорушення, може бути задоволена шляхом отримання матеріальної вигоди або прибутку, що можливо лише за умови використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. У таких випадках[2] вчинення дій, суспільна небезпека яких не передбачена законом, залежно від настання наслідків, є засобом задоволення потреб, які покладені в основу мотиву кримінального правопорушення.

Отже, враховуючи формальний склад аналізованого правопорушення, слід зауважити, що в основі вчинення винною особою дій лежить корисливий мотив, який має на меті отримання матеріальної вигоди або прибутку.

[1] Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. С. 9, 14–15.

[2] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 135.

Мета у вигляді отримання матеріальної вигоди притаманна лише кримінальним правопорушенням з корисливих мотивів. Це означає, що задоволення даної потреби можливо лише при використанні малолітньої дитини для заняття, але в жодному разі не внаслідок завдання шкоди здоров'ю, фізичному розвитку або освітньому рівню дитини.

Щодо мети використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, то Законом України від 15.01.2009 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування» було встановлено обов'язкову ознаку суб'єктивного складу – мету отримання прибутку[1]. Отже, мета, закріплена в диспозиції ст. 150-1 КК, свідчила, що кримінально караним вважалося лише таке використання малолітнього, що вчинялося для отримати грошей; єдиним стимулом до такої діяльності було прагнення винного отримати вигоду матеріального характеру; корисливий мотив і мета отримання прибутку визнавалися обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу даного кримінального правопорушення; закріплення корисливого мотиву та мети отримання прибутку як обов'язкових ознак складу, передбаченого ст. 150-1 КК, було науково необґрунтованим та практично недоцільним кроком законодавця, адже вказані ознаки не впливали на ступінь та характер суспільної небезпечності описуваного діяння та призводили до неаргументованого звуження сфери застосування ст. 150-1 КК.

Але Законом України від 05.07.2011 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи» виключено вказівку на обов'язкову мету вчинення діяння, передбаченого ст. 150-1 КК, – отримання прибутку[2]. На думку І.В. Дегтярьової, таке рішення законодавця

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 15 берез. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb23511.

[2] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи : Закон України від 5 лип. 2011 р. № 3571-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3571-17.

є правильним, тому що суспільна небезпечність кримінального правопорушення визначається не корисливим мотивом або метою отримання прибутку, а характером дій стосовно дитини, що негативно впливає на її фізичний і моральний розвиток. Небезпеку становлять і об'єктивні умови, в яких відбувається використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, адже відсутність вказівки на мету полегшить доказування наявності ознак використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, оскільки якщо винний не отримав прибутку, але використовував малолітню дитину для заняття жебрацтвом, встановити мету неможливо[1].

Щодо емоційного стану особи як факультативної ознаки складу кримінального правопорушення в позиціях вчених одностайності не спостерігається. Розглядаючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 133 КК, Р.В. Вереша зробив висновок про те, що завідомість необхідно розглядати не лише як самостійно існуючу ознаку суб'єктивної сторони, не пов'язуючи її із іншими елементами складу кримінального правопорушення, а лише у зв'язку із ними і обов'язково як ознаку умислу чи необережності при визначенні форм та видів вини[2]. Частка «не лише» свідчить про те, що ознака завідомості є специфічною самостійною факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка має тісний взаємозв'язок з виною. Дана позиція є досить оригінальною, адже більшість вчених розглядають завідомість в якості частини такої категорії, як вина. На думку В.М. Савицької, завідомість варто розглядати в якості ознаки, що додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достеменній обізнаності та явному усвідомлені винуватого

[1] Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

[2] Вереша Р. В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 2 (36). Т. 13. С. 60.

заздалегідь до вчинення кримінального правопорушення юридично значущих обставин, передбачених КК[1].

Як зазначають М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, згадана розбіжність у думках викликана тим, що емоційний стан особи можна розглядати у двох аспектах. Якщо розглядати емоційний стан як чинник, що впливає на здатність винного усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, такий емоційний стан буде стосуватися категорії осудності – ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Якщо йдеться про емоційний стан, який не впливає на здатність винної особи усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, емоції стосуються суб'єктивної сторони як відображення певних психічних процесів суб'єкта кримінального правопорушення, що виражають його потреби і здатні дати відповідь на питання про фактори, які спонукали винного вчинити кримінальне правопорушення[2]. Додамо, що серед всіх кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК, емоційний стан є обов'язковою ознакою лише двох складів діянь (ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» та ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання»), в яких згадується стан сильного душевного хвилювання. При вчиненні інших кримінальних правопорушень емоційний стан особи може мати й інший вияв, проте в такому випадку може враховуватися судом лише при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання. Отже, стан сильного душевного хвилювання є емоційним станом особи (видом емоції), і його слід розглядати як ознаку, що характеризує суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення в цілому[3].

[1] Савицька В. М. Поняття завідомості у кримінальному праві України. *InterConf*. 2020. № 18. С. 208.

[2] Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного : дис … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. С. 185–186.

[3] Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2008. С. 79.

Отже, суб'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом характеризується лише прямим умислом. При цьому винна особа усвідомлює, що використовує для заняття жебрацтвом малолітню дитину і бажає вчинити зазначені дії. Ставлення винного до наслідків у вигляді спричинення малолітньому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК) характеризується необережністю. При наявності умислу на заподіяння наслідків кваліфікація буде здійснюватися за сукупністю діянь, передбачених ч. 3 ст. 150-1 і ст. 122 чи ст. 121 КК.

Ставлення особи до віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом, характеризується прямим умислом, за якого винний усвідомлює факт залучення дитини такої вікової категорії, а до того ж бажає цього.

Враховуючи формальну конструкцію даного складу кримінального правопорушення, приходимо до висновку, що в основі вчинення винною особою дій, зазначених у диспозиції ст. 150-1 КК, лежить корисливий мотив, який має на меті отримання матеріальної вигоди або прибутку. На сьогодні, на відміну від редакції КК до 05.07.2011 р., мета не є обов'язковою ознакою складу аналізованого кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 3
КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ, КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ ІЗ СУМІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

3.1. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Проблемні питання розуміння ознак, які кваліфікують кримінальні правопорушення, досить часто обговорюються у доктрині кримінального права. Так, правова природа ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, подвійна:

а) вони входять у сукупність ознак складу кримінального правопорушення і тому повинні бути наділені набором тих рис, які властиві ознакам складу кримінального правопорушення. Така здатність допомагає впливати на кваліфікацію вчиненого, а також викликати появу нової санкції, що відображає специфіку диспозиції. У зв'язку з тим, що такі ознаки належать до ознак складу кримінального правопорушення, їх встановлення складає виключну прерогативу законодавця. Тому види кожної кваліфікуючої ознаки повинні бути чітко і однозначно визначені законодавцем у нормі, яка відображена у статті КК[1];

б) вони не входять у ту єдино можливу сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його відповідно до КК як кримінально протиправне та каране. Натомість, дані ознаки використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного виду діянь, встановлення нових меж кримінальної караності чи посилення санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом кримінального правопорушення[2].

[1] Різник О. Р. Ознаки, які кваліфікують склади злочинів, що пов'язані з незаконним позбавленням волі: поняття та система. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 60. С. 43–44. DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.60.40-54.

[2] Там само.

Кваліфікуючі ознаки є засобом диференціації кримінальної відповідальності, вони не створюють нової кримінально-правової заборони, вони лише змінюють конкретний прояв кримінальної протиправності та караності вчиненого. Заслуговує на схвалення позиція, що ознаками, що кваліфікують кримінальне правопорушення, є прямо вказані у законодавстві про кримінальну відповідальність ознаки складу кримінального правопорушення, які є узагальненим позначенням обставин його вчинення, що змінюють ступінь суспільної небезпеки порівняно з відображеним в основному складі кримінального правопорушення, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу кримінального правопорушення та мають імперативний характер[1]. Як видно з наведеного визначення, для позначення аналізованих ознак застосовується термінологічний зворот «кваліфікуючі» або «особливо кваліфікуючі ознаки»[2]. Існує позиція, що використання мовних конструкцій «кваліфікуючі» або «особливо кваліфікуючі ознаки» не обґрунтовано, адже вони одержані шляхом дослівного перекладу з російської мови і є типовим «русизмом». Тому обґрунтовується думка, що для позначення таких ознак слід використовувати словосполучення «ознаки, які кваліфікують кримінальне правопорушення»[3].

Як зазначається в науковій літературі, істотними необхідними ознаками «що кваліфікують кримінальне правопорушення», є: їх передбачення безпосередньо у положеннях КК; входження до структури складу кримінального правопорушення; перетворення основного складу кримінального правопорушення у кваліфікований; узагальнений характер позначенням обставин вчинення кримінального правопорушення;

---

[1] Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 24.

[2] Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. С. 296–297.

[3] Різник О. Р. Ознаки, які кваліфікують склади злочинів, що пов'язані з незаконним позбавленням волі: поняття та система. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 60. С. 45. DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.60.40-54.

вплив на ступінь суспільної небезпечності вчиненого, що призводить до самостійної кримінально-правової санкції; потреба у кримінально-правовій оцінці вчиненого за іншою структурною частиною КК, відмінною від тієї, що містить основний склад правопорушення; імперативний характер[1].

Крім того, у теорії кримінального права зустрічається підхід, відповідно до якого аналізовані ознаки поділяють на ті, що кваліфікують кримінальне правопорушення та ті, які таке правопорушення «особливо» кваліфікують. Такий поділ справедливий лише у випадках, коли ознаки, які «особливо» кваліфікують, стосуються виключно кваліфікованого складу, перетворюючи його у особливо кваліфікований[2].

Кваліфікуючими ознаками у ст. 150-1 КК є вчинення вказаних у ч. 1 дій:

- щодо чужої малолітньої дитини;
- із застосуванням насильства чи погрозою його застосування;
- повторно;
- особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150, 303, 304 КК;
- за попередньою змовою групою осіб.

Особливо кваліфікуючими є дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 150-1 КК:

- вчинені організованою групою;
- внаслідок яких дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження.

Отже, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки даного правопорушення можна об'єднати у певні групи та виокремити:

1) кваліфікуючі ознаки, що характеризують потерпілого (вчинення щодо чужої малолітньої дитини);

2) кваліфікуючі ознаки, що характеризують об'єктивну сторону правопорушення (застосування насильства чи погроза

[1] Різник О. Р. Ознаки, які кваліфікують склади злочинів, що пов'язані з незаконним позбавленням волі: поняття та система. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 60. С. 45. DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.60.40-54.

[2] Там само. С. 47.

його застосування, спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень);

3) кваліфікуючі ознаки, що характеризують ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (повторність, вчинення діяння особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150, 303, 304 КК, попередня змова групи осіб, організована група)[1].

Надалі видається доцільним аналізувати кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки саме за вказаним критерієм класифікації.

Щодо вчинення правопорушення стосовно чужої малолітньої дитини, ці питання частково розглядалися в підрозділі 2.1. «Об'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» у контексті вивчення ознак потерпілого та у підрозділі 2.3. «Суб'єкт використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» при характеристиці ознак спеціального суб'єкта.

В процесі дослідження доктрини кримінального права ми прийшли до висновків про необхідність зміни структури ст. 150-1 КК, суть яких зводиться до визнання суб'єктом у ч. 1 ст. 150-1 КК особи, для якої потерпіла є чужою, а в ч. 2 ст. 150-1 КК – близьких родичів, членів сім'ї або особу, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї. Така позиція обґрунтовується загальноприйнятим у кримінальному праві правилом, коли вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом за ознакою наявності родинних зв'язків визнається кваліфікованим складом діяння. Описана ситуація спостерігається у ч. 3 ст. 149 «Торгівля людьми», ч. 2 ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», ч. 2 ст. 156 «Розбещення неповнолітніх», ч. 2 ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність», ч. 2 ст. 323 «Спонукання неповнолітніх до застосування допінгу». І лише в чинній редакції ст. 150-1 КК

[1] Поштаренко І. В. Аналіз деяких кваліфікуючих ознак використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 січ. 2025 р.). Харків : Право, 2025. С. 302–303.

ситуація є протилежною: суб'єктом у простому складі є спеціальний, у кваліфікованому – загальний. На вказану проблему зверталася увага вище у роботі, у підрозділі 2.3.

Крім того, відповідно до положень п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «Обставини, які обтяжують покарання», вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах є обтяжуючою обставиною. Як було зазначено вище і випливає зі змісту п. 1 ст. 3 КПК, близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Тому наявна у ст. 150-1 КК ситуація суперечить положенням чинного КК, на відміну від змісту вказаних вище норм та тих змін, які були внесені у 2008 р. та 2018 р. у ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК. Отже, пропонується не визнавати кваліфікуючою ознакою у ст. 150-1 КК вчинення діяння щодо чужої малолітньої дитини і таким чином вважати у ч. 1 ст. 150-1 КК суб'єктом особу, для якої малолітня дитина є чужою.

Враховуючи вищевикладене, видається доцільним розширити коло суб'єктів даного правопорушення шляхом викладення диспозиції ч. 2 ст. 150-1 КК у такому вигляді: «використання близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб)…», а ч. 1 ст. 150 КК – «використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».

Кваліфікуючі ознаки, що характеризують об'єктивну сторону – застосування насильства чи погроза його застосування, спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень

включають спосіб вчинення правопорушення та його суспільно небезпечні наслідки.

Насильство має два види: фізичне та психічне[1]. Згідно із визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство – це умисне застосування фізичної сили або психічного впливу, дійсне або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, іншої людини, групи або спільноти, що призводить або має велику ймовірність заподіяння тілесних ушкоджень, смерті, психологічної травми, відхилення у розвитку[2]. Заслуговує уваги позиція, що фізичне насильство – це передбачений КК умисний фізичний вплив на тіло іншої людини, який здійснюється всупереч волі потерпілого або поза його волею і здатний завдати різну за ступенем тяжкості шкоду здоров'ю або смерть, а також обмежити свободу пересування за відсутності посягання на тілесну недоторканність[3]. Натомість, психічне насильство – це умисний протиправний вплив на психіку іншої людини, який здатний викликати негативні емоції, інші зміни в психіці потерпілого, в тому числі позбавити контролю з боку свідомості за своєю поведінкою»[4].

В редакції проєкту КК, який розроблено робочою групою з розвитку кримінального права України, пропонується закріпити дефініцію поняття «насильство» у такому формулюванні: насильство – фізичний вплив на іншу людину шляхом нанесення удару, побоїв, застосування акустичного, світлового, термічного чи хімічного фактору або обмеження її особистої свободи (ст. 1.4.1 проєкту КК «Значення термінів Кримінального кодексу (глосарій))[5]. Таким чином, визначаючи поняття «насильство» та «погроза», ми можемо спостерігати об'єднання у змісті цих понять явищ, які на сьогодні

[1] Кваша Р. С. Проблема видів насильства у кримінальному праві України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 220. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-220-226.

[2] Там само. С. 221.

[3] Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. С. 12.

[4] Там само.

[5] Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv.

охоплюються двома основними видами насильства: фізичним і психічним[1]. Такий підхід базується на позиції, що насильство – це лише фізичний вплив на організм особи, а застосування погрози не охоплюється поняттям насильства[2].

Ознаками поняття «насильство» є вчинення його проти або поза волею потерпілого; зв'язок з фізичним та/або психічним впливом на потерпілого; можливість заподіяння шкоди потерпілому[3].

Основними видами насильства, залежно від форми зовнішнього прояву, є фізичне та психологічне; залежно від адресата – безпосереднє та опосередковане; залежно від способу поширення – offline насильство та online насильство[4]. У міжнародно-правових документах стосовно найбільш вразливих осіб виокремлюються такі види насильства:

1) щодо дітей: вплив фізичний, емоційний, сексуальний, погане поводження, відсутність турботи, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні спричинити чи спричиняють фактичну шкоду здоров'ю дитини, у тому числі – насильство над дітьми у кіберпросторі та ЗМІ[5];

2) щодо літніх людей («геронтологічне насильство»): фізичний вплив, психологічне чи емоційне жорстоке поводження, фінансове та матеріальне насильство, сексуальне насильство, відсутність догляду[6];

---

[1] Кваша Р. С. Проблема видів насильства у кримінальному праві України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 223. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-220-226.

[2] Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. С. 181.

[3] Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 145. URL: https://cutt.ly/WnSXIxg.

[4] Кваша Р. С. Проблема видів насильства у кримінальному праві України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 221. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-220-226.

[5] Там само.

[6] Налуцишин В. В. Організація превентивної діяльності геронтологічному насильству: зарубіжний досвід. URL: https://cutt.ly/nnSXcsM.

3) щодо жінок: будь-яка дія, яка спричиняє фізичну, психологічну чи сексуальну шкоду, у тому числі фізична агресія (ляпас чи ляпаси, стусани і побої); психологічне насильство (залякування, постійне нехтування і приниження); статеве примушування та інші форми сексуальних домагань; різні форми контролю (ізоляція від сім'ї і друзів, контроль і обмеження свободи пересування, позбавлення доступу до інформації і допомоги)[1].

Об'єктивними ознаками насильства є:

а) діяння – енергетичний вплив на відповідний предмет (механічний, фізичний, хімічний, біологічний), а також предмет впливу – органи, тканини, фізіологічні функції органів потерпілого;

б) суспільно небезпечні наслідки – смерть, тілесні ушкодження, фізичний біль чи страждання, безпорадний стан, втрата фізичної свободи;

в) причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками; г) засоби фізичного насильства[2].

Питання щодо сутності та видів насильства, а також погрози насильством, розкривається у ППВСУ № 10 від 06.11.2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності»[3]. Як випливає з її змісту, фізичне насильство у кримінальному праві буває двох видів:

а) насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого – це умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння (п. 5);

---

[1] Кваша Р. С. Проблема видів насильства у кримінальному праві України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 222. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-220-226.

[2] Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. С. 137–138.

[3] Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text.

б) небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь (п. 9).

Як зазначається у п. 12 вказаної ППВСУ, погроза застосування насильства може полягати в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки) або насильства, що не є небезпечним для його життя чи здоров'я. Погроза також має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що у разі його протидії винній особі або невиконанні її вимог, вона буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Погроза насильством стосується як потерпілого, так і його близьких родичів[1].

Ознаками, за якими відрізняються фізичне та психічне насильство, є:

а) предмет впливу: фізичне насильство впливає на фізичну цілісність людини в різних інтерпретаціях (органи, тканини, тіло), психічне – на психіку;

[1] Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text.

б) спосіб впливу: фізичне насильство має енергетичний вплив, психічне – інформаційний (вербальний та невербальний);

в) спрямованість: фізичне насильство спрямоване на людину чи тварину, психічне – тільки на людину;

г) характер впливу: фізичне насильство здатне заподіяти шкоду здоров'ю чи життю жорстокими способами, які супроводжуються особливо сильними фізичними та моральними стражданнями, а способи психічного впливу більш лояльні, не супроводжуються такими стражданнями[1].

Законодавчі формулювання прямо вказують на те, що термін «насильство» охоплює наслідки у вигляді певної шкоди здоров'ю. Зокрема, це очевидно у тих нормах Особливої частини КК, у назві яких фігурує термін «погроза або насильство», а в диспозиціях різних частин уточнено зміст погрози та вказано на суспільно небезпечні наслідки у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості[2].

За встановленим у кримінальному праві правилом, тілесні ушкодження завжди є результатом протиправного впливу на організм людини. Але шкода малолітній особі при використанні її для заняття жебрацтвом не завжди полягає у нанесенні середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, вона може полягати у розладі здоров'я через переохолодження (обмороження), перегрівання (тепловий удар), порушення травлення чи обміну речовин через нерегулярне і неякісне харчування, порушення режиму сну (для немовлят), часті респіраторні захворювання чи захворювання органів дихання, що є наслідком надмірного перебування у холодну пору року на свіжому повітрі, в режимі обмеженого пересування тощо. Тому пропонується у ч. 2 ст. 150-1 КК кваліфікуючою ознакою визнати спричинення шкоди здоров'ю і викласти норму в наступній редакції: «або які спричинили небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю дитини». Такому наслідку пропонується надати так званого «оціночного характеру», специфіка якого має місце,

[1] Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. С. 9–10.

[2] Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. С. 30.

коли законодавець не розкриває його зміст, формулюючи його поняття в законі і при цьому зазначає одну або кілька найзагальніших його властивостей, фактично перекладаючи на правозастосовчі органи обов'язок визначати його об'єм та зміст, віддзеркалюючи інші важливі ознаки. При цьому, зміст оціночних понять не конкретизується в нормативних актах, вони детально реалізуються в процесі застосування положень закону до конкретного життєвого факту через оцінку його ознак та їх відповідності тому найбільш загальному явищу, що сформульоване в законі[1].

Кваліфікуючі ознаки, що характеризують ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, охоплюють вчинення діяння повторно, особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150, 303, 304 КК, за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою.

Для розкриття змісту ознаки повторності слід звернутися до відповідних норм Загальної частини КК. Як зазначено в ч. 1 ст. 32 КК, повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. Повторність відсутня при вчиненні продовжуваного кримінального правопорушення, яке складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним наміром, а також у разі, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість було погашено або знято, а також після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку (ч. 2, ч. 4 ст. 150-1 КК)[2].

У літературі існує повторність тотожних, однорідних та різнорідних кримінальних правопорушень. Стосовно аналізованого складу кримінального правопорушення, роль кваліфікуючої ознаки відіграє лише повторність тотожних діянь,

[1] Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. С. 155.

[2] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

про що свідчить вказівка законодавця в ч. 2 ст. 150-1 КК: «Ті самі дії, вчинені …». Повторним буде вважатися використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у різний час щодо одного і того ж потерпілого. При повторності умисел винного на використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом виникає самостійно, заново, окремо щодо кожного акту кримінального правопорушення. Не має значення і та обставина, чи була раніше особа судима за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Але у разі, якщо особа раніше була судима за вказане кримінальне правопорушення, то судимість не повинна бути погашена або знята у встановленому законом порядку.

В судовій практиці по-різному кваліфікують неодноразове вчинення даного кримінального правопорушення, зважаючи на таку його ознаку, як систематичність. До прикладу, у нижченаведеному вироку кваліфікація здійснена правильно. *Так, у справі № 757/28962/14-к від 14.12.2017 р. Печерського районного суду м. Києва встановлено, що ОСОБА_4 вчинила кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 150-1, ч. 2 ст. 150-1 КК за наступних обставин. Так, ОСОБА 4 03.06.2014 р. у підземному переході метро «Печерська» використовувала свою малолітню дитину ОСОБА 5 для зайняття жебрацтвом, про що зібрано матеріали та складено адміністративний протокол за ч. 1 ст. 184 КУпАП. Згідно постанови Печерського районного суду м. Києва у справі № 757\19999\14-п вину ОСОБА 4 встановлено та доведено та у зв`язку з малозначністю адміністративного правопорушення звільнено від адміністративної відповідальності. Також ОСОБА_4 21.07.2014 р. у підземному переході метро «Кловська» використовувала свою малолітню дитину для зайняття жебрацтвом, про що зібрано матеріали та складено адміністративний протокол за ч. 2 ст. 184 КУпАП за використання своєї малолітньої дитини ОСОБА 5 для заняття жебрацтвом з метою отримання прибутку. Згідно постанови Печерського районного суду м. Києва у справі № 757\22132\14-п вину ОСОБА 4 встановлено та доведено та у зв`язку з малозначністю адміністративного правопорушення звільнено від адміністративної відповідальності. 22.07.2014 р. ОСОБА 4 з метою систематичного випрошування грошей спеціально*

взяла з собою свою малолітню дитину ОСОБА 5 та прибула до підземного переходу станції метро «Кловська».

Крім того, ОСОБА_4 23.07.2014 р. з метою повторного систематичного випрошування грошей, спеціально взявши з собою свою малолітню дитину ОСОБА_5, прибула до підземного переходу станції метро «Кловська» та використовувала свою малолітню дитину ОСОБА_5 для зайняття жебрацтвом, тобто систематичного випрошування грошей у сторонніх осіб з метою отримання прибутку. Такі ж дії ОСОБА_4 вчинила 24.07.2014 р., 28.07.2014 р., 09.09.2014 р., 10.09.2014 р., 11.09.2014 р., 12.09.2014 р., 15.09.2014 р., 16.09.2014 р., 17.09.2014 р., 18.09.2014 р..

Таким чином, на думку суду, ОСОБА_4 своїми умисними діями, які виразились у використанні батьками своєї малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, тобто систематичним випрошуванням грошей у сторонніх осіб, вчиненим повторно, вчинила діяння, передбачене ч. 2 ст. 150-1 КК.

Суд визнав ОСОБА_4 винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 150-1 КК та ч. 2 ст. 150-1 КК та призначив їй покарання за ч. 1 ст. 150-1 КК – у виді 1 року позбавлення волі; за ч. 2 ст. 150-1 КК – у виді 3 років позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК за сукупністю кримінальних правопорушень шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим суд призначив ОСОБА_4 остаточне покарання у виді 3 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК суд звільнив ОСОБА_4 від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на 1 рік[1].

Суд встановив ознаки систематичного використання дитини для заняття жебрацтвом і лише згодом кваліфікував дії винної особи як повторне вчинення правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК.

Натомість, в іншому прикладу з вироку суду не випливає відмежування між систематичністю і повторністю вчинених дій: *вироком Берегівського районного суду Закарпатської області від 11.04.2017 р. у кримінальному провадженні № 12016070060000779 ОСОБА_7 визнано винною у вчинені*

[1] Вирок Печерського районного суду м. Києва від 14 груд. 2017 р. Справа № 757/28962/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/71127527.

кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК. Так, у період із серпня 2016 р. по 23.11.2016 р. ОСОБА_7 з метою отримання прибутку у сторонніх осіб, використовувала малолітню ОСОБА_8 для заняття жебрацтвом. Суд визнав ОСОБА_7 винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 150-1 КК та призначив їй покарання у виді 3 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК суд звільнив ОСОБА 7 від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком на 1 рік[1].

Для з'ясування змісту кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої ознак «за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою» слід звернутися до положень ст. 28 КК. Так, кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Це загальне положення стосовно аналізованого складу кримінального правопорушення має певні особливості. Відомо, що для інкримінування вказаної кваліфікуючої ознаки не має значення та конкретна роль, яку виконував кожний із співучасників кримінального правопорушення, адже це може бути як проста, так і складна форма співучасті. Вказана позиція безпосередньо витікає із законодавчого визначення вчинення правопорушення за попередньою змовою групою осіб, де взагалі не передбачено вимог стосовно обов'язкового залучення декількох співучасників лише в якості виконавців, на відміну від положень ч. 1 ст. 28 КК.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім

[1] Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 11 квіт. 2017 р. Справа № 297/30/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/66094264.

учасникам групи – так визначає розуміння організованої групи ч. 3 ст. 28 КК. Для інкримінування особі ч. 3 ст. 150-1 КК за ознакою вчинення з кримінального правопорушення організованою групою слід установити всі ознаки організованої групи: декілька осіб (три і більше), попередня організація, стійкість об'єднання, для вчинення кількох (цього та іншого (інших)) кримінальних правопорушень, наявність єдиного плану, відомого всім учасникам групи, розподіл функцій учасників групи. Саме цим відрізняється використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом за попередньою змовою групою осіб від використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом організованою групою.

Отже, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом свідчать про підвищений (у порівнянні з основним складом) ступінь суспільної небезпечності даного кримінального правопорушення. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом відносяться до будь-якої із трьох форм, у яких виражається аналізоване правопорушення.

3.2. Покарання за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Встановлення покарання за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, як і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, потребує диференційованого підходу. У теорії кримінального права існує кілька видів санкцій: відносно визначені, абсолютно визначені, неконкретизовані, відсильні та альтернативні. У чинному КК використовуються відносно визначені, альтернативні та абсолютно визначені санкції. Найоптимальнішою формою санкцій є їх конструювання як альтернативної, кумулятивної та відносно визначеної санкції[1].

[1] Мостепанюк Л. О. Особливий психофізичний стан як обставина, яка пом'якшує покарання у ст. 117 Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 473. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.81.

Відносно визначена санкція передбачає покарання певного виду, вказуючи або не вказуючи його нижчу межу, але обов'язково указуючи його вищу межу. Розрізняють два види відносно визначених санкцій: а) які передбачають нижню і верхню межі розміру покарання; б) які прямо визначають лише верхню межу, а нижня межа покарання встановлюється відповідно до положень Загальної частини КК[1].

Альтернативні санкції передбачають два чи більше видів основного покарання, з яких суд може призначити лише одне. Вони поділяються на санкції: а) що передбачають можливість застосування відносно визначеного та абсолютно визначеного покарання; б) що містять два чи більше відносно визначені покарання[2].

Кумулятивні санкції передбачають можливість застосування основного та додаткового покарання, а при правильному її застосуванні сприяє послідовному здійсненню принципу індивідуалізації покарання, успішному досягненню мети виправлення засуджених і запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

З аналізу санкцій ст. 150-1 КК випливає, що у санкції ч. 1 ст. 150-1 КК містяться альтернативні покарання у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк, у санкції ч. 2 ст. 150-1 КК – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, у санкції ч. 3 ст. 150-1 КК – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Таким чином, зазначені санкції є відносно визначеними та альтернативними. Відносно визначеними вони є тому, що допускають варіацію одного й того самого покарання (обмеження або позбавлення волі на певний строк) у певних межах – від мінімальної, закріпленої у Загальній частині КК, до зазначеної у санкціях межі як максимальної для даного діяння.

---

[1] Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. С. 49, 50.

[2] Там само. С. 49, 50.

Санкції ч. 1 та ч. 2 ст. 150-1 КК є альтернативними, так як передбачають по два види покарання, кожне з яке може бути застосовне виключно як самостійне. Конструювання санкцій в якості альтернативних позитивно зарекомендувало при визначенні судом конкретного виду покарання, тому що альтернативна санкція дозволяє реалізовувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності. Вказаний принцип має можливість реалізації також і в правилах побудови санкцій: законодавець зобов'язаний не тільки встановлювати широку межу санкцій, але і запроваджувати саме такий вид санкцій – альтернативні санкції. Кумулятивні санкції для аналізованого правопорушення не притаманні.

Отже, санкції норм, що передбачають відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом включають: обмеження волі на строк до 3 років (ч. 1 ст. 150-1 КК) та до 5 років (ч. 2 ст. 150-1 КК), позбавлення волі на строк до 3 років (ч. 2 ст. 150-1 КК), від 3 до 8 років (ч. 2 ст. 150-1 КК), від 5 до 10 років (ч. 3 ст. 150-1 КК).

Зважаючи на ряд пропозицій і доповнень до редакції чинної ст. 150-1 КК, яку пропонується викласти у вигляді, поданому нижче, зміни повинні стосуватися і кримінально-правових санкцій.

Так, пропонується ст. 150-1 КК викласти наступним чином:

«Стаття 150-1. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

1. Використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) – карається …

2. Використання або передача іншим особам близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, або пов'язане із застосуванням насильства, погрозою його застосування чи спричиненням шкоди здоров'ю дитини, або вчинене повторно, або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб – карається …

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи щодо кількох малолітніх дітей, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, - караються ….»

При вивченні існуючих санкцій, передбачених у ст. 150-1 КК, та видів покарань, що їх наповнюють, слід звернутися до положень ст. 51 КК «Види покарань». Відразу впадає у вічі наявність нового виду покарання, зазначеного у ч. 1 ст. 150-1 КК, що має назву «пробаційний нагляд». Даний вид покарання з'явився у кримінальному законодавстві з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 р.[1]. Даний вид покарання є основним його видом і передбачає комплексний вплив на суб'єкта кримінального правопорушення без ізоляції від суспільства на строк від одного до п'яти років для загального суб'єкта та від одного до двох років для неповнолітніх осіб. Покаранням у виді пробаційного нагляду доповнені санкції статей (частин статей) Особливої частини КК як альтернатива арешту та обмеженню волі. Законодавець аргументував запровадження пробаційного нагляду як кроку, що сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства.

Так, відповідно до положень ст. 59-1 КК «Пробаційний нагляд», покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. У ч. 2 ст. 59-1 КК визначено обов'язки, які суд покладає на засуджену до пробаційного нагляду особу: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

[1] Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text.

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації. Разом з тим, у ч. 3 ст. 59-1 КК визначені обов'язки, які суд може покласти на засуджену до пробаційного нагляду особу: 1) використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою; 2) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; 5) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Обов'язок використовувати електронний засіб контролю і нагляду встановлюється судом на строк від одного місяця до одного року (ч. 1 – 4 ст. 59-1 КК)[1].

Як випливає зі змісту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 р.[2], пробаційний нагляд з'явився у санкціях таких кримінальних правопорушень, як:

- ст. 150 «Експлуатація дітей», де в санкції ч. 1, поряд з обмеженням волі на строк до трьох років, передбачено покарання у вигляді пробаційного нагляду на той самий строк;

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

[2] Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text.

- ст. 151 «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги», де в санкції ч. 1, поряд з обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк, передбачається пробаційний нагляд на строк до двох років;
- ст. 151-2 «Примушування до шлюбу», де в санкції ч. 1, поряд з обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, передбачається пробаційний нагляд на строк до трьох років;
- ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», в санкції ч. 1, поряд з обмеженням волі на строк до двох років, передбачається пробаційний нагляд на той самий строк, а в санкції ч. 2, поряд з обмеженням волі на строк від двох до трьох років, передбачається пробаційний нагляд на той самий строк.

Як бачимо, зазначені норми є або суміжними за ознаками родового об'єкту та дотичними до аналізованої ст. 150-1 КК, або такими, де потерпілим теж визнається дитина, в тому числі – малолітня. Тому доцільною виглядає пропозиція про запровадження у санкції основного складу аналізованого кримінального правопорушення у пропонованій нами його редакції покарання у вигляді пробаційного нагляду на строк до трьох років.

Продовжуючи розмову про основний склад аналізованого кримінального правопорушення у пропонованій нами редакції, слід вказати про необхідність та доцільність існування у його санкції основних покарань у вигляді обмеження та позбавлення волі. Але слід більш обґрунтовано визначити їх розміри. Якщо щодо строку обмеження волі до трьох років зауважень, в принципі, немає, то щодо строку покарання у вигляді позбавлення волі є над чим задуматися. У чинній редакції санкції ч. 1 ст. 150-1 КК вказано: «карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк». Тобто, законодавець визначає однакові терміни відбування різним за ступенем тяжкості покарань. Вважаємо, така ситуація є нелогічною, такою, що суперечить принципу справедливості покарання та позбавляє суд альтернативи у виборі покарання,

адже різні за ступенем тяжкості покарання не повинні мати однаковий термін їх відбування в межах однієї санкції.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України, в державі визнається і діє принцип верховенства права, сутність якого полягає у пануванні права в суспільстві, а його верховенство вимагає від держави втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність справедливості як однієї з основних засад права. Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому кримінальному правопорушенню; категорія справедливості передбачає, що покарання за вчинене діяння повинно бути співрозмірним ступеню його тяжкості. Справедливе застосування норм права – це передусім недискримінаційний підхід, неупередженість, що означає не тільки те, що передбачений законом склад кримінального правопорушення та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із ступенем тяжкості, обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення випливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, в першу чергу – права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України[1].

Вимога дотримання справедливості при застосуванні покарання закріплена і в міжнародних документах з прав людини, зокрема у ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 р. (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р.), ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Зазначені міжнародні акти, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України (Рішення Конституційного Суду України від 2.11.2004 р. N 15-рп/2004).

[1] Про внесення зміни до статті 265 Кримінального кодексу України щодо добровільної здачі радіоактивних матеріалів : висновок Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя щодо проекту Закону України від 6 трав. 2016 р. № 4612. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=59003.

Тому пропонуємо у санкції основного складу аналізованого кримінального правопорушення у пропонованій нами редакції передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років. Таким чином, пропонується санкцію ч. 1 ст. 150-1 КК викласти в наступній редакції: «карається пробаційним наглядом на строк до трьох років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі на строк до двох років».

Санкція ч. 2 ст. 150-1 КК, яка передбачає обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, теж побудована з порушенням рекомендацій принципу справедливості, адже різні за ступенем тяжкості види основного покарання мають кардинально різні розміри в частині його збільшення. Також звертає увагу велика різниця між мінімальним і максимальним розміром позбавлення волі в розмірі 5 років.

Крім того, слід звернути увагу на положення ч. 3 ст. 61 КК: обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи. Тобто, до матері малолітньої дитини покарання у вигляді обмеження волі не застосовується і суд може лише призначати покарання у вигляді позбавлення волі.

Так, *у вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області (номер кримінального провадження в ЄРДР 12021071030000999, справа № 308/13712/21) від 13.12.2021 р. встановлено, що обвинувачена ОСОБА_5 протягом червня-липня 2021 року неподалік центрального входу до Закарпатської обласної клінічної лікарні ім. Андрія Новака по вулиці Капушанській в м. Ужгород, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер свої дій, їх аморальність, суспільну небезпечність, з метою одержання матеріальної вигоди, використовувала свою малолітню доньку ОСОБА_7 для зайняття жебрацтвом, тобто для систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. З огляду на викладене, ОСОБА_5 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 150-1 КК,*

тобто використання батьками або особам, які їх замінюють, малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом.

Урахувавши наявність обставин, що пом`якшують покарання, а також відсутність таких, що його обтяжують, суд дійшов висновку про необхідність призначення ОСОБА_5 покарання в межах санкцій ч. 1 ст. 150-1 КК. Урахувавши наявність обставин, що пом'якшують покарання, а також відсутність таких, що його обтяжують, суд дійшов висновку про необхідність призначення ОСОБА_5 покарання в межах санкцій ч. 1 ст. 150-1 КК у виді позбавлення волі. Інший вид покарання, передбачений у санкції зазначеної норми, у вигляді обмеження волі не може бути застосований до обвинуваченої, оскільки остання має вісім неповнолітніх дітей віком до 14 років.

Суд постановив ОСОБА_5 визнати винною у вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК та призначити їй покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 рік. Відповідно до ст. 79 КК ОСОБА_5 звільнити від відбування покарання з іспитовим строком на 1 (один) рік[1].

Але, як свідчить судова практика, у практично всіх випадках винних осіб звільняють від реального відбуття покарання на підставі ст. 75 КК з випробуванням з іспитовим строком або ст. 79 КК. У всіх наведених судових прикладах така ситуація спостерігається.

У доктрині кримінального права неодноразово висловлювалися пропозиції про необхідність запровадження так званих «типових санкцій», що охоплювали б класичні схеми поєднання не лише типових покарань, а і їх об'єднання з іншими основними видами покарання і запровадження їх в якості наскрізних категорій у кримінальному законодавстві[2]. Так, для позбавлення волі на визначений термін пропонувалося

[1] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13 груд. 2021 р. Справа № 308/13712/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101844498.

[2] Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 32 с.

встановити 6 ступенів: від 1 до 3 років, від 3 до 5 років, від 5 до 8 років, від 8 до 10 років, від 10 до 13 років, від 13 до 15 років[1].

Вважаємо, що така пропозиція є доцільною, адже поява у нормах КК наскрізних категорій щодо видів та розмірів покарань та їх поєднання сприяла б зміцненню правосуддя і законності в державі, та, разом з тим, зменшила б рівень свавілля та корупції при призначенні покарань через чіткі законодавчо встановлені межі того чи іншого виду покарання.

Тому пропонується у санкції ч. 2 ст. 150-1 КК зменшити розмір основного покарання у вигляді позбавлення волі і викласти її в наступній редакції: «карається пробаційним наглядом на строк від трьох до п'яти років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі до трьох років».

Санкція ч. 3 ст. 150-1 КК є безальтернативною і передбачає єдиний вид покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Нагадаємо: у санкції ч. 2 ст. 150-1 КК встановлене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, натомість у санкції ч. 3 ст. 150-1 КК – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Тобто, відразу видно, що за кваліфікований склад, передбачений ч. 2 ст. 150-1 КК, винна особа може отримати більш суворий вид покарання, ніж за вчинення особливо кваліфікованого складу (ч. 3 ст. 150-1 КК).

Така ситуація неодноразово обговорювалася в науці кримінального права. Незважаючи на дискусії про зниження попереджувального впливу покарання завдяки побудові санкцій, коли верхня межа кваліфікованого складу є більшою за нижню межу особливо кваліфікованого складу, незважаючи на обґрунтовані аргументації щодо необхідності побудови санкцій, коли вища її межа за просте правопорушення повинна бути одночасно нижчою межею за кваліфіковане, фактичне встановлення інтервалу між нижчими і верхніми межами покарання у вигляді позбавлення волі не обумовлюється

[1] Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012.

ніякими закономірностями, і здійснюються фактично абияк[1]. Так, вважається, що саме на законодавчій класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК) повинна ґрунтуватися побудова санкцій і визначення інтервалу між нижчими і верхніми термінами позбавлення волі[2], адже класифікація кримінальних правопорушень за ступенем їх тяжкості і повинна бути основною при побудові санкції норми закону[3]. Тому при побудові санкцій Особливої частини КК, в першу чергу, слід орієнтуватися і брати за основу положення ст. 12 КК щодо класифікації правопорушень за ступенем тяжкості.

Нагадаємо, що ч. 3 ст. 150-1 КК передбачає такі особливо кваліфікуючі ознаки, як спричинення дитині середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень. Звернувшись до санкції статей, що передбачають покарання за вказані діяння, ми виявили, що санкції ст. 121 у ч. 1 передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, у ч. 2 – позбавлення волі на строк від семи до десяти років; санкції ст. 122 у ч. 1 –виправні роботи на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, у ч. 2 – позбавлення волі від трьох до п'яти років. Нагадаємо: санкція ч. 3 ст. 150-1 КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Таким чином, спеціальний склад кримінального правопорушення, яким є ч. 3 ст. 150-1 КК у відношенні до ч. 1 ст. 121 та ст. 122 КК, має більш сувору санкцію. Подібна ситуація видається нам неприпустимою.

Крім того, законодавчо визначаючи види покарання та розміри їх санкцій, слід враховувати вимоги принципу економії репресії, сутність якого полягає у тому, що суд, призначаючи покарання, повинен застосовувати такий вид покарання і в

[1] Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. С. 201.

[2] Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. С. 177.

[3] Там само.

такому розмірі, які б при мінімальній репресії давали максимальну «віддачу», а саме максимально наближався до реалізації мети, яку переслідує покарання[1].

Тому для узгодження кримінально-правових санкцій загальних та спеціальних норм, з урахуванням положень ст. 12 КК, пропонується санкцію ч. 3 ст. 150-1 КК викласти в наступній редакції: «карається позбавленням волі на строк від трьох років до восьми років».

3.3. Розмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом із суміжними складами кримінальних правопорушень

Необхідним явищем для правильної правової оцінки фактичних обставин вчинення суспільно небезпечного діяння є встановлення ознак, які дозволяють розмежовувати склад певного кримінального правопорушення зі складами суміжних з ним діянь. Адже для правильної і обґрунтованої кваліфікації треба чітко бачити розмежувальні лінії між вчиненим кримінальним правопорушенням і суміжними суспільно небезпечними діяннями. При встановленні властивих даному правопорушенню ознак та відкидаючи невластиві йому ознаки, постійно поглиблюючи аналіз правової норми і фактичних обставин вчиненого, можливо прийти до єдиної сукупності ознак, що характеризують дане діяння і відрізняють його від інших[2].

Процес розмежування складів суміжних кримінальних правопорушень повинен включати знаходження спільного, виведення ознак, за якими порівнювані об’єкти відрізняються між собою, встановлення, в чому ж полягає відмінність у

[1] Махінчук В. Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 11. С. 70.

[2] Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров’я судді, народного засідателя чи присяжного : дис … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. С. 177.

виявлених розмежувальних ознаках[1]. Суміжними діяннями є ті склади кримінальних правопорушень, які мають схожі ознаки у різних комбінаціях, при цьому роль критеріїв розмежування відіграють відмінні ознаки[2]; склади, кожен з яких має одну або кілька збіжних за змістом (спільних) ознак (крім загального об'єкта, причинового зв'язку, загальних ознак суб'єкта, вини) і одночасно містить одну або декілька відмінних за змістом ознак, що виключають однойменні ознаки іншого складу кримінального правопорушення (розмежувальні)[3].

В доктрині кримінального права спільними для суміжних складів кримінальних правопорушень вважається група ознак різних складів кримінальних правопорушень, кожна з яких є ознакою окремого складу, при цьому повністю або частково збігається у цій групі; розмежувальними ознаками є група однойменних ознак, що відрізняються між собою за змістом, кожна з яких є ознакою окремого складу і по-різному характеризуючи одну й ту саму властивість своєю присутністю унеможливлює наявність у цьому складі іншої ознаки і навпаки[4]. Як зазначається в літературі, Особлива частина КК містить значну кількість суміжних кримінальних правопорушень, близьких один до одного за змістом кримінально-правової заборони. Кваліфікаційні принципи розмежування суміжних складів становлять собою систему різнорівневих і різнорідних критеріїв методологічного, соціально-політичного та юридичного характеру[5].

---

[1] Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 477–478.

[2] Брич Л. Суміжні склади злочинів: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 102–109; Фесенко Є. В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення: питання розмежування. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування та вивчення :* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 184–186.

[3] Брич Л. Суміжні склади злочинів: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 109.

[4] Там само. С. 104, 108.

[5] Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного : дис … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. С. 177–178.

Вирішуючи питання про розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, не можна забувати про проблему співвідношення розмежування з конкуренцією. Сутність конкуренції кримінально-правових норм передбачає наявність декількох статей, частин чи пунктів статей Особливої частини КК, які одночасно встановлюють відповідальність за діяння, що підлягає кримінально-правовій оцінці. При цьому правові норми діють паралельно, не суперечать одна одній та не виключають одна одну.

У науці кримінального права проблема розмежування та конкуренції кримінально-правових норм однозначно не вирішена: частина вчених не вбачають різниці між суміжними складами кримінальних правопорушень та складами, що передбачені конкуруючими нормами, інші дослідники визнають відмінності між такими складами, що полягають у характері співвідношення спільних ознак складів кримінальних правопорушень, ознак, що не збігаються за змістом та норм, що передбачають ці склади[1]. Отже, проблема співвідношення конкуренції кримінально-правових норм та «суміжності» складів кримінальних правопорушень існує. Для її вирішення необхідно визначати, чи знаходяться норми, що містять суміжні склади кримінальних правопорушень, у конкуренції чи ні. При позитивній відповіді на питання в процесі кваліфікації треба застосовувати правила подолання конкуренції, у іншому випадку – правила розмежування суміжних складів[2]. Отже, точний вибір норми, яка підлягає застосуванню при конкуренції, в якості передумови передбачає використання розроблених кримінально-правовою доктриною правил кваліфікації залежно від конкретного виду конкуренції.

Суміжними із використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) треба визнати склади таких кримінальних правопорушень: ст. 150 КК «Експлуатація дітей», ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність».

---

[1] Брич Л. Суміжні склади злочинів: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 108.

[2] Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 480–481.

Розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, як правило, проводяться за ознаками їх складів, що включають ознаки об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони, а також їх обов'язкові та факультативні ознаки. Надалі доцільно проводити розмежування вказаних кримінальних правопорушень за даним критеріями.

Отже, вважаємо, що за *ознаками об'єкту* використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) в якому, як було зазначено вище, родовим об'єктом є сукупність конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості, основним безпосереднім – суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, а також свободу від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – суспільні відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей, додатковим факультативним безпосереднім об'єктом – суспільні відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини, норма, передбачена ст. 150 КК «Експлуатація дітей», є ідентичною проаналізованій вище за виключенням такого структурного елементу основного безпосереднього об'єкту, як свободи дитини від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності.

Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК) родовим об'єктом має суспільну мораль у сфері виховання неповнолітніх, основним безпосереднім об'єктом – умови належного розвитку і виховання неповнолітніх; додатковим безпосереднім – суспільні відносини, що забезпечують основні принципи суспільної моральності у сфері належного інтелектуального, морального та фізичного розвитку і виховання неповнолітніх; охорону неповнолітніх від негативного впливу, який може викликати бажання займатися діяльністю, що негативно сприймається суспільством[1], тобто таким слід визнавати суспільні відносини, що забезпечують

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 120.

принцип вільного розвитку особистості й умови для нормального розвитку та виховання неповнолітніх.

Таким чином, суспільні відносини як обов'язкова ознака об'єкту вказаних кримінальних правопорушень збігається при порівнянні діянь, передбачених ст. 150 та ст. 150-1 КК, та є схожими, але не ідентичними у випадку порівняння діянь, передбачених ст. 150-1 КК та ст. 304 КК.

Розмежувальним елементом щодо об'єкту кримінального правопорушення є також *потерпілий* як обов'язкова ознака вищезазначених складів. Потерпілий, відповідно до положень чинного КПК, – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди[1]. Потерпілими у діяннях, передбачених ст. 150, 150-1, 304 КК, є:

- дитина, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування (ст. 150 КК);
- малолітня дитина (ст. 150-1 КК);
- неповнолітня особа (ч. 1 ст. 304 КК) або малолітня особа (ч. 2 ст. 150-1 КК).

Відповідно до вимог ст. 188 «Вік, з якого допускається прийняття на роботу» КЗпПУ, не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років (ч. 1 ст. 188 КЗпПУ). За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 188 КЗпПУ). Як зазначено в ч. 3 ст. 188 КЗпПУ, для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу здобувачів освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

початкову, базову середню чи профільну середню освіту для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює. Отже, потерпілим від даного діяння може бути особа по досягненні нею навіть 14-річного віку.

Відповідно до вимог ст. 1 Закону України «»Про охорону дитинства», дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше[1]. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 2 ст. 6 СК)[2]. Отже, неповнолітня особа – це особа, яка не досягла віку 18 років. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 6 СК). Таким чином, потерпілими особами у ст. 150, ст. 150-1, ч. 2 ст. 304 КК можуть бути особи, які не досягли 14 років (є малолітніми) чи неповнолітніми (ч. 1 ст. 304 КК).

Отже, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) слід розмежовувати із втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 1 ст. 304 КК, передусім за тією ознакою, що потерпілою у ч. 1 ст. 304 КК може бути тільки дитина віком від 14 до 18 років[3]. Таким чином, потерпілим від діяння, передбаченого ст. 304 КК, може бути як неповнолітній, так і малолітній, а потерпілим від правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, – лише малолітній. Вочевидь, пояснити логічно вказані неузгодженості не можна. Вони свідчать про суттєві недоліки, які містить ст. 150-1 КК[4].

---

[1] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

[2] Там само.

[3] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 183.

[4] Хавронюк М. І., Калмиков Д. О. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Вісник Верховного Суду України.* 2011. № 10 (134). С. 46.

Не можемо погодитися з позицією, що розмежувальною ознакою діянь, передбачених ст. 150-1 КК і ст. 304 КК, є усвідомлення потерпілим факту його використання у жебрацтві. Так, існує позиція, що не можна кваліфікувати як втягнення у заняття жебрацтвом дитину-немовля або іншу дитину, яка не усвідомлює факту втягнення, а також випадки залучення малолітнього до жебрацтва шляхом обману[1]. Ми не погоджуємося з викладеним і вважаємо, що факту використання суб'єктом малолітньої дитини для заняття жебрацтвом достатньо для початку кримінального провадження за ознаками норми, передбаченої ст. 150-1 КК.

Другим елементом складу кримінального правопорушення, за яким ми будемо проводити розмежування, є *об'єктивна сторона правопорушення*. Як випливає з аналізу відповідних норм, їх об'єктивна сторона полягає у:

- експлуатації дитини шляхом використання її праці;
- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;
- втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми.

Всі кримінальні правопорушення мають формальний склад та є закінченими з моменту вчинення вказаних у диспозиції суспільно небезпечних діянь. Наслідки перебувають поза межами юридичних складів усіх кримінальних правопорушень.

Об'єктивна сторона зазначених діянь характеризується різними діяннями і має різний зміст:

а) експлуатація як присвоєння прибутку у вигляді різниці між доходами і виробничими витратами праці дитини[2]. Тобто, експлуатація – це залучення дитини до праці у будь-якій сфері виробництва, послуг, іншої діяльності, на будь-яких засадах, в тому числі і добровільних, з присвоєнням певного прибутку від

[1] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 183.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 420.

її зусиль або результату її праці або просто використання праці дитини[1];

б) використання потерпілої особи для заняття жебрацтвом – мова йшла про такі дії вище, у підрозділі 2.2, де озвучений висновок про необхідність розуміння під використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом цілеспрямованої діяльності винного із забезпечення утримання чи пред'явлення потерпілого в якості корисної для суб'єкта речі, яка своїм видом спонукає сторонніх осіб до безоплатної передачі йому грошей, речей, інших матеріальних цінностей;

в) втягнення потерпілих у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми, сутність якого полягає в специфічній поведінці винної особи, що складається з негативного впливу на свідомість та волю неповнолітнього і спрямовується на пропаганду антисоціального способу життя та схиляння до протиправної діяльності.

На думку В.В. Кузнецова, слід погодитись з аргументацією М.І. Хавронюка стосовно того, що втягнення не означає використання дитини самим втягувачем та стосовно використання дитини, яка не усвідомлює факту втягнення[2]. При розмежуванні зазначених норм потрібно звернути увагу на обов'язкові ознаки об'єктивної сторони ст. 150-1 КК щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, суть якого розшифрує термін «використання». Як зазначено у тлумачному словнику сучасної української мови, «використовувати» означає «застосовувати щонебудь, користуватись чимось»[3]. Отже, під використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом слід розуміти залучення потерпілого для заняття жебрацтвом з користю для суб'єкта.

---

[1] Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. С. 10.

[2] Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. С. 184.

[3] Тлумачний словник сучасної української мови: загальновживана лексика / за заг. ред. В. С. Калашника. Харків : Співак Т. К., 2009. С. 129.

Для розмежування ч. 1 ст. 304 зі ст. 150-1 КК необхідно розтлумачити термін «втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом», при цьому ключове значення має розуміння терміну «втягнення». Як зазначається в абз. 3 п. 10 ППВСУ «Про застосування судами законодавства про втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», втягнення у заняття жебрацтвом – це умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами»[1]. Як випливає зі змісту ППВСУ, для констатації факту втягнення неповнолітнього у жебрацтво, потерпілий повинен досягти того віку і рівня свідомості, що є необхідними для розуміння «завдання», яке перед ним ставлять, «аргументів», які використовує суб'єкт кримінального правопорушення та самостійно прийняти рішення займатись жебрацтвом.

Використання малолітньої дитини у заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) слід розмежовувати із втягненням дитини у заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 2 ст. 304 КК, за тією ознакою, що втягнення як форма об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 304 КК, не означає використання дитини самим втягувачем, на відміну від положень ст. 150-1 КК, суб'єктом якої є лише особа, яка безпосередньо використовує малолітню особу для заняття жебрацтвом.

Як бачимо, саме ознаки об'єктивної сторони є розмежувальними при аналізі вказаних складів кримінальних правопорушень.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, як третя розмежувальна ознака складів кримінальних правопорушень, теж є різним:

- загальний (ч. 1 ст. 150, ч. 2 ст. 150-1, ч. 1 ст. 304);
- батьки або особи, які їх замінюють (ч. 1 ст. 150-1 КК);

[1] Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text.

- батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього (ч. 2 ст. 304 КК).

І ще одним, останнім елементом складу кримінального правопорушення, аналізом якого ми завершуємо розмежування вищезазначених суміжних складів, є *суб'єктивна сторона*. Варто вказати, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони всіх трьох зазначених кримінальних правопорушень є вина у формі прямого чи непрямого умислу. Чинні редакції ст. 150, 150-1, 304 КК не передбачають в якості обов'язкових ознак суб'єктивної сторони мотиву, мети чи емоційного стану. Отже, суб'єктивна сторона зазначених кримінальних правопорушень є ідентичною.

Отже, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) розмежовується із діяннями, передбаченими ст. 150 КК «Експлуатація дітей», та ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» за ознаками потерпілого, формами об'єктивної сторони та за ознаками суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

У висновках здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в дослідженні особливостей кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Досягнення мети такого дослідження надало можливість сформулювати низку нових положень і пропозицій, що мають значення для науки та практики й відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

Кримінально-правова охорона дітей до кінця XVIII ст. кримінальним правом не забезпечувалася взагалі, адже нормативно-правові акти, які діяли на території України, взагалі не згадували про їх правове становище. Першим у вітчизняному кримінальному законодавстві єдину систему норм, спрямованих на захист дітей, стало Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., що містило окремий розділ «Про злочини проти прав сімейних», яким охоплювалися кримінально карані діяння проти дітей. На початку XX ст., в Уголовному уложенні 1903 р. посягання на неповнолітніх також були об'єднані в окремій главі 19 «Про злочини проти родинних прав», де передбачалася відповідальність за обернення неповнолітньої особи до жебрацтва або іншого аморального заняття. Низка законодавчих актів радянського часу передбачала захист життя, здоров'я, честі та гідності дитини, охорону її прав, але лише в положеннях КК УРСР 1927 р. вперше було криміналізовано примушування до зайняття жебрацтвом. Натомість у КК УРСР 1960 р. норми, яка б передбачала відповідальність за використання дитини для заняття жебрацтвом, не було, лише ст. 208 КК говорила про втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, в тому числі – і в заняття жебрацтвом. У чинному КК 2001 р. норма щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом з'явилася лише 15.01.2009 р.. Отже, використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом є відносно новим видом порушення прав дітей, а недостатня захищеність прав та інтересів дітей спровокувала виникнення вказаної норми.

Проведеним аналізом зарубіжного законодавства доведено, що у законодавстві Австралії, Німеччини, Республіки Сан-Марино, Франції, Швейцарії, США кримінально караними є дії, які полягають у залученні дітей до сексуальної експлуатації, а також поширення серед неповнолітніх інформації, матеріалів, предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості чи порнографічних предметів.

Для кримінального законодавства деяких зарубіжних країн характерною є наявність загальної норми щодо відповідальності за різного роду залучення неповнолітніх до злочинної діяльності, яка розділена на дві самостійні норми: за втягнення неповнолітнього у злочин (загальна норма) та за втягнення неповнолітнього в антигромадську поведінку (спеціальна норма). Таке явище спостерігається у законодавстві Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Туркменістану. Загальною нормою є: втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, формою якого і є залучення неповнолітніх до жебрацтва (КК Литовської Республіки, Вірменії); схиляння неповнолітніх до аморальних дій (КК Республіки Молдова); схиляння неповнолітніх у зайняття проституцією (КК Естонської Республіки). Серед спеціальних норм можна виокремити: втягнення неповнолітніх у незаконне вживання наркотиків, лікарських засобів або інших речовин, що мають одурманюючу дію (КК Республіки Молдова, Естонської Республіки, Литовської Республіки, Латвійської Республіки), втягнення неповнолітніх у військові дії або пропаганда війни у їх середовищі (КК Республіки Молдова); втягнення неповнолітнього у пияцтво (КК Естонської Республіки, Литовської Республіки, Латвійської Республіки), схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин (КК Естонської Республіки), використання неповнолітнього для порнографії (КК Литовської Республіки).

З огляду на викладене, слід відмітити дві характерні тенденції: перша полягає у зменшенні спеціальних норм (аж до їх повного виключення з КК при вдосконаленні загальної норми), що має місце в КК Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки

Узбекистан; друга характеризується збільшення спеціальних норм при наявності в КК загальної норми (КК Республіки Вірменія, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова).

Кримінальне законодавство Республіки Молдова, Грузії, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Киргизької Республіки, Вірменії передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, але окремої норми про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не містить. Формами втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути такі, як: утримання дитини з метою використання у жебрацтві, передача дитини іншій особі чи надання малолітнього для заняття жебрацтвом іншій особі, торгівля малолітніми, схиляння чи дозвіл дитині жебракувати.

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є кримінальним правопорушенням, яке ставить під загрозу нормальний фізичний і моральний розвиток малолітньої дитини, а не її волю, честь чи гідність. Тому родовий об'єкт кримінального правопорушення нами визначено як сукупність конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення пропонується визнати суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, а також свободу від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей, адже поряд із завданням шкоди фізичному та психічному розвитку малолітньої дитини, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом позбавляє її можливості отримати якісну освіту. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини.

Охарактеризовано структуру суспільних відносин, що складають об'єкт аналізованого кримінального правопорушення. Визначено, що суб'єктом суспільних відносин є носій відповідних охоронюваних правом інтересів, предметом – все те, з приводу

чого і у зв'язку з чим існують відносини; соціальний зв'язок як поведінка учасників, що характеризує їх стійку взаємодію між собою з приводу предмета суспільних відносин.

Виокремлено обов'язкові ознаки об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК: предмет у вигляді грошей, речей та інших матеріальних цінностей, які малолітня дитина випрошує у сторонніх осіб.; потерпілий – малолітня особа, тобто особа, яка не досягла 14-річного віку.

Доведено, що об'єктивна сторона аналізованого діяння проявляється у вчиненні активних суспільно небезпечних дій – використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Визначено сутність «систематичності» як ознаки об'єктивної сторони діяння, яка полягає у вчиненні самостійних дій щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, три і більше рази, які підтверджуються притягненням винних до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» із фіксацією обставин вчинення, а саме – жебракування з використанням малолітньої дитини.

Встановлено момент закінчення даного правопорушення – початок третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб (ч. 1) або нанесення легких тілесних ушкоджень (ч. 2), середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3) потерпілому. Виокремлено факультативні ознаки діяння: місце вчинення – місця масового перебування громадян, приватні помешкання громадян; час вчинення – денний час, як правило, з 9.00 до 17-18.00, особливо, так званий «час пік»; обстановка, яка характеризується публічністю; спосіб вчинення – насильство чи погроза його застосування, що передбачено у ч. 2 ст. 150-1 КК.

Суб'єктом даного кримінального правопорушення слід визнавати фізичну осудну особу навіть до досягнення нею 14-річного віку, яка у встановленому законом порядку визнана матір'ю або батьком малолітньої дитини. Вважаємо за необхідне встановити вік кримінальної відповідальності за вчинення даного кримінального правопорушення на рівні 16 років.

Особами, які замінюють батьків, слід визнавати опікуна, піклувальника, особу, що усиновила чи удочерила дитину, патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків-вихователів дитячого будинку, фактичного вихователя.

Задля уніфікації кримінально-правової термінології та усунення двозначності у тлумаченні словосполучень «особи, які замінюють батьків», і «особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» запропоновано вживати останній термін, який є більш повним і законодавчо обґрунтованим.

Суб'єктивна сторона діяння, передбаченого ст. 150-1 КК, основний склад якого сформульовано як формальний і який ознакою суб'єктивної сторони має вину у формі прямого умислу, а ознакою особливо кваліфікованого складу – настання суспільно небезпечних наслідків, характеризується подвійною (змішаною або складною) формою вини. Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 150-1 КК, можливо тільки при необережному ставленні суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків у вигляді кримінальної протиправної самовпевненості або кримінальної протиправної недбалості. При цьому інтелектуальною ознакою прямого умислу є усвідомлення особою суспільної небезпечності свого діяння в тому, що вона обмежує свободу потерпілого, а вольовий момент виявляється в бажанні суб'єкта вчинити певні дії щодо обмеження волі потерпілого.

Вивчення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак діяння, передбаченого ст. 150-1 КК, здійснювалося шляхом об'єднання їх у групи, що характеризують потерпілого, об'єктивну сторону та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Наявність у вчиненому діянні вказаних ознак свідчить про підвищений, у порівнянні з основним складом правопорушення, ступінь суспільної небезпечності.

Доведено доцільність застосування за вчинення аналізованого правопорушення відносно визначених та альтернативних санкцій. Особливість відносно визначених санкцій полягає у поєднанні варіацій покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк у певних межах – від мінімальної, закріпленої у Загальній частині КК, до

зазначеної у санкціях межі як максимальної для даного діяння. Альтернативність санкцій у ст. 150-1 КК виражається у передбаченні кількох видів покарань (у ч. 1 та ч. 2 вказаної норми – це обмеження або позбавлення волі на певний строк), кожне з яке може бути застосовне виключно як самостійне.

З метою уніфікації застосування норм КК, а також для узгодження санкцій загальних та спеціальних норм, запропоновано доповнити санкції ст. 150-1 КК основним покаранням у вигляді пробаційного нагляду, а також змінити санкції, що включають покарання у вигляді обмеження та позбавлення волі, в частині удосконалення їх термінів відбування.

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК) розмежовується із діяннями, передбаченими ст. 150 КК «Експлуатація дітей», та ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» за ознаками потерпілого, формами об'єктивної сторони та за ознаками суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень.

За результатами дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом розроблено пропозиції для вдосконалення досліджуваної норми.

Пропонується ст. 150-1 КК виключити із розділу III Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» і включити до розділу V Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» як ст. 169-1 КК, що обумовлюється відповідністю об'єкту посягання даного складу діяння тим кримінальним правопорушенням, які містяться у розділі V.

Запропоновано нову редакцію статті:

«**Стаття 150-1.** Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

1. Використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) – карається пробаційним наглядом на строк до трьох років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Використання або передача іншим особам близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, або пов'язане із застосуванням насильства, погрозою його застосування чи які спричинили небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю дитини, або вчинене повторно, або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб – карається пробаційним наглядом на строк від трьох до п'яти років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, - караються позбавленням волі на строк від трьох років до восьми років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Значення ознак суб'єктивної сторони складу злочину для кримінально-правової кваліфікації. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доп. та повідомлень учасників наук.-практ. конф. (Львів, 16 січ. 2016 р.) Київ : АртЕк, 2016. С. 8–11.
2. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2008. 222 с.
3. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 328 с.
4. Александров Ю. В. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. В. А. Клименко, Н. И. Мельника. Киев : Атика, 2002. 448 с.
5. Анатольєва О. І. Правове регулювання боротьби з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх в УСРР у 20-х роках XX століття : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 216 с.
6. Андрійчук В. Г. Сучасний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК.* 2016. Вип. 7. С. 87–94. URL: http://eapk.org.ua/contents/2016/07/87
7. Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ужгород, 2021. 675 с.
8. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (1). С. 104–110.
9. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваїте, 2020. 560 с.
10. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 200 с.

11. Баймуратов М. А. Защита прав женщин и детей в период кризисных ситуаций и международное право. Одесса : Юрид. лит., 2003. 219 с.

12. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 36 с.

13. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 194 с.

14. Бехруз Х. Вступ до порівняльного правознавства : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2002. 328 с.

15. Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 269 с.

16. Бортник В. А. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 18 с.

17. Брич Л. Суміжні склади злочинів: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 102–109.

18. Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 60 с.

19. Васильєв А. А. Проблеми осудності у кримінальному праві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 221 с.

20. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

22. Венедиктов В. С., Зозуля О. І. До трудового статусу неповнолітніх в Україні: стан та юридичні гарантії. *Право і безпека.* 2002. № 4. С. 89–98.

23. Вереша Р. В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 2 (36). Т. 13. С. 53–61.

24. Вереша Р. В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 2 (35). С. 171–184.

25. Вереша Р. В. Основні проблеми складної вини у кримінальному праві України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2017. № 4 (37). С. 172–183.

26. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

27. Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 381 с.

28. Вирок Бабушкинського районного суду м. Дніпро. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24387159 .

29. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 11 квіт. 2017 р. Справа № 297/30/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/66094264.

30. Вирок Богодухівського районного суду Харківської області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37446083.

31. Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 5 жовт. 2023 р. Справа № 129/1507/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113969893.

32. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 16 листоп. 2022 р. Справа № 301/3297/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107371075.

33. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 29 жовт. 2019 р. Справа № 1-кп/521/1090/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85563831.

34. Вирок Печерського районного суду м. Києва. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26961828.

35. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 14 груд. 2017 р. Справа № 757/28962/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71127527.

36. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 25 серп. 2023 р. Справа № 758/13702/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113031870.

37. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 3 черв. 2021 р. Справа № 758/6860/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97378246.

38. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91462642.

39. Вирок Торезького міського суду Донецької області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24634019.

40. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 20 жовт. 2020 р. Справа № 457/1089/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92393234.

41. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 3 серп. 2022 р. Справа № 307/1564/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105542889.

42. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13 груд. 2021 р. Справа № 308/13712/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101844498.

43. Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua /Review/25547237.

44. Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 30 груд. 2015 р. Справа № 216/8196/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/56990063.

45. Віденська декларація та Програма дій Всесвітньої конференції з прав людини від 9 жовт. 1993 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu93378.

46. Вінгловська О. І. Імплементація міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2000. 20 с.

47. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

48. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : консп. лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

49. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

50. Глущенко І. В. Компенсація моральної шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами: питання гармонізації

законодавства України. *Grail of Science*. 2023. № 32. С. 89–90. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.015.

51. Глущенко І. В. Неналежне виховання як ознака причинно-наслідкового зв'язку у заподіянні шкоди малолітніми та неповнолітніми особами. *Юридичний вісник.* 2023. № 4. С. 168–176. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.22.

52. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 263 с.

53. Голяк Л. В., Мацко А. С., Тюріна О. В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. 200 с.

54. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2004. 211 с.

55. Грищук В. К., Ортинський В. Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2004. № 1. С. 30–37.

56. Гусарєв С. Д. Розуміння категорій честі й гідності в теоретичній юриспруденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 530–534. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/126.

57. Гуторова Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть : консп. лекций. Харьков : Одиссей, 2003. 320 с.

58. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

59. Дан Г. В. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 227 с.

60. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

61. Декларація прав дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

62. Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211[1] КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 22 с.

63. Денисов С. Ф., Гальцева К. В. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Юридична наука.* 2012. № 8. С. 53–57.

64. Дерев'янко О. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 268–273.

65. Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 224 с.

66. Довгань А. І. Взаємодія та профілактика підрозділів Національної поліції України та інших органів під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 6 (2). С. 196–200.

67. Довгань А. І. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в зайняття жебрацтвом. *Право і суспільство.* 2017. № 6 (2). С. 176–181.

68. Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 228 с.

69. Донченко О. І. Авторитет органів місцевого самоврядування як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 214 с.

70. Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Право України*. 2001. № 8. С. 107–110.

71. Європейська Конвенція про громадянство : міжнар. док. від 6 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text.

72. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

73. Жмур Ю. М. Визначення понять «малолітній» та «неповнолітній» за кримінальним законодавством України та іншими законодавчими актами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. С. 185–188.

74. Загиней-Заболотенко З. А. Знищення або пошкодження майна шляхом підпалу на виконання завдання інших осіб: проблеми кваліфікації. *Право UA*. 2025. № 1. С. 339–345. DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.50.

75. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 228 с.

76. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Київ : Дитяч. Фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2003. 412 с.

77. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.

78. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 144–151. URL: https://cutt.ly/WnSXIxg.

79. Ільченко С. Ю. Актуальні питання протидії організації жебрацтва. *Право і суспільство.* 2017. № 3. Ч. 2. С. 176–180.

80. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. 648 с.

81. Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

82. Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей : монографія / наук. ред. М. І. Хавронюк. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 560 с.

83. Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. 20 с.

84. Кваша Р. С. Проблема видів насильства у кримінальному праві України. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 219–226. DOI: https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-220-226.

85. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи) від 14 груд. 1990 р. № 995_861. URL: https://zakononline.com.ua /documents/show/156114.

86. Киренко С. Г. Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 212 с.

87. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : монографія. Київ : Європ. ун-т, 2011. 232 с.

88. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

89. Козак В. А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право».* 2012. Вип. 19. С. 154–159.

90. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (аналіз основного складу злочину). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право».* 2011. Вип. 17. С. 171–176.

91. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 196 с.

92. Колодін Д. О., Степаненко О. В. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289–293. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.44.

93. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнар. док. від 6 жовт. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_207#Text.

94. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

95. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами : міжнар. док. від 2 груд. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text.

96. Конвенція про визначення мінімального віку для допуску дітей на роботу в морі : міжнар. док. від 15 черв. 2020 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

97. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу : міжнар. док. від 19 черв. 1976 р. № 138. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text.

98. Конвенція про мінімальний вік допуску дітей на роботу в сільському господарстві : міжнар. док. від 25 жовт. 1921 р. № 10. URL: https://zakononline.com.ua/documents.

99. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення : міжнар. док. від 16 берез. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text.

100. Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості : міжнар. док. від 29 жовт. 1919 р. № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_079#top.

101. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

102. Концепція Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006–2010 рр. : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2006 р. № 188-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2006-%D1%80#Text.

103. Коталейчук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 210 с.

104. Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготовки до держ. іспитів. Київ : КНТ, 2009. 320 с.

105. Крестовська Н. М. Проблеми вдосконалення правового захисту дітей від різних форм насильства. *Закон і підліток* : матеріали конф. Донецьк, 2001. С. 180–186.

106. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 40 с.

107. Крестовська Н. М., Готвянська М. А. Використання дітей молодшого віку при жебракуванні: проблеми кваліфікації та юридичного реагування. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 12. С. 124–129.

108. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Київ : Дакор, 2013. 786 с.

109. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.

110. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. 408 с.

111. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для ВУЗів / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

112. Кримінальний кодекс України : проєкт / підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітієнком; внесений народним депутатом О. Б. Маяковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні. *Іменем Закону*. 16 трав. 1997. № 20 (4946). 16 с.

113. Кримінальний кодекс України : проєкт / робоча група Кабінету Міністрів України. Київ : Укр. правнича фундація, 1994. 152 с.

114. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

115. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 874 с.

116. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одіссей, 2012. 904 с.

117. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.

118. Кримінальний кодекс УРСР / Міністерство юстиції УРСР : Офіційний текст із змін. та доповн. на 01.11.1949. Київ, 1950. 168 с.

119. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

120. Кудін С. В. Становлення і розвиток кримінального права України у X – першій половині XVII ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2001. 24 с.

121. Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2009. № 6. С. 191–199.

122. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Паливода А. В., 2007. 243 с.

123. Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2017. 276 с.

124. Лановенко И. П. Криминология как комплексная наука: методология, проблемы. Киев : Украина, 2002. 326 с.

125. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 222 с.

126. Лихова С. Я. Кримінологічна характеристика злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 210–214.

127. Лісогор В. Г. Криміналістична характеристика особи злочинця в кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 155 КК України. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2020. Вип. 71. С. 158–160.

128. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2006. 194 с.

129. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. 256 с.

130. Людвік В. Мораль (моральність) як об'єкт кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 243–248. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-243-248.

131. Маковецька В. Обмеження здійснення права на належне батьківське виховання малолітніх осіб: сутність і критерії. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 319–327. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1957.

132. Максимів І. І. Психологічна характеристика об'єктивних причин втягнення дитини у жебрацтво. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 229–235.

133. Максимів І. І. Юридико-психологічна характеристика використання дитини для заняття жебрацтвом : дис … канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2024. 251 с.

134. Мала енциклопедія кримінального права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, З. А. Тростюк. Київ : Кондор, 2012. 284 с.

135. Мандро О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного : дис … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 269 с.

136. Марадіна Ю. С. Катування: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 242 с.

137. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 280 с.

138. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

139. Махінчук В. Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 11. С. 69–72.

140. Меркулова В. О. Громадський контроль за поведінкою жінок, що мають малолітніх дітей та звільнених від відбування покарання: проблеми чинного законодавства.

Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 3. С. 110–116. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.3.18

141. Митрофанов І. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Кременчук, 2009. 646 с.

142. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Киев, 1966. Т. 1 : 1917–1925 гг. 832 с.

143. Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними : міжнар. док. від 12 верес. 1923 р. URL: https://zakononline.com.ua.

144. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

145. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

146. Міронова І. Боротьба з жебрацтвом у Херсонській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Емінак.* 2019. № 4. С. 21–33.

147. Морозюк С. М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст.ст. 164-169 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 18 с.

148. Мостепанюк Л. О. Особливий психофізичний стан як обставина, яка пом'якшує покарання у ст. 117 Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 471–475. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.81.

149. Мостепанюк Л. О. Родинні зв'язки як ознака спеціального суб'єкта у нормах Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2024. № 1. С. 216–223. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.21.

150. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. 192 с.

151. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Знання, 2003. 429 с.

152. Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

153. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

154. Навроцький В. О. Про суперечності між окремими статтями Кримінального кодексу України. *Інтернет видання «Юриспруденція on-line».* URL: http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=297.

155. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Київ : Атіка, 1999. 418 с.

156. Навроцький О. О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07, Харків, 2018. 472 с.

157. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 210 с.

158. Налуцишин В. В. Організація превентивної діяльності геронтологічному насильству: зарубіжний досвід. URL: https://cutt.ly/nnSXcsM.

159. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. В. Ф. Бойко та ін.]. 6-те вид., доповн. Київ : А.С.К., 2000. 1120 с.

160. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. 965 с.

161. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. 942 с.

162. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

163. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Алерта : КНТ ; Центр учб. літ., 2009. Т. 1. 792 с.

164. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.]. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2003. 1054 с.

165. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

166. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2001. 1104 с.

167. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. 1288 с.

168. Несинова С. В. Державно-правовий механізм захисту прав неповнолітніх в Українській РСР (60-і – початок 80-х рр. XX ст.) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 230 с.

169. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. : 42000 слів : для студ. вищ. та серед. навч. закл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2002. Т. 1. 648 с. Київ : Аконіт, 2001. Т. 4. 941 с.

170. Оборотов Ю. М. Передмова: формування синтагми загально-теоретичної юриспруденції. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції :* монографія. Одеса : Фенікс. 2019. С. 3–7. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16010/NU_OUA_Konf_Oborotov_Print%283%29%2B.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

171. Олашин М. М. Кримінально-правова протидія неналежному виконанню обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 18 с.

172. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право.* 2015. № 1. С. 145–151.

173. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 32 с.

174. Орловський Б. М., Павлова Т. О. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правовий дуалізм. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 94–102. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257816.

175. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 214 с.

176. Панов М. І., Харитонов С. О., Гальцова В. В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2021. № 4. С. 262–269. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.262-269.

177. Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 236 с.

178. Підгородинський В. М. Злочини проти честі та гідності особи (теоретичне порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2020. 40 с.

179. Подольська Є. А. Поняття та методології наукового дослідження: Філософія. *WESTUDENTS.* URL: https://westudents.com.ua/glavy/95155-ponyattya-metodu-ta-metodolog-naukovogo-dosldjennya.htm.

180. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. 241 с.

181. Положення про дитячий будинок сімейного типу : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2002 р. № 564. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text.

182. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 10 верес. 2012 р. № 995/557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12#Text.

183. Почтовий М. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи у законодавстві Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 210–215. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-210-215.

184. Поштаренко І. В. Аналіз деяких кваліфікуючих ознак використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 січ. 2025 р.). Харків : Право, 2025. С. 302–304.

185. Поштаренко І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у законодавстві зарубіжних країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя НАПрН України (Київ, 18 трав. 2023 р.). Одеса : Юридика, 2023. С. 1033–1035.

186. Поштаренко І. В. Вік як ознака суб'єкта у ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 406–408.

187. Поштаренко І. В. Воля, честь та гідність особи як об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу*? : матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 61–65.

188. Поштаренко І. В. Генезис кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28 квіт. 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 299–301.

189. Поштаренко І. В. Історичний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 2. С. 60–64. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.9.

190. Поштаренко І. В. Малолітня дитина як потерпілий у ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22–23 лют. 2024 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 753–757.

191. Поштаренко І. В. Обов'язкові ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми кримінального права* :

матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 178–181.

192. Поштаренко І. В. Ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 Кримінального кодексу України). *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України.* 2024. № 1 (4). С. 93–98. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.93-98.

193. Поштаренко І. В. Особливості об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2024. Вип. 1 (21). С. 135–150. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306241.

194. Поштаренко І. В. Початкові етапи процесу криміналізації використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану :* зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (Київ, 23 трав. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 81–83.

195. Поштаренко І. В. Факультативні ознаки об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 року). Хмельницький : НАДПСУ, 2024. С. 399–402.

196. Поштаренко І. В., Кононович О. С. До розуміння поняття «систематичність» у нормах Кримінального кодексу України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 92–94.

197. Поштаренко І. В., Кононович О. С. Малолітня дитина як потерпілий у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 листоп. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 177–179.

198. Поштаренко І. В., Кравчук Т. І. Особливості визначення суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2025. Вип. 1 (23). С. 180–191.

199. Правила опіки та піклування : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді Міністерства освіти України від 26 трав. 1999 р. № 34/166/131/88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

200. Правова система України: історія, стан та перспективи. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Система запобігання та боротьби зі злочинністю в Україні. 1232 с.

201. Приколотіна Ю. Л. Злочинне фізичне насильство, що чинять батьки щодо малолітніх та неповнолітніх дітей на ґрунті сімейних відносин (кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 19 с.

202. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 214 с.

203. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 9 верес. 2010 р. № 7110. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38496.

204. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації : Закон України від 14 берез. 2018 р. № 2334-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#n13.

205. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи : Закон України від 5 лип. 2011 р. № 3571-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3571-17.

206. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 15 берез. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb23511.

207. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на пропозиції Президента України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc430944.

208. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text.

209. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : зауваження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2.

210. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : пояснювальна записка до проекту Закону України від 10 січ. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc.

211. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : проєкт Закону України від 10 січ. 2007 р. № 2867. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

212. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо використання дитини для жебракування) : проєкт Закону України від 8 лют. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

213. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання дитини для жебракування : пропозиції Президента України до Закону України від 24 жовт. 2008 р. № 0981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua.

214. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань :

Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text.

215. Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх : Закон України від 25 верес. 2008 р. № 600-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-17#Text.

216. Про внесення зміни до статті 265 Кримінального кодексу України щодо добровільної здачі радіоактивних матеріалів : висновок Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя щодо проекту Закону України від 6 трав. 2016 р. № 4612. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua /pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59003.

217. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 5 берез. 2009 р. № 1065-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1065-17.

218. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text.

219. Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх : постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 квіт. 1935 р. № 3/598. *Збірник законів і розпоряджень СРСР*. 1935. № 19 Ст. 155.

220. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text.

221. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text.

222. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2402-14#Text.

223. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду

України від 27 лют. 2009 р. № 1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/v_001700-09.

224. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/v0010700-09#Text.

225. Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv.

226. Рекомендація щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці : міжнар. док. від 17 черв. 1999 р. № 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/993_119#Text.

227. Репецький С. П Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 260 с.

228. Різник О. Р. Ознаки, які кваліфікують склади злочинів, що пов'язані з незаконним позбавленням волі: поняття та система. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 60. С. 40–54. DOI: https://doi.org/10.15330/apiclu.60.40-54.

229. Рощина І. Кримінальна відповідальність за використання малолітнього мігранта для заняття жебрацтвом: національне та міжнародне законодавство. *Migration & law*. 2023. Vol. 3. Issue 3–4. С. 18–36. DOI: http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-18-36.

230. Савицька В. М. Поняття завідомості у кримінальному праві України. *InterConf*. 2020. № 18. С. 206–210.

231. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

232. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

233. Сафронова І. П., Зайцев Л. О. Історія держави і права України. Державно-правовий розвиток України в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. : навч. посіб. Київ : ІСДОУ, 1993. 56 с.

234. Семчук Н. О. Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 19 с.

235. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.

236. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 214 с.

237. Сенько М. М., Беленок В. П. Деякі проблеми вини в злочинах з формальним складом. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми практичного застосування та перспективи удосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 7–8 квіт. 2006 р.) : у 2 ч. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. 2. С. 261–264.

238. Сингаївська І. В. Спеціальний суб'єкт злочинів – батьки та особи, що їх замінюють: питання термінологічної уніфікації. *Право і суспільство.* 2012. № 5. С. 105–109.

239. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

240. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

241. Словник української мови : в 11 т. / К. І. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. 572 с.

242. Словник української мови : у 12 т. / під ред. Л. І. Петренко. Київ : Наук. думка, 1978–1982. Т. 11. 316 с.

243. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua.

244. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 246 с.

245. Статистичні дані офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

246. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнєцов, О. Ф. Штанько. Київ : Паливода А. В., 2005. 640 с.

247. Таволжанська Ю. С. Гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 449–451. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/111.

248. Таций В. Я. Предмет преступления. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю.* Харків : Право, 2010. С. 157–168.

249. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267697.

250. Темченко О. В. Соціальна функція української держави з забезпечення прав дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 20 с.

251. Теорія держави і права : навч. посіб. / В. М. Субботін, О. В. Філонов, Л. М. Князькова, І. Я. Тодоров. Київ : Знання, 2005. 327 с.

252. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, О. Л. Слісаренко. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

253. Теорія держави і права : підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський / за ред. С. Л. Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

254. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Вид. 4-те, зі змінами. Київ : Кондор, 2018. 772 с.

255. Тлумачний словник сучасної української мови: загальновживана лексика / за заг. ред. В. С. Калашника. Харків : Співак Т. К., 2009. 624 с.

256. Топольскова І. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2004. 216 с.

257. Топузян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 249 с.

258. Уголовное право Украины. Общая и особенная части : учебник / под ред. Е. Л. Стрельцова. Харьков : Одиссей, 2002. 672 с.

259. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Киев : Юринком Интер, 2003. 512 с.

260. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

261. Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т. / голов. ред. М. П. Бажан. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. Т. 3 : Полюс – Ь. 856 с.

262. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії : міжнар. док. від 18 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.

263. Фесенко Є. В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення: питання розмежування. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування та вивчення :* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.). Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 184–186.

264. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text.

265. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

266. Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2009. № 49. С. 244–249.

267. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

268. Хавронюк М .І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 557 с.

269. Хавронюк М. І., Калмиков Д. О. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Вісник Верховного Суду України.* 2011. № 10 (134). С. 44–50.

270. Харитонов Е. О. Гражданское право : учеб. пособ. Киев : АСК, 2002. 832 с.

271. Харченко В. Б., Перекрестов Б. Ф. Уголовное право. Особенная часть в вопросах и ответах : конспект лекций. Киев : Атика, 2002. 256 с.

272. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 306 с.

273. Храмцов О. М. Філософсько-етичний зміст понять честі та гідності особи та його значення для визначення їх об'єктами кримінально-правової охорони. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* 2005. № 31. С. 205–211.

274. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

275. Черевко К. О. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 150-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 103–104.

276. Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2003 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/v0002700-03#Text.

277. Чернова Н. В. Систематичність у складі використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 427–432.

278. Шпиталенко Г. А., Барановська Т. В., Павліченко І. М. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 56–60. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/10.

279. Шувальська Л. Р. Проблема суб'єкта злочину та його психології у кримінальному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 578. С. 118–122.

280. Юзікова Н. С. Проблеми кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : монографія. Дніпропетровськ, 1999. 172 с.

281. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 311 с.

282. Юріков О. О. Кримінально-правова охорона об'єктів електронних комунікацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 304 с.

ДОДАТОК

Пропозиції про внесення змін до положень Кримінального кодексу України

Зміст чинної ст. 22 КК	Пропонований зміст ст. 22 КК
…, захоплення заручників (статті 147 і 349), згвалтування (стаття 152), …	…, захоплення заручників (статті 147 і 349), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (стаття 150-1), згвалтування (стаття 152), …
Зміст чинної ст. 150-1 КК	**Пропонований зміст ст. 150-1 КК**
1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) - карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.	1. Використання чужої малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) - карається пробаційним наглядом на строк до трьох років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі на строк до двох років. 2. Використання або передача іншим особам близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, або пов'язане із застосуванням насильства, погрозою його застосування чи які спричинили небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю дитини, або вчинене повторно, або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб - карається пробаційним

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, - караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.	наглядом на строк від трьох до п’яти років, обмеженням волі на той самий строк або позбавленням волі на строк до трьох років. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, - караються позбавленням волі на строк від трьох років до восьми років».

Наукове видання

ПОШТАРЕНКО Інна Валеріївна,
МОСТЕПАНЮК Людмила Олександрівна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Монографія

Підписано до друку 27.04.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Обл.-вид. арк. 14,0. Ум. друк. арк. 13,02.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5329 від 11.04.2017